

Marek Jedynak

Władysław Wasilewski
„Oset”, „Odrowąż”
(1921–1943)

IPN Kielce

Marek Jedynak

Władysław Wasilewski
„Oset”, „Odrowąż” (1921–1943)

Harcerski instruktor i partyzancki dowódca

Marek Jedynak

Władysław Wasilewski
„Oset”, „Odrawąż”
(1921–1943)

Harcerski instruktor i partyzancki dowódca

Kielce 2022

Recenzenci:

Prof. zw. dr hab. Adam Massalski

Prof. zw. dr hab. Marek Wierzbicki

© Copyright 2022 by Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania
Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Krakowie Delegatura
w Kielcach & Marek Jedynak

© Zdjęcia autorstwa Feliksa Konderki copyright by Mariusz
Baran-Barański

Projekt logo Delegatury IPN w Kielcach:

Miłosz Trukawka & Janusz Furmańczyk

Fotografie na okładce:

Kpr. pchor. Władysław Wasilewski „Oset”, „Odrowąż”, Wykus,
22 VI 1943 r. (foto Feliks Konderko „Jerzy”, zbiory Mariusza
Baran-Barańskiego).

Wydanie I elektroniczne

ISBN: 978-83-8229-500-9

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
Dzieciństwo i młodość	13
W harcerskim mundurze	21
Wojenne losy	29
Epizod z Gwardią Ludową	39
W szeregach Armii Krajowej	49
Partyzancka legenda	57
Zakończenie	61
Bibliografia	63
Indeks osobowy	73
Indeks geograficzny	81
Aneksy	85

Wykaz skrótów

- AIPN Ki – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach
AK – Armia Krajowa
AL – Armia Ludowa
APK – Archiwum Państwowe w Kielcach
ASP – Archiwum Stowarzyszenia Pamięci Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich
AK „Ponury”–„Nurt”
cc. – „cichociemny” (spadochroniarz AK)
DHy – Drużyna Harcerzy
GL – Gwardia Ludowa
HSBK – Harcerski słownik biograficzny Kielecczyzny
KKW – Kolekcja Krystyny Wojciechowskiej
KL – obóz koncentracyjny (niem. Konzentrationslager)
MOB – Muzeum im. Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej
NN – nazwisko nieznane
PN – Polska Niepodległa
POZ – Polska Organizacja Zbrojna
PPR – Polska Partia Robotnicza
PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSB – Polski słownik biograficzny
SK – Skarżysko-Kamienna
TOPlot. – Terenowa Obrona Przeciwlotnicza
ZHP – Związek Harcerstwa Polskiego
ZHR – Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej
ZS – Zbiór Stary
ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZWZ – Związek Walki Zbrojnej

Wstęp

Biografistyka dotycząca II wojny światowej w najnowszej historiografii Polski przez kilkadziesiąt lat spychana była na plan dalszy. Władze Polski „ludowej” do druku dopuszczwały prace, które – zgodnie z oficjalną linią propagandy – przede wszystkim uwypuklały mit walki Gwardii Ludowej (GL) i Armii Ludowej (AL) z niemieckim okupantem. Dopiero w połowie lat siedemdziesiątych XX w. na rynku wydawniczym w szerszym zakresie pojawiły się pierwsze prace dotyczące Armii Krajowej (AK) i Batalionów Chłopskich. Były to zatwierdzone przez cenzurę opracowania o charakterze monograficznym oraz wspomnienia szeregowych, podoficerów i niższych oficerów. W tym okresie nie drukowano natomiast biografii oficerów i żołnierzy AK¹. Wyjątkiem był wydany w 1968 r. (i kilkakrotnie wznawiany) zbeletryzowany reportaż opisujący historię życia por./płk.² cc. Jana Piwnika „Ponurego”, pióra Cezarego Chlebowskiego³.

Przełom w badaniu życiorysów nastąpił dopiero po 1989 r. Drukiem ukazały się wówczas pierwsze publikacje prezentujące losy wyższych dowódców AK⁴. Intensyfikacja badań nad indywidualnymi postawami członków Polskiego Państwa Podziemnego nastąpiła jednak dopiero w pierwszej dekadzie XXI w.

¹ Szerzej: M. Jedynak, *Niezależni kombatanci w PRL. Środowisko Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury”–„Nurt” (1957–1989)*, Kielce–Kraków 2014 (dalej: *Niezależni...*), s. 239–250.

² Minister obrony narodowej decyzją nr 2329/Kadr. z dnia 31 X 2012 r., w uznaniu zasług w walkach o niepodległość Państwa Polskiego, mianował pośmiertnie Jana Piwnika „Ponurego” na stopień pułkownika Wojska Polskiego.

³ C. Chlebowski, *Pozdrówcie Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 1968.

⁴ M.in.: M. Fieldorf, L. Zachuta, *Generał „Nil” August Emil Fieldorf. Fakty, dokumenty, relacje*, Warszawa 1993; S. Mazurkiewicz, *Jan Mazurkiewicz. „Radosław”, „Sęp”, „Zagłoba”*, Warszawa 1994.

Związane to było m.in. z udostępnieniem materiałów wytworzonych przez służby specjalne PRL⁵. Rezultatem tych badań są prace o zasięgu ogólnopolskim, ale i regionalnym, które drukiem ukazały się w ostatnich latach⁶.

W tym ostatnim okresie ukazały się także pierwsze biografie oficerów służących w Okręgu Radomsko-Kieleckim AK. Wśród bohaterów książek znaleźli się dowódcy partyzanckich oddziałów: Antoni Heda-Szary „Szary”⁷, Eugeniusz Gedymin Kaszyński „Nurt”⁸, Jan Piwnik „Ponury”⁹, Waldemar Szwiec „Robot”¹⁰, Mieczysław Tarchalski „Marcin”¹¹ oraz ostatni szef Referatu II Obwodu AK Sandomierz Raoul Madela „Paproc”¹².

Oczywiście biografistyka nie pozwala na syntetyczne zobrazowanie dziejów państwa czy regionu. Daje natomiast szansę, by w doskonały sposób spojrzeć przez pryzmat jednostki na środowisko lub kontekst epoki. Z tego też powodu zwróciłem uwagę na jedną z owianych partyzancką legendą postaci związanych z Kielecczyną. Władysław Wasilewski „Oset”, „Odrowąż” w okresie międzywojennym był harcerskim instruktorem, a w czasie II wojny światowej członkiem wielu konspiracyjnych organizacji i dowódcą partyzanckiego oddziału. Opisując jego życie i działalność postawiłem kilka pytań badawczych. Kim był, skąd pochodził i w jakich warunkach dorastał? Jakim był synem, bratem, kolegą

⁵ *Biografia, historiografia, dawniej i dziś. Biografia nowoczesna – nowoczesność biografii*, red. R. Kasperowicz, E. Wolicka, Lublin 2005; A. Całek, *Biografia naukowa: od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Kraków 2013; P. Dominicé, *Uczyć się z życia. Biografia edukacyjna w edukacji dorosłych*, Łódź 2006; D. Lalak, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010; W.M. Runyan, *Historie życia a psychobiografia. Badania teorii i metody*, Warszawa 1992; *Stan i perspektywy rozwoju biografistyki polskiej. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego w dniach 23–25 września 1997 r.*, red. L. Kuberski, Opole 1998.

⁶ T. Balbus, „Korab”. *Wilniuk klasyczny. Doktor Roman Korab-Żebryk (1916–2004). Biografia Wilnianina, oficera Armii Krajowej, więźnia NKWD, historyka Polski Podziemnej (na tle dziejów XX wieku)*, Wrocław 2012; *idem*, Major „Zbroja”, Wrocław 2013; M.M. Drozdowski, *Rotmistrz Józef Garliński*, Warszawa 2013; P. Kozłowski, *Zygmunt Szendzielarz „Łupaszko” 1910–1951*, Warszawa 2013; K. Krajewski, *Jan Borysewicz „Kryśka”, „Mściciel” 1913–1945*, Warszawa 2014; K. Minczykowska, *Cichociemna. Generał Elżbieta Zawacka „Zo”*, Warszawa 2014; M. Weber, *Emilia Malessa „Marcysia” 1909–1949. Wybawieniem jest śmierć*, Warszawa 2013.

⁷ S. Piątkowski, M. Sołtysiak, *Antoni Heda „Szary”*. *Biografia*, Kielce 2011.

⁸ Z. Rachtan, „Halny”, „Nurt”. *Major Eugeniusz Kaszyński 1909–1976*, Warszawa 2008.

⁹ M. Jedynak, W. Königsberg, Sz. Mróz, *Pułkownik Jan Piwnik „Ponury”*, Warszawa 2013; W. Königsberg, *Droga „Ponurego”*. *Rys biograficzny majora Jana Piwnika*, Warszawa 2014 (dalej: *Droga „Ponurego”*...).

¹⁰ H.S. Zawadzki, *U boku „Ponurego”. Toruńczyk Waldemar Szwiec ps. „Robot” – bohater Kielecczyny*, Toruń 1992.

¹¹ Z. Zieliński, „Marcin”. *Major Mieczysław Tarchalski 1903–1981*, Warszawa 2008.

¹² R. Piwko, *Ppor. Raoul Madela „Paproc” (1914–1945). Biografia ostatniego szefa wywiadu Obwodu AK Sandomierz*, Kielce [w druku].

w szkole, harcerzem, konspiratorem, nauczycielem i partyzanckim dowódcą. Jak zmieniała się jego osobowość w miarę upływu lat i przechodzenia procesu dojrzewania. Kto i co wpłynęło na ukształtowanie jego osobowości? Na ile jego własne pragnienia i marzenia, dążenie do samorealizacji poprzez dokonanie wielkich czynów wyznaczały kierunki, które realizował? Wreszcie, jakie role życiowe podejmował, i która z nich była najważniejsza? I na koniec – czy i na ile powojenna legenda odpowiada prawdzie, a na ile mitologizuje tę postać?

Pierwsza naukowa biografia „Oseta” ma za zadanie wyjść naprzeciw tym problemom badawczym. Wydawałoby się, że przybliżenie postaci mającej głównie znaczenie lokalne to proste zadanie. Na temat W. Wasilewskiego pisali już regionaliści i historycy¹³, a także wspominało go młodsze rodzeństwo – Józefa Stefanowska-Rybus „Poranek” i Mieczysław Wasilewski¹⁴. Wspomnienia o nim znalazły się także na kartach innych opracowań memuarystycznych, popularnonaukowych i naukowych, które zostały przywołane w niniejszej publikacji.

Podczas prac nad książką okazało się, iż część dotychczas funkcjonujących informacji wymagała weryfikacji. Zadanie to było szczególnie trudne, gdyż wraz z upływem czasu odeszli świadkowie opisywanych wydarzeń¹⁵. Warto podkreślić, iż poważną przeszkodą była również stosunkowo uboga baza źródłowa. Przykładem tego może być opis zaangażowania „Oseta” w działania zbrojne GL. Po tym epizodzie z jego życia pozostało niewiele materialnych śladów, nawet w zachowanych meldunkach i sprawozdaniach organizacyjnych. Trudność sprawiło również ustalenie przedziałów czasowych, w których ten młody instruktor związany był z poszczególnymi organizacjami konspiracyjnymi.

Wobec powyższego niezbędna była kwerenda w muzeach i archiwach. W pierwszej kolejności zbadane zostały zasoby Muzeum im. Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej (MOB). Ten regionalny ośrodek posiada nie tylko militaria, ale również interesujące zbiory archiwalne. Do niniejszej książki wykorzystana została m.in. kolekcja Krystyny Wojciechowskiej (KKW) oraz tzw. Zbiór Stary (ZS). Ten ostatni tworzą materiały pozostałe po działającym przy muzeum od 1992 r. Ośrodku Badawczo-Muzealnym Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej.

¹³ K. Zemła, *Władysław „Oset” Wasilewski. Patron Zespołu Szkół Samochodowo-Usługowych. Opracowanie historyczne*, Skarżysko-Kamienna 2010; W. Sulewski, *Leśne fronty*, Lublin 1971, s. 21–33.

¹⁴ M. Piechowska, *Od „Ponurego” do białego fartucha. Zapis wspomnień dr Józefy Stefanowskiej-Rybus*, Warszawa 1998; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie” Wasilewskim*, cz. 1, „Nasze Słowo” 1985, nr 1–2, b.s.; *idem*, *Wasilewski Władysław [w:] Harcerski słownik biograficzny Kielecczyzny*, red. A. Rembalski, Kielce 2012 (dalej: *HSBK*), s. 501–503.

¹⁵ Ostatni podkomendny W. Wasilewskiego z oddziału partyzanckiego GL i AK – Tadeusz Obara „Zbyszek”, „Szczupak” zmarł 20 II 2016 r. w Kielcach.

W Archiwum Państwowym w Kielcach (APK) kwerenda prowadzona była pod kątem ustalenia faktów i zdarzeń z okresu lat szkolnych i działalności harcerskiej do wybuchu II wojny światowej, m.in. w zespołach II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Skarżysku-Kamiennej, Publiczna Szkoła Powszechna nr 2 w Skarżysku-Kamiennej (Kolejówka) oraz Zarząd Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Kielcach.

Szcątkowe materiały na temat konspiracji i służby W. Wasilewskiego w szeregach GL i AK odnalezione zostały w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Całość uzupełniono dokumentami personalnymi podkomendnych „Oseta”, znajdującymi się w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach (AIPN Ki) w zespole Archiwum Stowarzyszenia Pamięci Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt” (ASP). Ponadto w pracy przytoczono inne oryginalne materiały z lat II wojny światowej, które opublikowane zostały w pracy *Dokumenty do dziejów Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*.¹⁶ Odnalezione materiały rzucają w niektórych przypadkach zupełnie nowe światło na działalność tytułowej postaci.

Książka podzielona została na sześć rozdziałów, odpowiadających kolejnym etapom życia i aktywności jej bohatera. W pierwszych dwóch opisane zostało jego dzieciństwo i młodość oraz działalność w Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP). W dorosłe życie wkroczył niecały miesiąc przed wybuchem II wojny światowej. Temu zagadnieniu poświęcone zostały trzy pozostałe rozdziały. W rozdziale trzecim przedstawione zostały jego wojenne losy w różnych organizacjach konspiracyjnych. Czwarta część dotyczy związków „Oseta” z GL. W kolejnym opisana była służba W. Wasilewskiego w AK, w szeregach której poległ 6 sierpnia 1943 r. Ostatni zaś przedstawia, w jaki sposób kształtowała się i trwa dalej legenda o partyzanckim dowódcy. Biografię uzupełniają (często po raz pierwszy publikowane) materiały ikonograficzne, odnalezione w zbiorach muzealnych, archiwalnych i prywatnych.

Marek Jedynak
marek.jedynak@ipn.gov.pl

¹⁶ *Dokumenty do dziejów Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*, wstęp, wybór i oprac. M. Jedynak, Kielce–Kraków 2014.

Dzieciństwo i młodość

W 1864 r., po klęsce powstania styczniowego, za udział w polskim zrywie narodowym, w głąb Imperium Rosyjskiego zesłanych zostało 18 000 – 20 000 osób. Wśród nich dotarł na Syberię Zachodnią Adam Wasilewski, skazany na dożywotnią zsyłkę. Osiadł w osadzie Kuźminka, leżącej opodal miasta Maryńskie (*Marińsk*) w guberni tomskiej, ok. 250 km na wschód od Tomsku¹⁷. Tam początek miały wydarzenia opisywane w niniejszej pracy. Ożenił się z Marią (nazwisko nieustalone). Z ich związku przyszło na świat pięcioro dzieci: Józef, Stanisław, Jan, Piotr i Emilia.

Syn Stanisław¹⁸ 9 lipca 1920 r. poślubił Konstancję Stańko¹⁹. Małżonka również pochodziła z wielodzietnej rodziny. Miała brata Józefa i cztery siostry – Reginę, Bronisławę, Helenę i Aleksandrę. Z kolei ze związku Stanisława i Konstancji 9 maja 1921 r. we wsi Kuźminka urodził się ich pierworodny syn Władysław. Najbliższa parafia rzymskokatolicka znajdowała się w stolicy guberni – Tomsku. Prawdopodobnie tam mógł być ochrzczony²⁰.

Kilka miesięcy później pojawiła się szansa dla wielu rodzin zesłańców na powrót do ojczyzny. Wiązało się to z uregulowaniem stosunków pomiędzy

¹⁷ Szerzej: L.A. Kutłowa, I.W. Nam, N.I. Naumowa, W.A. Safonow, *Polacy w guberni tomskiej. Kronika życia społecznego i kulturalnego (1893–1919)*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2008, nr 34, s. 23–27; F. Nowiński, *Sybiracy i polscy zesłańcy w pamiętniku Benedykta Dybotuskiego*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2014, nr 58, s. 20.

¹⁸ Stanisław Wasilewski „Mróz” – syn Adama, ur. 1 I 1899 r. na Syberii, zmarł 1 VIII 1971 r. w Łodzi.

¹⁹ Konstancja Wasilewska z d. Stańko „Katarzyna” – córka Ignacego i Barbary z d. Butrym, ur. 6 VIII 1902 r. w m. Barakowka w guberni tomskiej, zmarła 10 III 1989 r. w Łodzi.

²⁰ K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 3. Opisywane powyżej okoliczności są prawdopodobnie do ustalenia po dotarciu do materiałów archiwalnych, o których w swoim artykule wspominała T. Niedzieluk, *Dokumenty syberyjskiego przedstawicielstwa Delegacji Rzeczypospolitej Polskiej jako źródło do analizy demograficznej polskiej ludności katolickiej na Syberii na początku lat 20. XX wieku*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2009, nr 28, s. 32–35.

Rzeczpospolitą Polską a nowymi władzami Rosji Radzieckiej. W pierwszej kolejności oba kraje zawarły 24 lutego 1921 r. układ repatriacyjny, który potwierdzony został traktatem pokojowym podpisanym 18 marca 1921 r. w Rydze. Na podstawie umów międzynarodowych, do Polski początkowo powrócili jeńcy wojenni z I wojny światowej i wojny polsko-radzieckiej (m.in. żołnierze 5 Syberyjskiej Dywizji Strzelców Polskich), a następnie jeńcy cywilni i inne osoby internowane. Repatriacja zakończyła się w 1921 r. Przedstawicielstwo Rzeczypospolitej Polskiej na Syberii miało jednak za zadanie sprowadzić do ojczyzny 40 000 jeńców wojennych i około 1 200 000 repatriantów innych kategorii²¹.

Do tej ostatniej grupy należeli przede wszystkim tzw. optanci, czyli osoby uprawnione do wyboru obywatelstwa. Za Tatianą Niedzieluk możemy podać, że na podstawie traktatu pokojowego z 1921 r. z prawa optowania za polskim obywatelstwem skorzystać mogły m.in. *osoby, które ukończyły 18 lat, w przypadku jeśli „udowodnią, że pochodzą od uczestników walk o niepodległość Polski w okresie od 1830 do 1865 r., lub że są potomkami osób, które nie dalej niż w trzecim pokoleniu stale zamieszkiwały na terytorium dawnej Rzeczypospolitej Polskiej” oraz w przypadku, gdy udowodnią, „że one same swą działalnością, używaniem języka polskiego jako mowy potocznej i wychowywaniem swego potomstwa zaznaczyły w sposób oczywisty przywiązanie swe do narodowości polskiej”*²². Grupa ta do Polski powróciła do końca 1923 r.

Prawdopodobnie na tej podstawie Wasilewscy uzyskali zgodę na powrót. Do kraju dotarli wiosną 1923 r. Razem ze Stanisławem, Konstancją i dwuletnim synem Władysławem przyjechali dziadkowie Wasilewscy oraz rodzeństwo Stanisława – Emilia, Józef, Jan i Piotr z rodzinami. Zamieszkali w miasteczku Kostopol, które w 1925 r. zostało stolicą jednego z powiatów województwa wołyńskiego. Na Kresach Wschodnich rodzina od początku organizowała się do życia w wolnej Polsce. Tam, 6 października 1924 r. urodziła im się córka Józefa, a 11 grudnia 1931 r. najmłodszy z rodzeństwa – Mieczysław²³.

Około 1928 r. W. Wasilewski rozpoczął naukę w Szkole Powszechnej im. Marii Konopnickiej w Kostopolu. Dwa lata później, 12 marca 1930 r. (prawdopodobnie w związku z przygotowaniem do I komunii świętej), rodzice w miejscowej parafii pw. Najświętszego Serca Jezusa Chrystusa Eucharystycznego wystarali się o świadectwo chrztu dla syna²⁴.

²¹ S. Leończyk, *V Syberyjska Dywizja Strzelców Polskich i zakończenie jej działalności w guberni jenijskiej (1919–1921)*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2011, nr 49, s. 17–18.

²² T. Niedzieluk, *Dokumenty syberyjskiego przedstawicielstwa...*, s. 32.

²³ K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 4; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie” Wasilewskim*, cz. 1, „Nasze Słowo” 1985, nr 1–2, b.s.

²⁴ K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 4.

Jak zaznaczył Krzysztof Zemeła, *kryzys przełomu lat dwudziestych i trzydziestych XX w., który w znaczny sposób dotknął kresy wschodnie państwa polskiego, zmusił rodzinę Wasilewskich do szukania nowych perspektyw, lepszego życia*. W 1933 r. Stanisław Wasilewski, za namową swojego brata Józefa, znalazł pracę w Państwowej Fabryce Amunicji w Skarżysku-Kamiennej. Pomógł mu w tym status repatrianta²⁵. Dzięki temu etat uzyskał na preferencyjnych warunkach. Zatrudniony został jako robotnik z minimalnym wynagrodzeniem 100 zł. Pod koniec 1938 r. awansował na ustawiacza amunicji karabinowej, otrzymując zdecydowanie wyższą pensję – 320 zł²⁶.

Dla Skarżyska-Kamiennej druga połowa lat trzydziestych była okresem prosperity. Miasto zyskało dzięki państwowym inwestycjom w zakłady zbrojeniowe, rozbudowywane w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego. Fabryki produkujące na potrzeby obronności państwa ulokowano w tzw. bezpiecznym trójkącie, zamykającym się w widłach rzek Sanu i Wisły oraz Karpat od południa. Obszar ten następnie poszerzono o dzisiejsze tereny Lubelszczyzny i Kielecczyzny²⁷.

Dzięki temu w zakładach nad Kamienną, w zamian za godziwe wynagrodzenie, zatrudnienie znalazły setki osób z różnych stron Polski. Wraz z inwestycjami

²⁵ Według M. Wasilewskiego, jego ojciec był członkiem organizacji Polski Legion Syberyjski. W latach 1919–1939 w Polsce prawdopodobnie nie zarejestrowano stowarzyszenia o takiej nazwie. Z przymusowym pobytem w Imperium Rosyjskim i ZSRR związane były inne organizacje, m.in. Koło Opieki nad powracającymi z niewoli Bolszewickiej Wojskowymi b. V Dywizji Syberyjskiej Strzelców Polskich, Związek Rosyjskich Inwalidów Wojennych Emigrantów w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Związek Sybiraków. Por.: J.S. Wojciechowski, *Stowarzyszenia i związki kombatanckie 1919–1939*, Pruszków [2007], s. 15–16, 32–33. Analizowany przypadek nie podlegał także prawodawstwu wynikającemu z Rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 31 marca 1931 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o zaopatrzeniu byłych skazańców politycznych (Dziennik Ustaw 1931 nr 47 poz. 406).

²⁶ K. Zemeła, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 5; Uwagi M. Wasilewskiego do opracowania Władysław „Oset” Wasilewski, rkps, Gdynia, X 2010 r.

²⁷ Centralny Okręg Przemysłowy – okręg przemysłu ciężkiego i zbrojeniowego planowany początkowo w widłach rzek Sanu i Wisły oraz Karpat, w tzw. trójkącie bezpieczeństwa. Pierwsza koncepcja powstania okręgu zrodziła się już w latach 1921–1922 w wyniku potrzeby zorganizowania niezależnego polskiego przemysłu militarnego. Faktycznie rozwój regionu, zainicjowany przez wicepremiera i ministra skarbu Eugeniusza Kwiatkowskiego, miał miejsce w latach 1936–1939. Rozbudowano wówczas m.in. fabryki zbrojeniowe w Radomiu, Skarżysku-Kamiennej i Starachowicach, wybudowano fabrykę obrabiarek i silników w Rzeszowie (urządzenia artyleryjskie), hutę, stalownię i ciepłownię w Stalowej Woli, fabrykę samolotów w Mielcu, zakłady chemiczne w Dębicy oraz celulozowe w Niedomicach. Poza zapewnieniem bezpiecznej lokalizacji dla fabryk produkujących na potrzeby Wojska Polskiego, inwestycje miały zwiększyć ekonomiczny potencjał regionu, zmniejszyć bezrobocie wywołane wielkim kryzysem i wyrównać różnice w rozwoju obszarów Polski. Szerzej: J. Gołębiowski, *COP. Dzieje industrializacji w rejonie bezpieczeństwa 1922–1939*, Kraków 2000; W. Samecki, *Centralny Okręg Przemysłowy 1936–1939. Wstępna faza programu uprzemysłowienia Polski*, Wrocław 1998.

przemysłowymi, w mieście rozbudowano infrastrukturę użytkową w postaci kilku osiedli mieszkaniowych dla robotników. Powiększająca się baza kwaterunkowa pozwoliła Wasilewskim sprowadzić całą rodzinę do Skarżyska-Kamiennej. Na początku rodzina zamieszkała w wynajętych pomieszczeniach domu państwa Kiełczewskich przy ul. Iłżeckiej 62. Następnie w 1935 r. przeprowadzili się do domu przy ul. A 1/2 (obecnie ul. Wrzosowej) na terenie nowo wybudowanego osiedla przeznaczonego dla pracowników Państwowej Fabryki Amunicji²⁸.

Osiedle fabryczne na Borze było miejscem, gdzie znalazło się robotnicze środowisko z całego kraju. Byli to w wielu przypadkach weterani minionych niedawno konfliktów zbrojnych, zazwyczaj członkowie organizacji kombatanckich lub innych zrzeszeń społecznych o propaństwowym nastawieniu. W takich okolicznościach dorastał W. Wasilewski, słuchając opowieści o powstaniu styczniowym i syberyjskiej tułaczce dziadków, a także o wielkiej wojnie i wojnie polsko-radzieckiej.

Podjmując przerwana z powodu przeprowadzki edukację, we wrześniu 1933 r. rozpoczął naukę w Publicznej Szkole Powszechnej nr 2 przy ul. Kolejowej. Jego wychowawcą i dyrektorem tej placówki był Jan Gębski. W szkole zatrudnionych było tylko ok. 9 nauczycieli. Związane to było z niewystarczającą bazą lokalową i brakiem możliwości rozbudowy infrastruktury. Bohater niniejszej książki w szkole „kolejowej” (jak była wówczas nazywana) spędził tylko rok i już 15 czerwca 1934 r. z ogólnym wynikiem dobrym ukończył VII klasę, a tym samym edukację na poziomie szkoły powszechnej²⁹.

Po pozytywnie zdanych egzaminach wstępnych, we wrześniu tego roku podjął dalszą naukę w klasie I „b” Gimnazjum Koedukacyjnego im. Augusta Witkowskiego Towarzystwa Przyjaciół Szkoły Średniej w Skarżysku-Kamiennej³⁰. W księdze przyjęć placówki odnotowany został pod numerem 2938³¹.

²⁸ *Ibidem*; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*

²⁹ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Publiczna Szkoła Powszechna nr 2 w Skarżysku-Kamiennej (Kolejówka), sygn. 22, Księga ocen sprawowania się i postępów w nauce w roku szkolnym 1933/1934, s. 321; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*; T. Wojewoda, *Szkoły powszechne w Skarżysku-Kamiennej w okresie międzywojennym* [w:] *Skarżysko-Kamienna. Panorama dziejów miasta*, [b. red.], Skarżysko-Kamienna 2011, s. 67–84; K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 6.

³⁰ Szerzej: *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Mickiewicza d. Augusta Witkowskiego*, red. A. Massalski, Skarżysko-Kamienna 1995; J. Rell, *Zarys historii Koedukacyjnego Gimnazjum i Liceum im. Augusta Witkowskiego obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Skarżysku-Kamiennej*, Skarżysko-Kamienna 1993; *Szkoła starsza niż miasto. 100-lecie II Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Mickiewicza d. Augusta Witkowskiego*, [red. K. Zemela], Skarżysko-Kamienna 2015; *idem*, *Andrzej Bałtruszajtis. Rzecz o pionierze skarżyskiej oświaty i ordonniku nadania praw miejskich Kamiennej*, Skarżysko-Kamienna 2005; *idem*, *Skarżyska siłaczka. Marta Schuberth Bałtruszajtis*, Skarżysko-Kamienna 2015.

³¹ APK, II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Skarżysku-Kamiennej, sygn. 20, Katalog główny Gimnazjum Koedukacyjnego im. Augusta Witkowskiego Towarzystwa Przyjaciół Szkoły Średniej w Skarżysku-Kamiennej za rok 1934/1935, s. 85.

W ostatniej dekadzie przed wybuchem II wojny światowej polska szkoła średnia pełniła ważną funkcję w wychowaniu obywatelskim młodego pokolenia Polaków. Po przeprowadzonej w 1932 r. tzw. reformie jędrzejewiczowskiej³² położono silny nacisk na kształtowanie propaństwowych postaw uczniów. Celem tych prac było przybliżenie i zrozumienie idei państwowości polskiej, ukształtowanie świadomości konieczności utrzymania niepodległości i nie naruszalności granic młodego kraju, poszanowania tego, co miało bezpośredni związek z państwem (szacunku do władz, symboliki, tradycji). Wagę przykładano również do etosu pracy, współistnienia różnych kultur, ale także identyfikowania czynów antypaństwowych, czy też świadomości politycznej młodzieży³³. Nowe wytyczne programowe wyraźnie wyznaczały zadania dla ówczesnych gimnazjów, które miały *wszechstronnie rozwijać wychowanka przez urabianie go w dziedzinie religijnej, moralnej, umysłowej i fizycznej*. Ponadto liceum miało *przygotować młodzież do czynnego udziału w życiu zorganizowanym w ramach państwowych społeczeństwa*³⁴.

Tak postawione cele wychowawcze w skarżyskim gimnazjum realizować miała kadra nauczycielska, na czele której od 1930 r. stała dyrektor szkoły dr Marta Bałtruszajtis (żona poprzedniego dyrektora i założyciela placówki Andrzeja Bałtruszajtisa). Oprócz prowadzenia zajęć z przedmiotów ścisłych, była bardzo aktywna w pracy społecznej, m.in. w Polskim Czerwonym Krzyżu i Towarzystwie Przeciwgruźliczym³⁵.

Spośród grona nauczycielskiego wymienić należy przede wszystkim dwóch pedagogów. Duży wpływ na młodzież miał wybitny i ceniony przez społeczność uczniowską polonista Tadeusz Bochenek. Studiował na Uniwersytecie Wiedeńskim,

³² Reforma jędrzejewiczowska – wdrażana od 1932 r. reforma ustroju szkolnictwa, zainicjowana przez Janusza Jędrzejewicza, ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Najważniejszą zmianą było zorganizowanie sześcioklasowych szkół powszechnych (lub siedmioklasowych dla uczniów, którzy nie kontynuowali nauki), czteroklasowych gimnazjów i dwuletnich liceów. Reforma miała na celu ujednoczenie programu i organizacji szkół w Polsce. Ustawa nakładała powszechny obowiązek szkolny na szczeblu szkoły powszechnej. Za: Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych (Dziennik Ustaw 1932 nr 33 poz. 343); Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dziennik Ustaw 1932 nr 38 poz. 389).

³³ Za: K. Zemeła, *Kierunki i cele wychowania oraz ich realizacja w gimnazjum* [w:] *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego...*, s. 46–47.

³⁴ *Idem*, *Plany i programy nauczania. Ocena pracy dydaktycznej szkoły* [w:] *ibidem*, s. 39.

³⁵ Dr Marta Alojza Bałtruszajtis z d. Schubert (1887–1962) – słuchaczka Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, studentka Uniwersytetu Wiedeńskiego, pracę doktorską z chemii przygotowała w Wyższej Szkole Przemysłowej w Krakowie, nauczycielka chemii, od 1930 r. dyrektor Gimnazjum Koedukacyjnego im. Augusta Witkowskiego w Skarżysku-Kamiennej, w latach 1939–1945 organizatorka tajnego nauczania w Skarżysku-Kamiennej. Za: K. Zemeła, *Bałtruszajtis Schubert (Szubert) Marta Alojza* [w:] *Skarżyski słownik biograficzny*, red. *idem*, Skarżysko-Kamienna 2008, s. 18–21.

Uniwersytecie Lwowskim i Uniwersytecie Jagiellońskim. Przez kilka miesięcy walczył na froncie podczas wojny polsko-radzieckiej. W gimnazjum opiekował się redakcjami gazetek szkolnych, a także prowadził teatr uczniowski³⁶.

Drugi z nich, historyk Franciszek Mendyk, był absolwentem Wydziału Historyczno-Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1922 r. pracował w skarżyskim gimnazjum, ciesząc się dużym autorytetem. *Nieoficjalnie pełnił w latach trzydziestych funkcję zastępcy dyrektora, przewodniczył w komisjach egzaminacyjnych*³⁷.

Nauczyciele ojczystego języka polskiego i historii w głównej mierze realizowali misję wychowawczą szkoły i państwa, kształtując postawy obywatelskie i propaństwowe wśród uczniów. Niebagatelne znaczenie w rozwoju młodzieży miały zatem indywidualne wzorce osobowe i postawy wszystkich pedagogów zarówno podczas zajęć lekcyjnych, ale także na niwie aktywności społecznej³⁸.

Na temat działalności skarżyskiego gimnazjum i liceum, a także kadry nauczycielskiej i uczniów została już przywołana bogata literatura, do której bez problemu dotrze zainteresowany czytelnik. Powróćmy zatem do okresu edukacji W. Wasilewskiego, który po czterech latach nauki w gimnazjum, w czerwcu 1938 r. zdał tzw. małą maturę i w związku z dobrymi ocenami promowany został bez egzaminów do I klasy licealnej. Jak wspominał Mieczysław Wasielewski, *ambicją rodziców, samouków z tajgi syberyjskiej, było wprowadzenie syna do gimnazjum, do którego dostał się. Dzięki pilności i pracowitości czynił postępy w nauce, zyskując rychło dobrą opinię. Grono pedagogiczne uczyniło nawet starania, by mógł podjąć na własne dokształcanie się, zarobkową pracę korepetytora*³⁹.

Poszczególne klasy gimnazjum i liceum kończył z wynikiem ogólnym dobrym (tylko w I klasie gimnazjum z wynikiem dostatecznym). Dla przykładu warto podać oceny końcowe, jakie uzyskał w I klasie liceum w roku szkolnym 1938/1939: sprawowanie – bardzo dobry, religia – bardzo dobry, język polski – dostateczny, język niemiecki – dostateczny, historia – dobry, zagadnienia życia współczesnego – dobry, biologia – dostateczny, fizyka i chemia – dostateczny, chemia z astronomią – dobry, przysposobienie wojskowe – bardzo dobry, ćwiczenia cielesne – bardzo dobra, rysunki – dobry⁴⁰.

Oddajmy jeszcze głos klasowej koleżance Halinie Sochackiej (I. voto Kierkowskiej), która tak zapamiętała go z młodzięcych lat: *jako uczeń* –

³⁶ *Idem, Nauczyciele skarżyskiego gimnazjum w okresie II Rzeczypospolitej* [w:] *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego...*, s. 54.

³⁷ *Ibidem*, s. 55.

³⁸ Por. *ibidem*, s. 51–57.

³⁹ M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*; K. Zemła, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 6–7.

⁴⁰ APK, II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Skarżysku-Kamiennej, sygn. 24, Katalog główny za rok 1938/1939, s. 349.

bardzo dobry, zdyscyplinowany i sumienny. Cechowała go szczerłość, umiejętność współżycia, koleżeńskość. Był inteligentny, o bujnej, wrażliwej naturze. Wysoki, szczupły, o zręcznej, wysportowanej sylwetce. Miał bardzo subtelne, delikatne rysy twarzy. Był zawsze pogodny, uśmiechnięty i bardzo miły – dlatego cieszył się ogólną sympatią. Nazywaliśmy go pieszczotliwie „Ciasteczko”⁴¹.

Uzupełniając wspomnienia, głos należy oddać również młodszej siostrze W. Wasilewskiego – Józefie, która po latach odnotowała: *kochany i rozpieszczany przez rodziców, honorowany wszelkimi przywilejami należnymi pierworodnemu synowi, wyrastał w ogromnej miłości, wręcz uwielbieniu. Pozostawało to jednak bez najmniejszego szkodliwego wpływu na jego wspaniały charakter i postawę. A może to źle, bo przecież miał prawo być rozpieszczonym, zachowawczym, niesamodzielnym i idącym bezpiecznie przez życie młodzieńcem. Takim, który nawet z wysokości prawie dwóch metrów wzrostu szuka matczynej spódnicy i ojcowskiej ochrony. Nie było jednak żadnej współzależności między okładaniem Jego dzieciństwa i młodzieńczości dobrocią i możliwym na te czasy dobrobytem, a tym, jak kształtowała się Jego postawa, Jego myślenie, działanie, widzenie ludzi i problemów⁴².*

Tymczasem wpływ na jego dalsze życie miały wypadki międzynarodowe. 21 czerwca 1939 r. W. Wasilewski uzyskał promocję do klasy II licealnej, lecz dalszą edukację przerwał wybuch II wojny światowej.

Podobne losy spotkały również innych uczniów skarżyskiego gimnazjum, którzy jako przedstawiciele młodego pokolenia – nazwanego po latach pokoleniem Kolumbów⁴³ – w latach 1943–1944 walczyli w szeregach Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” i 2 Dywizji Piechoty Legionów AK. Byli to m.in. Henryk Czech „Śmigły”, Wiesław Jaszewski „Dan”, Jerzy Józef Krajewski „Zabawa”, Mieczysław Krajewski „Iskra”, Grzegorz Włodzimierz Lipiński „Gryf”, Tadeusz Marian Plenkiewicz „Lawina”, Barbara Rzeszowska „Basia” i Maciej Żwinis „Żmijka”⁴⁴. Na ich życiowe wybory z całą pewnością wpływ miało otrzymane w szkole wychowanie.

⁴¹ Relacja Haliny Sochackiej [za:] M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*

⁴² M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 23.

⁴³ Pokolenie Kolumbów (pokolenie 1920) – pokolenie ludzi urodzonych ok. 1920 r., dla których lata II wojny światowej były okresem wchodzenia w dorosłość. Ich dojrzałość w głównej mierze kształtowały traumatyczne przeżycia wojenne oraz udział w konspiracji niepodległościowej. Nazwa pokolenia wywodzi się od tytułu powieści Romana Bratnego, *Kolumbowie. Rocznik 20*.

⁴⁴ APK, II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Skarżysku-Kamiennej, sygn. 21, Katalog główny za rok 1935/1936, s. 20; sygn. 23, Katalog główny za rok 1937/1938, s. 88; sygn. 24, Katalog główny za rok 1938/1939, s. 49, 72, 138, 235, 284.

W harcerskim mundurze

Równoległe z edukacją szkolną tysiące młodych ludzi pochłonęła pasja jaką było harcerstwo. W latach trzydziestych XX w. Związek Harcerstwa Polskiego był organizacją posiadającą nowoczesny i atrakcyjny program. W pracy z młodzieżą kładziono m.in. nacisk na powstawanie specjalnościowych zastępów, drużyn i ośrodków pracy. Największym powodzeniem cieszyło się dynamicznie rozwijające się pod egidą ZHP żeglarstwo, a także lotnictwo (samolotowe, szybowcowe i spadochroniarstwo), krótkofalarstwo, narciarstwo i szeroko pojęta turystyka, co widoczne było w pracy większości drużyn⁴⁵.

Równoległe ze stymulującym do rozwoju programem, organizacja w omawianej dekadzie silnie związana była z obozem sanacyjnym (rządzącym w Polsce od przewrotu majowego w 1926 r.). W 1936 r. ZHP zarejestrowany został jako stowarzyszenie wyższej użyteczności, a w jego statucie za cele działalności uznano m.in: *przygotowanie młodzieży do świadomej, czynnej i ofiarnej służby dla Państwa Polskiego, opartej na Jego umiłowaniu i żołnierskiej gotowości do Jego obrony, bezinteresowności, karności obywatelskiej i honorze*, a także *wprowadzenie zasad ideologii harcerskiej do życia publicznego*⁴⁶.

Już na początku lat trzydziestych XX w. organizacja podwoiła liczbę swoich członków i aż do wybuchu II wojny światowej systematycznie zwiększała swoje szeregi. Wpływ na to miały zarówno wspomniane powyżej atrakcyjne propozycje dla młodzieży, jak również propaństwowy charakter stowarzyszenia. Ówczesny przewodniczący ZHP Michał Grażyński tak określił podstawy

⁴⁵ W. Hausner, M. Wierzbicki, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015, s. 54–58 [praca dostępna online: www.pamiec.pl/download/49/45203/harcerzeinternet.pdf].

⁴⁶ § 4 lit. b) i c) Statutu Związku Harcerstwa Polskiego [w:] Zarządzenie Rady Ministrów z 8 kwietnia 1936 r. o nadaniu statutu stowarzyszeniu „Związek Harcerstwa Polskiego” (Monitor Polski 1936 nr 92 poz. 173).

ideowe harcerskiej pracy: *musi się [ona] ułożyć w promieniu trzech zasadniczych idei: miłości Boga, myśli państwowej, wypływającej z ukochania narodu, oraz życia opartego na prawdzie [...] Uderzeniu wszecz musi towarzyszyć uderzenie w głąb*⁴⁷. Ta sama idea przyświecała dużemu gronu instruktorów harcerskich, którzy osobistym przykładem służby dla kraju oddziaływali bezpośrednio na dorastającą w okresie międzywojennym młodzież.

W. Wasilewski w 1932 r. jeszcze w Kostopolu wstąpił do nieznanej z numeru drużyny harcerzy, działającej w Hufcu Harcerzy ZHP w Równem (hufiec podlegał Chorągwi Wołyńskiej Harcerzy ZHP)⁴⁸. Po przeprowadzce do Skarżyska-Kamiennej, w 1933 r. zmienił przydział organizacyjny do Hufca Harcerzy ZHP w Skarżysku-Kamiennej, funkcjonującego w ówczesnej Chorągwi Radomskiej Harcerzy ZHP⁴⁹. Na czele hufca stał phm./hm. Józef Wacław Małowicz⁵⁰, którego *wyróżniająca się osobowość harcerska i instruktorska była szeroko znana i doceniana już w tamtym okresie. Jako jeden z pierwszych w hufcu zdobył w 1935 r. stopień harcmistrza*⁵¹.

W. Wasilewski wstąpił do IV Drużyny Harcerzy (DHy) im. Tadeusza Kościuszki przy Publicznej Szkole Powszechnej nr 2, której był uczniem. W 1934 r. zmieniając szkołę, zmienił również środowisko. Został członkiem

⁴⁷ Za: W. Hausner, M. Wierzbicki, *Sto lat harcerstwa...*, s. 67.

⁴⁸ Hufiec Harcerzy ZHP w Kostopolu powstał dopiero w 1935 r. Za: *Związek Harcerstwa Polskiego na Wołyniu. Chorągiew Harcerki i Harcerzy 1918–1939*, t. I, cz. 2, red. A. Pńnik, Londyn 1998, s. 35–37, 45.

⁴⁹ W połowie lat trzydziestych XX w. władze ZHP dążyły, by chorągwie odpowiadały granicom administracyjnym województw. Jednak ze względu na rozległość województwa kieleckiego, na jego terenie działały aż trzy Chorągwie Harcerzy: Kielecka (z hufcami w Bodzentynie, Busku-Zdroju, Jędrzejowie, Kielcach, Miechowie, Pińczowie, Suchedniowie, we Włoszczowie oraz Hufcem Świętokrzyskim), Radomska (z hufcami w Końskich, Radomiu i Skarżysku-Kamiennej), Zagłębiowska oraz jedna Chorągiew Kielecka Harcerki (z hufcami w Będzinie, Częstochowie, Dąbrowie Górniczej, Kielcach, Jędrzejowie, Końskich, Olkuszu, Ostrowcu Świętokrzyskim, Pińczowie, Radomiu, Sandomierzu, Sosnowcu, Zawierciu, a także z przyhufcami w Kozienicach, Myszkowie, Opatowie i Skarżysku-Kamiennej). Za: A. Rembalski, *Kalendarium Harcerstwa na Kielecczyźnie 1911–1981*, Kielce 1982, s. 32–54; K. Wais, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1918–1939. Studia z dziejów organizacji młodzieżowej w II RP*, mps, Rzeszów 2007, s. 447–451.

⁵⁰ Hm. Józef Wacław Małowicz (1898–1940) – od 1913 r. harcerz, w latach 1918–1921 – drużynowy I DHy, 1925–1926 – drużynowy II DHy, 1921–1922, 1930–1932, 1933–1939 – komendant Hufca Harcerzy w Skarżysku-Kamiennej, 1939 – komendant Pogotowia Harcerzy Hufca Harcerzy w Skarżysku-Kamiennej, 1939–1940 – komendant Hufca „Szarych Szeregów” krypt. „Rój Kasko” w Skarżysku-Kamiennej, 1939–1940 – członek organizacji Orzeł Biały. Aresztowany 3 II 1940 r. i rozstrzelany przez Niemców w lutym 1940 r. razem z kilkudziesięcioma innymi harcerzami. Za: K. Jarzembowski, L. Kuprianowicz, *Harcmistrzynie i harcmistrzowie...*, s. 152; M. Stefański, *Małowicz Józef Wacław [w:] Skarżyski słownik biograficzny...*, s. 142–143; T. Biber, *Małowicz Józef Wacław [w:] HSBK*, s. 300–301.

⁵¹ M. Stefański, *Małowicz Józef Wacław [w:] Skarżyski słownik biograficzny...*, s. 143.

najstarszej w mieście (istniejącej od 1916 r.) i prężnej I DHy „Czarna Jedyńka” im. Stanisława Staszica przy gimnazjum, do którego uczęszczał. W szeregach „Czarnej Jedyńki” zdobył stopień Harcerza Rzeczypospolitej⁵².

Dobrze działający ruch młodzieżowy sprzyjał indywidualnemu rozwojowi. W. Wasilewski szkolił się jako organizator i wychowawca. Brał udział w kursach dla instruktorów harcerskich organizowanych m.in. przez Komendę Chorągwi Radomskiej Harcerzy ZHP. Współgrało to z realizowaną przezeń próbą na stopień podharcymistrza (wówczas był to pierwszy stopień instruktorski). W czerwcu 1938 r. ukończył kurs podharcymistrzowski organizowany przez komendę skarżyskiego hufca. Pozwoliło mu to z wynikiem pozytywnym zakończyć realizację zadań i jeszcze w tym samym roku awansowany został do stopnia podharcymistrza i mianowany członkiem komendy hufca⁵³. Przygotowany do pełnienia funkcji, 1 września 1938 r. został drużynowym VI DHy im. ks. bp. Władysława Bandurskiego⁵⁴.

Drużyna powstała w 1934 r. przy Publicznej Szkole Powszechniej nr 3 im. Józefa Piłsudskiego w Skarżysku Zachodnim. Uczęszczały do niej przede wszystkim dzieci pracowników miejscowej Państwowej Fabryki Amunicji. Była to młodzież pochodząca z ubogich rodzin, która nie zawsze dysponowała środkami finansowymi na pokrycie kosztów szeroko rozwiniętej działalności harcerskiej (np. zakup mundurów, udział w obozach itp.). Założycielem i pierwszym drużynowym był Józef Pałysiewicz, dotychczasowy drużynowy IV DHy. Przez pierwszy rok drużyna prawdopodobnie działała jako próbna (informacje na jej temat w dokumentach hufca pojawiły się dopiero w 1935 r.). W tym roku nowym drużynowym został Edward Róg, a następnie Józef Barański, w 1936 r. – ponownie Józef Pałysiewicz. Na rok 1936 VI DHy została sklasyfikowana w kategorii C, według systemu oceny pracy poszczególnych

⁵² A. Fersten, *Oset*, „Motywy” 11 XII 1985 r., b. nr., b.s.; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*; K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 7–8.

⁵³ M. Podziemski, *Harcerstwo męskie w Skarżysku w okresie międzywojennym* [w:] *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982. Materiały z sesji historycznej*, red. A. Rembalski, Kielce–Sielcia 1982, s. 257; Uwagi M. Wasilewskiego...

⁵⁴ Ks. bp Władysław Bandurski (1865–1932) – biskup sufragana archidiecezji lwowskiej, w 1920 r. naczelny kapelan Wojska Litwy Środkowej, honorowy kapelan I Brygady Legionów Polskich, działacz społeczny patronujący korporacjom akademickim, Drużynom Strzeleckim, Zarzewiu, Związkowi Harcerstwa Polskiego i Związkowi Strzeleckiemu. Związany był także ze Skarżyskiem-Kamienną, przybywając tutaj do środowiska legionistów, skupionego przy Państwowej Fabryce Amunicji, m.in. 16 XII 1929 r. poświęcił tutejszy pomnik Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Za: Narodowe Archiwum Cyfrowe w Warszawie, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-U-5712; [red.], *Bandurski Władysław (1865–1932)* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: *PSB*), t. I, r.d. W. Konopczyński et al., Kraków 1935, s. 263–264.

drużyn⁵⁵. Jesienią 1936 r. do pełnienia funkcji drużynowych powołani zostali wszyscy instruktorzy hufca. VI DHy objął Jarosław Zienkiewicz, lecz już na początku 1937 r. przekazał ją Adamowi Sienickiemu. Po nim zaś jesienią 1937 r. drużynowym został Zygmunt Wańkiewicz⁵⁶.

Czym wobec tego zajmowała się drużyna prowadzona przez młodego podharcemistrza? Ze szcZątkowych materiałów źródłowych, możemy powiedzieć, że w okresie zimowym 1938/1939 większość drużyn Chorągwi Radomskiej Harcerzy ZHP przygotowywała się do tzw. Wystawy Harcerskiej, która miała zostać zorganizowana wiosną 1939 r. Ówczesny komendant chorągwi hm. Józef Mędyk⁵⁷ w swoim rozkazie podkreślał, że przedsięwzięcie to należało traktować jako obowiązkowe i podlegające ocenie przez instruktorów wizytujących jednostki harcerskie⁵⁸.

Zima była także okresem organizowania akcji pomocy bezrobotnym, ale przede wszystkim członkom organizacji. Hm. Józef Mędyk uczył podległych mu instruktorów: *wśród harcerzy znajdzie się wielu źle odzianych, bez podręczników, źle odżywionych. Harcerska pomoc zimowa winna przede wszystkim objąć tych harcerzy i ich rodziny, jeśli te rodziny nie otrzymują zasiłków i nie mają innych źródeł dochodów. Udział harcerzy w akcji społeczeństwa może i powinien być wykorzystany*

⁵⁵ W 1936 r. w ZHP ogłoszono ogólnopolski „Trzyletni Wyścig Pracy”, wprowadzający współzawodnictwo wszystkich drużyn harcerzy. Celem programu było ograniczenie bardzo dużego wzrostu liczebnego organizacji. Zamierzano to osiągnąć m.in. poprzez podniesienie jakości i rozszerzenie form i metod pracy drużyn (przede wszystkim stawiano na wychowanie gospodarcze). Poszczególne lata projektu dotyczyły organizacji form wycieczkowych i kształcenia zastępowych, technik skautowych i pracy społeczno-kulturalnej, zaś w trzecim roku miało nastąpić powiązanie harcerstwa z pracą społeczną. Wyścig zakończono przedwcześnie, bo już w 1937 r. Za: W. Hausner, M. Wierzbicki, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015, s. 57–58; K. Wais, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1918–1939...*, s. 991.

⁵⁶ M. Podziemski, *Harcerstwo męskie...*, s. 250–256; M. Wasilewski, *Wasilewski Władysław* [w:] *HSBK*, s. 501; *idem*, *Wspomnienie o „Osecie”...*

⁵⁷ Hm. Józef Mędyk (Mendyk) „Fizyk” (1905–1942) – nauczyciel, w latach 1925–1926 – drużynowy 7 DHy w Krakowie, 1926–1927 – sekretarz Komendy Chorągwi Krakowskiej Harcerzy ZHP, 1927–1930 – kierownik wydziału Komendy Chorągwi Zagłębiowskiej Harcerzy, 1930–1936 – instruktor Chorągwi Radomskiej Harcerzy, 1936–1937 – komendant Hufca Harcerzy w Radomiu i kierownik Wydziału Obozów Komendy Chorągwi Radomskiej Harcerzy, 1937–1939 – komendant Chorągwi Radomskiej Harcerzy, 1939 – komendant Pogotowia Harcerzy Chorągwi Radomskiej Harcerzy, 1939–1940 – komendant Chorągwi Radomskiej „Szarych Szeregów” krypt. „Ul Rada”. Za: C. Chrzanowska-Pawłowska, S. Ośko, *Mędyk Józef* [w:] *Słownik nauczycieli tajnego nauczania – uczestników ruchu oporu 1939–1945 (województwo kieleckie)*, red. S. Ośko *et al.*, Kielce 2010, s. 258; K. Jarzembowski, L. Kuprianowicz, *Harcemistrzynie i harcemistrzowie Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920–1949*, Kraków 2006, s. 155; S. Puchała, *Poczet harcemistrzynie i harcemistrzów*, t. II: *M–Ż*, Warszawa 2014, s. 95.

⁵⁸ Archiwum Komendy Hufca ZHP w Końskich, b. sygn., Rozkaz L. 2 komendanta Chorągwi Radomskiej Harcerzy ZHP, Radom, 5 XI 1938 r.

w pierwszym rzędzie wewnątrz organizacji⁵⁹. Niestety nie znamy rozmiarów i wyników akcji pomocy zimowej prowadzonej w szeregach VI DHy.

Udało się natomiast odnaleźć informacje o efektach przygotowań do Wystawy Harcerskiej, która w Hufcu Harcerzy ZHP w Skarżysku-Kamiennej odbyła się w marcu 1939 r. Jak ustalił Andrzej Rembalski, w konkursie na najładniejszą harcówkę, zorganizowanym przez komendę hufca, I miejsce zajęła VI S[karżyska] D[ruzyna] H[arcerzy] im. [ks. bp. Władysława] Bandurskiego⁶⁰.

Można zatem stwierdzić, że młody drużynowy doskonale radził sobie na powierzanej mu funkcji wychowawczej – najważniejszej funkcji, bo znajdującej się w bezpośredniej łączności z dziećmi i młodzieżą. Podobny osąd można znaleźć we wspomnieniach jego siostry Józefy: *młodzież Go uwielbiała. Gromadził wokół siebie całe jej tłumy, nasz dom był pełen zawsze rozkochanej we Władku młodzieży. Było Go rzeczywiście za co kochać. Niesamowicie zdolny, grał na wszystkim, czego dotknął, przepięknie śpiewał, malował i deklamował, a przy tym [był] szalony, ale i niesamowicie odpowiedzialny, porywał swoimi pomysłami i kształtował młode umysły na swoje podobieństwo. Jego aktywna działalność, przecież jeszcze zupełnie młodego kilkunastoletniego chłopaka, budziła szacunek i podziw dowództwa harcerstwa⁶¹.*

Programowe inicjatywy śródroczne miały także inny cel – przygotowanie do wakacyjnego obozu. O letniej aktywności harcerzy tak napisał Eugeniusz Sikorski: *obozy – słowo to w dwudziestoleciu międzywojennym kojarzyło się z harcerstwem, które było pionierem spędzania czasu pod namiotem. Wśród obozów organizowanych w Polsce, harcerskie stanowiły przynajmniej większość i z roku na rok pokrywały coraz gęstszą sieć cały kraj. Nie były one wielkie – liczyły po kilkanaście lub kilkadziesiąt osób. Ich ogromne znaczenie wychowawcze polegało na tym, że mobilizowały do pracy w ciągu całego roku⁶².*

W. Wasilewski również uczestniczył, a następnie – jak każdy instruktor – współorganizował obozy stałe i wędrownie dla hufca i swojej drużyny. W latach 1933–1939, gdy działał w skarżyskim Hufcu Harcerzy, rokrocznie odbywały się tzw. Harcerskie Akcje Letnie. W 1934 r. zorganizowany został tygodniowy II Zlot Chorągwi Radomskiej Harcerzy ZHP, podczas którego Hufiec Harcerzy ZHP w Skarżysku-Kamiennej zorganizował podobóz. Tego samego lata odbył się także trzytygodniowy obóz stały hufca w Rzucewie nad Zatoką Pucką⁶³.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ A. Rembalski, *Kalendarium Harcerstwa...*, s. 50.

⁶¹ M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 23–24.

⁶² E. Sikorski, *Szkice z dziejów harcerstwa polskiego w latach 1911–1939*, Warszawa 1989, s. 67.

⁶³ Muzeum im. Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej (dalej: MOB), Skarżysko-Kamienna (dalej: SK), sygn. 35, *Udział harcerstwa skarżyskiego w obozach i zlotach 1916–1982* (kalendarzowo), mps, [Skarżysko-Kamienna], [b.d.], b.p.

Rok 1935 stał pod znakiem zlotu ZHP. W ramach przygotowań do ogólnopolskiej imprezy, skarżyski Hufiec Harcerzy zorganizował ósmiodniowy biwak przygotowawczy w Białaczowie. Po wyjeździe treningowym, W. Wasilewski razem z innymi harcerzami z „Czarnej Jedyki” pieszo dotarł do oddalonej od Białaczowa o ok. 35 km Spały, gdzie od 10 do 25 lipca 1935 r. uczestniczył w III Narodowym Jubileuszowym Zlocie ZHP z okazji 25. rocznicy istnienia Harcerstwa na ziemiach polskich⁶⁴.

W kolejnych latach Harcerska Akcja Letnia była coraz intensywniejsza. W 1936 r. odbył się obóz stały na Rejowie (rekreacyjnej dzielnicy Skarżyska-Kamiennej, położonej nad zalewem na rzece Kamionce), a także obóz wędrowny skarżyskich i starachowickich harcerzy na szlaku od Świętej Katarzyny przez Bodzentyn do Starachowic. Tego lata samodzielne obozy organizowały poszczególne drużyny: wędrowne – I DHy im. Stanisława Staszica (Jura Krakowsko-Częstochowska) i V DHy im. Józefa Sowińskiego (Góry Świętokrzyskie), zaś stały – II DHy im. Józefa Piłsudskiego (Węgierska Górka). W 1937 r. skarżyscy harcerze uczestniczyli w letnim obozie stałym w Połęgwi k. Kunowa, zaś reprezentacja hufca wzięła udział w V Światowym Jamboree Skautowym w Vogelenzang w Holandii. Na przełomie 1937/1938 r. zorganizowano zimowisko w Zakopanem⁶⁵.

Nie tylko wakacje W. Wasilewski spędzał intensywnie i interesująco. Wspominał na ten temat jego młodszy brat Mieczysław: *miał ogromne zamiłowanie do włóczęgi i bezpośredniego kontaktu z naturą, co starał się spożytkować szczególnie jako instruktor. Najbardziej pociągala go żywa jeszcze w jego czasach legenda o powstaniu w 1863 r. Dlatego jego kierunek wędrówek po Kielecczyźnie wybierał ze swoimi chłopcami, przeważnie stare, powstańcze szlaki oddziałów [Mariana] Langiewicza⁶⁶, [Dionizego] Czachowskiego⁶⁷, braci [Ignacego, Jana*

⁶⁴ *Ibidem*; M. Podziemski, *Harcerstwo męskie...*, s. 252; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osiece” Wasilewskim*, cz. 1, „Nasze Słowo” 1985, nr 1–2, b.s.

⁶⁵ MOB, SK, sygn. 35, *Udział harcerstwa skarżyskiego...*; M. Podziemski, *Harcerstwo męskie...*, s. 256.

⁶⁶ Marian Antoni Melchior Langiewicz (1827–1887) – pułkownik wojenny województwa sandomierskiego i naczelnik wojenny województwa krakowskiego; przez krótki czas w marcu 1863 r. generał i dyktator powstania styczniowego. Za: H.P. Kosk, *Generacja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. I: A–Ł, Pruszków 1998, s. 278; J. Szczepański, *Langiewicz Marian Antoni Melchior* [w:] *Świętokrzyski słownik biograficzny*, t. 2: 1795–1918, red. *idem*, Kielce 2009, s. 280–281.

⁶⁷ Dionizy Feliks Czachowski (1810–1863) – dowódca powstańczego batalionu, pułkownik i naczelnik wojenny województwa sandomierskiego w powstaniu styczniowym. Zginął w bitwie pod Jaworem Soleckim. W 1937 r. prochy uroczyste złożono w mauzoleum w Radomiu, a jego imię nadano miejscowemu 72 Pułkowi Piechoty. Za: J. Sokulski, *Czachowski Dionizy (1810–1863)* [w:] *PSB*, t. IV, red. W. Konopczyński *et al.*, Kraków 1938, s. 138–139.

i Józefa] *Dawidowiczów*⁶⁸. *Z napotkanych drewnianych próchniejących krzyży, uczył się późniejszy dowódca partyzanckiej epopei swoich przodków, swego dziada. [...] nieodłączną towarzyszką harcerskiej włóczęgi była laska – ciupaga [widoczna na fotografiach w aneksie – MJ]*⁶⁹.

Dla W. Wasilewskiego jako młodego drużynowego najważniejsze były dwa ostatnie lata przed wybuchem II wojny światowej. W 1938 r. jego VI DHy po raz pierwszy (i niestety ostatni) zorganizowała samodzielny obóz (wędrowny?) w Beskidzie Żywieckim w rejonie Soli i Zwardonia. Z kolei w maju 1939 r. drużyna uczestniczyła w Zlocie Chorągwi Radomskiej Harcerzy ZHP w Garbatce k. Radomia. Miesiąc później drużyna obozowała w Beskidzie Zachodnim. Natomiast w lipcu tego roku członkowie Hufca Harcerzy ZHP w Skarżysku-Kamiennej (w tym również VI DHy) wyjechali na 23 dni na obóz stały do miejscowości Popowe Kolano k. Włodzimierza Wołyńskiego. Komendantem obozu był hm. Józef Waław Małowicz. Przez trzy tygodnie harcerze ćwiczyli się w działaniach służb pomocniczych na wypadek konfliktu zbrojnego w ramach wojennego Pogotowia Harcerek i Pogotowia Harcerzy, ogłoszonego przez Główną Kwaterę Harcerek 10 stycznia 1939 r., zaś Główną Kwaterę Harcerzy ZHP – 2 kwietnia 1939 r.⁷⁰

Organizacja Harcerzy w ramach pogotowia wojennego miała być przystosowana do natychmiastowego i celowego współdziałania z władzami wojskowymi, administracyjnymi i organizacjami wyższych użyteczności w ich zakresie

68 Ignacy Dawidowicz (1816–1873) – czołowy działacz narodowy w Suchedniowie; nadmajor kuźnicy żelaznej Zakładów Górniczych Okręgu Wschodniego w Suchedniowie; naczelnik powstańczy okręgu suchedniowskiego; dowódca ataku na Bodzentyn 22/23 I 1863 r. Mianowany przez gen. M. Langiewicza dowódcą batalionu i awansowany do stopnia majora. Walczył m.in. pod Suchedniowem, na Świętym Krzyżu, pod Staszowem i Małogoszczem. Po upadku powstania na emigracji we Francji, od ok. 1870 r. zamieszkał w Galicji, gdzie pracował w przemyśle naftowym pod Krosnem.

Jan Dawidowicz *vel* „Niewiadomski” (1837–1916) – jeden z ważniejszych działaczy patriotycznych w Suchedniowie; dozorca kuźnic w Suchedniowie; dwukrotnie ranny w ataku na Bodzentyn. Niezdolny do dalszej walki wyemigrował do Galicji, gdzie służył na rzecz powstania jako kurier. Po 1870 r. dołączył do brata Ignacego w Krośnieńskim.

Józef Dawidowicz (1820–1902) – majster fabryki górniczej w Suchedniowie. Uczestnik ataku na Bodzentyn. W 1863 r. aresztowany i zesłany do guberni permskiej na 5 lat.

Za: R. Markiewicz, *Dawidowicz Ignacy* [w:] *Świętokrzyski słownik biograficzny*, t. 2: 1795–1918, red. J. Szczepański, Kielce 2009, s. 102; *idem*, *Dawidowicz Jan* [w:] *ibidem*, s. 102; *idem*, *Dawidowicz Józef* [w:] *ibidem*, s. 102; A. Patkowski, *Dawidowicz Ignacy (1816–1873)* [w:] *PSB*, t. IV, red. W. Konopczyński *et al.*, Kraków 1938, s. 464–465; portal Miejsca pamięci powstania styczniowego 1863–1864, źródło: www.powstanie1863.muzeumhistoriikielc.pl (dostęp on-line 28 XI 2015 r.).

69 M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*

70 MOB, SK, sygn. 35, *Udział harcerstwa skarżyskiego...*; [b.a.], *Wyróżnieni pośmiertnie Krzyżem za zasługi dla ZHP z Mieczami*, „Motywy” 6 X 1985 r., nr 42, b.s.; M. Podziemski, *Harcerstwo męskie...*, s. 258; A. Rembalski, *Kalendarium...*, s. 51; M. Wasilewski: *Wasilewski Władysław* [w:] *HSBK*, s. 502; *idem*, *Wspomnienie o „Osecie”...*; K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 8.

działania na wypadek wojny. W związku z tym wiosną i latem 1939 r. harcerze wzięli udział w zintensyfikowanych szkoleniach z zakresu pomocy medycznej, łączności, terenoznawstwa, służby przeciwlotniczej, przeciwgazowej i przeciwpożarowej, a także (przede wszystkim w przypadku druhen) w szkoleniach z zakresu służby opiekuńczej, zwłaszcza nad dziećmi. Harcerki i harcerze włączeni zostali do służb pomocniczych. Do głównych zadań młodych ochotników należało m.in. kopanie rowów i szczelin przeciwlotniczych, okopów, budowanie umocnień, służba wartownicza przy obiektach o znaczeniu strategicznym, prowadzenie obserwacji przeciwlotniczej, służba kurierska oraz służba sanitarna w organizowanych szpitalach polowych, punktach medycznych i zbornych⁷¹.

⁷¹ Szerzej: Z. Żurn-Zahorski, *Pogotowie Harcerek i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 roku*, Kraków 1999.

Wojenne losy

W przededniu wybuchu II wojny światowej, zaraz po powrocie z obozu na Wołyniu, W. Wasilewski wraz z innymi harcerzami (m.in. z jego serdecznym kolegą z klasy Witoldem Ergietowskim⁷², wówczas drużynowym I DHy „Czarna Jedyńka”) włączył się do obserwacyjnej służby przeciwlotniczej w szeregach oddziału Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej na stacji kolejowej w Skarżysku-Kamiennej. Posiadał odpowiednie przeszkolenie, które przeszedł w liceum w ramach obowiązkowych ćwiczeń Przystosowania Wojskowego. Już od 20 sierpnia 1939 r. w mieście rozlokowane zostały stanowiska plutonu Terenowej Obrony Przeciwlotniczej (TOPlot.), wyposażonego w 2 armaty przeciwlotnicze Bofors⁷³ i sprzężone ciężkie karabiny maszynowe. W ramach wojennego Pogotowia Harcerzy druhowie pracowali także przy kopaniu rowów i szczelin przeciwlotniczych. Pomimo usilnych przygotowań do obrony, służba obserwacyjna zakończyła się po pierwszych niemieckich nalotach bombowych na skarżyską stację kolejową 2 września 1939 r. (ranny wówczas został Witold Ergietowski), zaś pluton TOPlot. otrzymał 6 września

⁷² Witold Ergietowski (1922–1940) – drużynowy I DHy. Od 1939 r. członek organizacji Orzeł Biały. Aresztowany i rozstrzelany przez Niemców w lutym 1940 r. Za: K. Zemęta, *Ergietowski Witold* [w:] *Skarżyski słownik biograficzny...*, s. 142–143.

⁷³ Armata przeciwlotnicza 40 mm wz. 36 Bofors – skonstruowana i produkowana od 1933 r. w Szwecji. Wojsko Polskie pierwsze egzemplarze zakupiło w 1935 r. Od 1936 r. armaty produkowano w Polsce na licencji, m.in. w Zakładach Starachowickich. W chwili wybuchu II wojny światowej Wojsko Polskie posiadało 358 Boforsów. Poza jednostkami wojskowymi, zorganizowanych zostało 81 lotniczych, wojskowych i fabrycznych plutonów składających się z 2 armat. Szerzej: P. Rozdżestwieński, *Armata Bofors 40 mm i ciągnik C2P*, Warszawa 2013.

1939 r. rozkaz wycofania się razem z jednostkami Wojska Polskiego, które w tym czasie stały na pozycjach obronnych pod miastem⁷⁴.

W chwili zbliżania się frontu, rodzina Wasilewskich została zmuszona przez polskich żołnierzy do opuszczenia swojego domu, znajdującego się po zachodniej stronie Skarżyska-Kamiennej. Miało to miejsce pomiędzy 3 a 6 września 1939 r., gdy do miasta dotarły koleją oddziały 12 Dywizji Piechoty zmobilizowanej w Tarnopolu, a wyznaczonej do obrony rejonu Końskich. Po przegrupowaniu piechoty dywizyjnej, pozycje przy szosie pod Gilowem obsadził I batalion 51 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych, na zachód od Bliżyna usytuował się III batalion 54 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych, zaś II batalion 52 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych stanął w rejonie przysiółka Kruk pod Suchedniowem. Pozostałe jednostki 12 Dywizji Piechoty rozlokowały się na pozycjach obronnych na linii Bliżyn – Baranów – Parszów. Do walk jednak nie doszło, gdyż 6 września 1939 r. Naczelny Wódz wydał rozkaz o bezwzględnym odwróceniu z łuku Wisły na nowe pozycje na linii Wisła – Narew⁷⁵.

W tym samym kierunku w beładzie podążały rzesze osób cywilnych, które kierowały się ku Radomiowi i dalej na wschód, ku przeprawom mostowym na Wiśle. Zjawisko to zostało nazwane tzw. paniką ewakuacyjną⁷⁶. Jak wspominała siostra W. Wasilewskiego Józefa Stefanowska-Rybus, *posłuszni nie do końca rozumieli rozkazy, spłoszeni i przerażeni ludzie, stając wobec trudnego wyboru, co zbędne, co niezbędne, co zabrać, co zostawić, już po kilku godzinach zbili się w ciągnący w jednym, ale tak naprawdę donikąd prowadzącym kierunku, tłum. Szliśmy w stronę Radomia, choć nikt nie wiedział, czy oddalamy się, czy przybliżamy do linii frontu*⁷⁷.

Zdarzenia te opisał także jej brat Mieczysław Wasilewski: *dowództwo armii polskiej zamierzało zrobić zasadzkę w zalesionych widłach szosy koneckiej i kieleckiej i poleciło mieszkańcom opuścić domostwa. Mieszkaliśmy wówczas w robotniczym osiedlu na Borze przy ul. Wrzosowej 1/2. Nocą udaliśmy się w kierunku Szydłowca. Zza Baranowskiej Góry widać było łuny palącego się Ostojowa. Znaleźliśmy się w Szydłowcu, z którego z chwilą wejścia Niemców, ojciec zarządził odwrót do domu*⁷⁸.

⁷⁴ MOB, Zbiór Stary (dalej: ZS), sygn. 260, Władysław Wasilewski „Oset” (dalej: sygn. 260), [b.a.], [Odrębne notatki nt. Władysława Wasilewskiego], [b.m.], [b.d.], b.p.; MOB, Kolekcja Krystyny Wojciechowskiej (dalej: KKW), sygn. 25, Relacje świadków, J. Wójcik, Terenowa Obrona Przeciwlotnicza, mps, Warszawa, [b.d.], b.p.; M. Wasilewski: *Wasilewski Władysław* [w:] *HSBK*, s. 502.

⁷⁵ J. Garbacz, *Dni września 1939 na Ziemi Koneckiej*, Końskie 1994, s. 20–21. Szerzej: D. Faszczka, *54 pułk piechoty Strzelców Kresowych*, Pruszków 2010; L. Zachuta, *51 pułk piechoty Strzelców Kresowych im. Giuseppe Garibaldi*, Pruszków 1992.

⁷⁶ Zjawisko tzw. paniki ewakuacyjnej szeroko opisał S. Piątkowski w pracy *Radom w latach wojny i okupacji niemieckiej (1939–1945)*, Lublin–Radom 2016.

⁷⁷ M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 28.

⁷⁸ M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*

Pomiędzy Szydłowcem a Skarżyskiem-Kamienną kolumnę cywilnych uciekinierów zatrzymał oddział *Wehrmachtu*. Polaków rozdzielono na dwie grupy: osobno kobiety i dzieci oraz osobno mężczyźni. Pierwszą grupę puszczono wolno. Według Mieczysława Wasilewskiego, podczas selekcji Niemcy zwrócili uwagę na ich ojca. Został postawiony pod drzewem do rozstrzelania. Uratował go W. Wasilewski, tłumacząc po niemiecku, że krótka fryzura to zbieg okoliczności, a ojciec nie był zmobilizowany do wojska. Uwierzono w wyjaśnienia i wszystkich mężczyzn odeskortowano do tymczasowego obozu zorganizowanego na terenie Państwowej Fabryki Amunicji w Skarżysku-Kamiennej. Po selekcji Stanisław Wasilewski został jednak wysłany do obozu jenieckiego w III Rzeszy, zaś W. Wasilewskiego wywieziono do Kielc do szpitala (według siostry) lub więzienia (według brata). W Kielcach odnalazły go po kilku dniach siostra i matka. W sobie tylko znany sposób zdołał wydostać się ze strzeżonego przez Niemców obiektu. Ojciec natomiast dopiero po kilku miesiącach został zwolniony z obozu jenieckiego i w końcu grudnia 1939 r. wraz z innymi pracownikami Państwowej Fabryki Amunicji powrócił do domu⁷⁹.

Po aresztowaniu seniora, obowiązki zapewnienia egzystencji rodzinie spadły na barki najstarszego syna. Prawdopodobnie to uratowało go od śmierci. Pomimo tego, że stale utrzymywał kontakty z harcerzami i instruktorami harcerskimi, jesienią 1939 r. nie wziął udziału w tworzeniu zrębów jednego z pierwszych sprzysiężeń konspiracyjnych na terenie Skarżyska-Kamiennej – organizacji Orzeł Biały⁸⁰.

Zmuszony utrzymywać rodzinę, początkowo miał zatrudnić się w Państwowej Fabryce Amunicji, działającej już wówczas pod niemieckim zarządem firmy *Hugo Schneider Aktiengesellschaft (HASAG)*⁸¹. Dość szybko jednak przeszedł do pracy na stanowisku pomocnika stolarza i cieśli w tartaku Spółki „Ekonomia” w Skarżysku Zachodnim. Firmą kierował były dyrektor jego gimnazjum Andrzej Bałtruszajtis⁸².

⁷⁹ M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 29–31; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie”...*

⁸⁰ Szerzej: K. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*, Warszawa 1987; S. Piątkowski, *Skarżysko-Kamienna w latach wojny i okupacji (1939–1945)* [w:] *Dzieje Skarżyska-Kamiennej. Monografia z okazji 90-lecia nadania praw miejskich*, red. K. Zemela, P. Kardyś, Skarżysko-Kamienna 2013, s. 309–311.

⁸¹ Szerzej m.in.: B. Juchniewicz, *Kronika. Państwowa Fabryka Amunicji w Skarżysku-Kamiennej*, t. II, Skarżysko-Kamienna 2014, s. 101–181; G. Miernik, J. Wijaczka, *Żydowscy robotnicy przymusowi w zakładach zbrojeniowych HASAG w Generalnym Gubernatorstwie w czasie II wojny światowej* [w:] *Z przeszłości Żydów polskich. Polityka – gospodarka – kultura – społeczeństwo*, red. J. Wijaczka, G. Miernik, Kraków 2005, s. 181–203.

⁸² Andrzej Bałtruszajtis (1881–1941) – działacz oświatowy i samorządowy, nauczyciel i do 1930 r. dyrektor Gimnazjum Koedukacyjnego im. Augusta Witkowskiego w Skarżysku-Kamiennej, wizytator szkół zawodowych w Warszawie, założyciel i kierownik tartaku Spółki „Ekonomia”, działającego na potrzeby rozbudowywanego z jego inicjatywy gimnazjum. Za: K. Zemela, *Bałtruszajtis Andrzej* [w:] *Skarżyski słownik biograficzny...*, s. 14–18.

Przedsiębiorstwo dawało legalne zatrudnienie wielu skarżyszczanom. Posiadanie stałej pracy było obowiązkiem w Generalnym Gubernatorstwie, ale dawało też bezpieczeństwo przed aresztowaniem przez Niemców i wywózką na przymusowe roboty do III Rzeszy lub wcieleniem do utworzonej przez okupanta w kwietniu 1940 r. Polskiej Służby Budowlanej (*Polnischer Baudienst*). Pracę w tartaku przerwał jednak wypadek, podczas którego W. Wasilewski przygnieciony został belką. Po krótkim okresie rekonwalescencji, podjął się prac na zlecenie. Wiosną 1940 r. razem z ojcem budowali stodoły we wsiach w rejonie Bodzentyna. Potem znaleźli zatrudnienie w gospodarstwie znanego suchedniowskiego lekarza i społecznika – Witolda Poziomskiego⁸³. Przez część 1940 r. zajmował się u niego m.in. obsługą koni i stajni, a także powożeniem furmanką i bryczką⁸⁴.

Tymczasem już pod koniec 1939 r. funkcjonariusze okupacyjnego Urzędu Dowódcy Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa dla dystryktu radomskiego (*Kommandeur der Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst für den Distrikt Radom*) wpadli na trop i rozpoczęli szczegółową inwigilację niepodległościowego podziemia. Organizacja Orzeł Biały została rozbita 29 stycznia 1940 r. Aresztowano wówczas ok. 420 osób (w tym także niewtajemniczonych w sprzysiężenie działaczy społecznych). Po przesłuchaniach, niemal wszyscy w trybie doraźnym zostali skazani na karę śmierci i rozstrzelani w lesie na Borze pod Skarżyskiem-Kamienną. Ze względu na dużą liczbę osób przeznaczonych do egzekucji, akcja likwidacyjna trwała od 12 do 16 lutego 1940 r. Życie straciło wówczas ok. 360 osób, w tym ponad 70 harcerek, harcerzy i instruktorów. Kolejne ok. 80 osób wywieziono do więzienia w Radomiu. W następnych tygodniach niemal wszyscy zostali zamordowani przez Niemców w rejonie wsi Firlej⁸⁵.

Z pogromem członków organizacji Orzeł Biały związany jest przekaz o udziale W. Wasilewskiego w upamiętnieniu tej zbrodni. Jeszcze w lutym 1940 r. jeżdżąc na nartach po lesie na Borze, młody instruktor natknął się na ślady zbiorowej mogiły. Miejsce egzekucji oznaczył brzoźowym krzyżem⁸⁶.

Jak wynika z najnowszych badań, nie była to prawdopodobnie jego pierwsza inicjatywa tego typu. Sebastian Piątkowski w swoim artykule na temat skarżyskiej

⁸³ Witold Poziomski (1876–1966) – absolwent Uniwersytetu Moskiewskiego, lekarz medycyny. W 1907 r. zamieszkał w Suchedniowie. Społecznik; organizator szpitala i Komitetu Pomocy dla Chorych; w okresie II wojny światowej współpracował m.in. ze ZWZ-AK. Za: M. Dąbrowska-Tabor, *Lekarz – Witold Poziomski*, „Ostra Brama nad Kamienną” 2006, nr 26, s. 4, 7.

⁸⁴ MOB, ZS, sygn. 260, [b.a.], [Odręczne notatki nt. Władysława Wasilewskiego], [b.m.], [b.d.], b.p.; K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 9–10.

⁸⁵ S. Piątkowski, *Życie codzienne mieszkańców Skarżyska-Kamiennej w okresie okupacji niemieckiej* [w:] *Skarżysko-Kamienna. Panorama dziejów miasta*, [b. red.], Skarżysko-Kamienna 2011, s. 88–90.

⁸⁶ M. Wasilewski: *Wasilewski Władysław* [w:] *HSBK*, s. 502; K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 10; Uwagi M. Wasilewskiego...

konspiracji przedstawił jeszcze jedno wydarzenie. W wyniku walk we wrześniu 1939 r. w Skarżysku-Kamiennej zginęło 37 osób, w tym 12 cywilów i 25 żołnierzy. Autor podał, że osoby te straciły życie podczas nalotów, przede wszystkim na stacji kolejowej, a także w rejonie stanowisk artylerii przeciwlotniczej, które starały się zneutralizować nieprzyjacielskie samoloty. [...] Poległych żołnierzy pochowano na cmentarzu bzińskim w zbiorowej mogile, początkowo pozbawionej krzyża (dopiero późną jesienią 1939 r. na mogile tej krzyż ustawili w nocy harcerze, kierowani przez Władysława Wasilewskiego)⁸⁷.

Upamiętnienie ofiar wojny obronnej we wrześniu 1939 r. i organizacji Orzeł Biały powtórzone zostało po raz trzeci. Po masowych aresztowaniach w ramach niemieckiej Akcji „AB” (*Ausserordentliche Befriedungsaktion*), 29 czerwca 1940 r. w podskarżyskim lesie Brzask Niemcy rozstrzelali ok. 760 osób, które okupant uznał za szczególnie niebezpieczne dla „niemieckiego dzieła odbudowy”. Byli to przede wszystkim działacze społeczni i przedstawiciele inteligencji (nauczyciele, prawnicy, urzędnicy, inżynierowie), a także najgroźniejsi przestępcy⁸⁸. W lipcu 1940 r. skarżyscy harcerze Franciszek Cichosz, Józef Cichosz, Jan Orzechowski i W. Wasilewski oznaczyli miejsce egzekucji, stawiając tam kolejny brzozywy krzyż. Przez cały okres niemieckiej okupacji zbiorowa mogiła była otoczona opieką skarżyszczan⁸⁹.

Być może w miarę upływu czasu informacje te zatarły się, a brak źródeł i bezpośrednich świadków nie pozwala obecnie jednoznacznie zweryfikować tych przekazów. Być może miała miejsce tylko jedna akcja tego typu. Nie zmienia to jednak oceny czynu, który był ryzykowny, ale bardzo ważny dla podniesienia morale lokalnej społeczności dotkniętej wielką tragedią. Najlepszym dowodem doniosłości tego symbolicznego zachowania jest fakt, że upamiętnianie niemieckich ofiar przeszło do ustnej tradycji, przekazywanej do dnia dzisiejszego w kontekście wspomnień o II wojnie światowej na terenie Skarżyska-Kamiennej.

W. Wasilewski był również inicjatorem i autorem akcji związanych z okupacyjnymi rocznicami Święta Niepodległości. Pierwszą z nich było zawieszenie nocą 10/11 listopada 1939 r. w Święto Niepodległości dużej biało-czerwonej flagi na pomniku ufundowanym w 1933 r. przez skarżyski oddział Ligi Morskiej i Kolonialnej z okazji 15. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości i dostępu do Morza Bałtyckiego (na przeciwko kościoła pw. Najświętszego Serca Jezusowego)⁹⁰. Dokonał

⁸⁷ S. Piątkowski, *Skarżysko-Kamienna w latach wojny...*, s. 289.

⁸⁸ Szerzej: A. Jankowski, *Masowe egzekucje na terenie miasta Skarżyska-Kamiennej w latach 1939–1945* [w:] *Kronika Orła Białego*, red. T. Sikora, A. Gajewski, Skarżysko-Kamienna 2009, s. 5–9; A. Jankowski, *Akcja AB na Kielecczyźnie* [w:] *Ausserordentliche Befriedungsaktion 1940. Akcja AB na ziemiach polskich. Materiały z sesji naukowej (6–7 listopada 1986 r.)*, red. Z. Mańkowski, Warszawa 1992, s. 65–70.

⁸⁹ *Kronika Orła Białego...*, s. 28–30.

⁹⁰ Szerzej: *Wiernie Ciebie będziem strzec. Związki Skarżyska-Kamiennej z polskim morzem*, red. M. Medyński, T. Wojewoda, Skarżysko-Kamienna 2012.

tego przy udziale kolegów Stanisława Faryńskiego i Jana Orzechowskiego. Czyn odbił się szerokim echem wśród miejscowej ludności, która z ust do ust przekazywała informacje o odważnym wyczynie nieznanymi sprawców i problemach Niemców ze zdjęciem polskich symboli narodowych z wysokiego cokołu pomnika⁹¹.

Jak się wkrótce okazało, to wydarzenie było na pewien czas ostatnią skarżyską inicjatywą W. Wasilewskiego. Po fizycznej likwidacji członków organizacji Orzeł Biały, w ręce sąsiada rodziny Wasilewskich – Witolda Kalinowskiego (prawdopodobnie niemieckiego konfidenta) wpadły organizacyjne dokumenty. Miała to być lista harcerzy zakwalifikowanych do szkolenia strzeleckiego, a podpisana przez tytułowego bohatera tej pracy⁹². Z tego powodu młody instruktor jesienią 1940 r. zmuszony był opuścić Skarżysko-Kamienną i ukrywać się przed aresztowaniem⁹³.

Wyjechał do Bodzentyna, gdzie schronienie znalazł u państwa Pytlów i Purzyńskich. W nowym miejscu zaangażował się w tajne nauczanie w zakresie programu gimnazjum, oficjalnie zabronionego przez okupanta niemieckiego. W celu zatwierdzenia swojej działalności nawiązał kontakt z dyrektorem swojej szkoły – Martą Bałtruszajtis, która od początku 1940 r. organizowała w rejonie Skarżyska-Kamiennej sieć kompletów. Wśród nauczycieli zaangażowanych w podziemną edukację byli m.in. wspomniani wcześniej Tadeusz Bochenek i Franciszek Mendyk. Bałtruszajtisowa do końca wojny kierowała nauczycielską siatką konspiracyjną związaną początkowo nie z Tajną Organizacją Nauczycielską⁹⁴, a z inną organizacją podziemną – krakowską Komisją Oświecenia Publicznego⁹⁵. Liczny udział młodzieży w tajnym nauczaniu pozwolił nie tylko na uzupełnienie wykształcenia, ale i na kształtowanie wśród nich patriotycznych postaw (wielu absolwentów podziemnej edukacji wzięło udział w operacji „Burza” w 1944 r.).

⁹¹ M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 33–35. Józefa Stefanowska-Rybus wskazuje, że zdarzenie miało miejsce w 1939 r., lecz jednocześnie pisała o obecności w domu w tym czasie swego ojca, który do Skarżyska-Kamiennej powrócił z niewoli dopiero pod koniec 1939 r.

⁹² M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie” Wasilewskim*, cz. 2, „Nasze Słowo” 1985, nr 3–4, s. 1–2.

⁹³ M. Wasilewski: *Wasilewski Władysław* [w:] *HSBK*, s. 502.

⁹⁴ Tajna Organizacja Nauczycielska – konspiracyjna organizacja Związku Nauczycielstwa Polskiego. Powstała w 1939 r. w Warszawie. Współpracowała z Departamentem Oświaty i Kultury przy Delegaturze Rządu RP na Kraj. Po scaleniu z innymi podziemnymi organizacjami nauczycielskimi, odpowiadała w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego za edukację dzieci i młodzieży podczas II wojny światowej na terenie Generalnego Gubernatorstwa i ziem polskich włączonych do III Rzeszy. Za: N. Drucka, *Szkoła w podziemiu. Z dziejów polskiego tajnego nauczania w latach okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1973; J. Krasuski, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977; A. Massalski, *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939–1945*, Warszawa–Kraków 1975, s. 78–93; P. Matusak, *Edukacja i kultura Polski Podziemnej 1939–1945*, Siedlce 1997, s. 166–178.

⁹⁵ A. Massalski, *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939–1945*, Warszawa–Kraków 1975, s. 106–138; K. Zemeła, *Szkoła w latach okupacji – tajne nauczanie* [w:] *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego...*, s. 83–96.

Jak napisał bodzentyński regionalista Stefan Rachtan, to właśnie W. Wasilewski prowadził pierwszy niewielki komplet gimnazjalny w tej miejscowości, uczył dzieci gospodarzy, u których mieszkał i dzieci ich krewnych. Co pewien czas odwiedzał rodzinne miasto, utrzymując łączność ze swoimi nauczycielami. W połowie 1941 r. razem z uczniami przybył do Skarżyska-Kamiennej. Młodzież zdawała wówczas okresowe egzaminy przed konspiracyjną komisją utworzoną m.in. przez M. Bałtruszajtis⁹⁶.

Pozostając w kontakcie ze swoim środowiskiem, był także inicjatorem różnego rodzaju działań o charakterze konspiracyjnym i patriotycznym. We wspomnieniach skarżyskich harcerzy jawi się jeszcze jedna jego wizyta w Skarżysku-Kamiennej. Z okazji Święta Niepodległości Józef Cichosz, Jan Orzechowski, W. Wasilewski i Władysław Wojciechowski późnym wieczorem 10 listopada 1941 r. złożyli wieniec z szarfą w barwach narodowych u stóp pomnika poświęconego bojownikom o wolność i niepodległość w latach 1794–1918 przy Ubezpieczalni Społecznej na Kolonii Robotniczej (m.in. w tym budynku w lutym 1940 r. przetrzymywani byli członkowie Orła Białego)⁹⁷. Był to jego kolejny odważny, ale i bardzo ryzykowny gest, pokazujący patriotyczną postawę młodych ludzi, którzy nie pogodzili się z utratą przez Polskę niepodległości⁹⁸.

Gest ten był zapowiedzią okresu samodzielnej działalności W. Wasilewskiego. Jednocześnie czas ten prawdopodobnie już nigdy nie zostanie jednoznacznie wyjaśniony i opisany. W chwili obecnej brakuje bezpośrednich świadków analizowanych zdarzeń. Także tajne sprzysiężenia wolnościowe nie pozostawiły po sobie materiałów kancelaryjnych, z których można byłoby odtworzyć losy ich członków. Do dyspozycji pozostały wyłącznie relacje (często zniekształcone lub niepełne) pochodzące z lat osiemdziesiątych XX w. Wyłania się z nich jednak interesujący i bardzo dynamiczny obraz działalności młodego harcerskiego instruktora. Choć może być odmienny od dotychczas przyjętych wersji jego

⁹⁶ S. Piątkowski, *Życie codzienne...*, s. 95–100; M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 40–41; S. Rachtan, *Szkołnictwo w Bodzentyńcu w okresie okupacji niemieckiej 1939–1945 (ze szczególnym uwzględnieniem tajnego nauczania)* [w:] *Z dziejów Bodzentyńca w okresie II wojny światowej. W 70. rocznicę pacyfikacji 1943–2013*, red. L. Michalska-Bracha, M. Przeniosło, M. Jedynak, Kielce 2013, s. 106; S. Sobczyk, *Wasilewski Władysław* [w:] *Słownik nauczycieli tajnego nauczania – uczestników ruchu oporu 1939–1945 (województwo kieleckie)*, red. S. Ośko et al., Kielce 2010, s. 133; M. Wasilewski: *Wasilewski Władysław* [w:] *HSBK*, s. 502; K. Zemeła, *Szkoła w okresie wojny i okupacji 1939–1945* [w:] *Dzieje szkół ekonomicznych w Skarżysku-Kamiennej 1927–1997*, red. K. Zemeła, Skarżysko-Kamienna 1997, s. 27–38.

⁹⁷ B. Piątek, J. Sieczka, *Konspiracja*, cz. 8, „Nasze Słowo” 1985, b.nr., b.s.

⁹⁸ Podobne działania inicjowali harcerze z „Szarych Szeregów” w całym okupowanym kraju, jak choćby słynne akcje Jana Bytnara „Rudego”, Macieja Aleksego Dawidowskiego „Alka” i Tadeusza Zawadzkiego „Zośki” w Warszawie. Por.: A. Kamiński, *Kamienie na szaniec*, [przedmowa S. Broniewski „Orsza”], Katowice 1993.

życiorysu, w możliwie najszerszym kontekście został oparty na materiałach źródłowych różnej proveniencji.

Mieszkając w tym czasie w Bodzentynie, W. Wasilewski nawiązał kontakty z przedstawicielami miejscowej konspiracji. Byli to prawdopodobnie członkowie Polskiej Organizacji Zbrojnej (POZ)⁹⁹, której placówki na Kielecczyźnie działały m.in. w Bodzentynie i Skarżysku-Kamiennej. Z zachowanej kartoteki niemieckiej Placówki Zewnętrznej Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa dla dystryktu r.domskiego w Kielcach (*Aussendienststelle Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst für den Distrikt Radom in Kielce*) wynika, że w szeregach POZ działał m.in. ppor. Marian Świdorski „Dzik” (późniejszy oficer Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”)¹⁰⁰.

Dzięki kontaktom z konspiracją W. Wasilewski ukończył zastępczy kurs podchorążych rezerwy, zorganizowany przez Komendę Podobwołu ZWZ–AK Bodzentyn krypt. „Sarna”. Po szkoleniu awansowany został do stopnia kaprała podchorążego¹⁰¹. Wspomniany powyżej Marian Świdorski „Dzik” pozostawił z tego okresu krótką charakterystykę bohatera: „*Oset*” *znałem osobiście z czasów konspiracji w Bodzentynie. Prowadził komplety tajnego nauczania. Należał do naszej akowskiej organizacji, lecz niedługo. Natura bujna i wrażliwa na krzywdy nie pozwoliła mu siedzieć bezczynnie, bez konkretnej walki. Zorganizował więc z młodych chłopców oddział i poszedł do lasu. Powie ktoś – poszedł do lasu bez wiedzy przełożonego. Niestety – takie rzeczy zdarzały się często*¹⁰².

W drugiej połowie 1941 r. lub w 1942 r. W. Wasilewski powrócił do Skarżyska-Kamiennej. Możliwe, że nawiązał kontakt z tamtejszymi członkami POZ. Na czele miejscowej komendy stał wówczas Henryk Wojciechowski „Sęk”. Współpracowali z nim m.in. Leon Frańczak, chor. Józef Idzikowski „Boruta”, „Zagłoba”, Franciszek Lenard „Czajka” i ppor. Jakub Feliks Swajdo „Cis”. Nie ustalono jednak żadnych przejawów aktywności konspiracyjnej lub zbrojnej omawianej grupy. Wiadomo wyłącznie, że do POZ należała grupa harcerzy z Boru na czele z „Osetem”. W lutym 1942 r. miejscowe struktury POZ częściowo

⁹⁹ Polska Organizacja Zbrojna – konspiracyjna organizacja działająca od października 1939 r. na terenie większości województw centralnej Polski. W 1942 r. scalona z Armią Krajową. Szerzej: E.M. Tomczak, *Polska Organizacja Zbrojna w Łowiczu*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne”, 1998, nr 1, s. 131–170; M. Wojewódzki, *O Polskiej Organizacji Zbrojnej „Znak”*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, nr 2, s. 464–468.

¹⁰⁰ *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 51–52.

¹⁰¹ K. Zemela podał, że Wasilewski powrócił do Skarżyska-Kamiennej w drugiej połowie 1941 r., a zastępczy kurs podchorążych rezerwy ukończył jesienią 1942 r. w szeregach Polski Niepodległej. Por.: K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 10.

¹⁰² M. Świdorski, *Wśród lasów, wvertepów*, Bodzentyn 2010, s. 23–24.

wo scaliły się z organizacją Polska Niepodległa (PN)¹⁰³, a jesienią tego roku całość sprzysiężenia uznała prymat AK, wchodząc w jej skład¹⁰⁴.

W. Wasilewski prawdopodobnie nie przeszedł z POZ do PN ani do AK. Choć miał wówczas zaledwie 21 lat, zorganizował samodzielny oddział, nieafiliowany przez żadną organizację. Ppłk dypl. Wojciech Borzobohaty „Wojan” (szef sztabu Komendy Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK) uważał, że była to drużyna Grup Szturmowych „Szarych Szeregów”¹⁰⁵ ze skarżyskiego hufca zakonspirowanego pod kryptonimem „Rój Kasko”. Wiarygodnych danych na instytucjonalny związek z harcerską konspiracją nie udało się jednak odnaleźć¹⁰⁶. Podobnie Krzysztof Zemela napisał, że „Oset” zorganizował drużynę Grup Szturmowych „Szarych Szeregów”, podejmując akcje dywersyjne z ramienia PN. Tymczasem ta ostatnia organizacja, po przekazaniu swojego pionu wojskowego pod dowództwo AK, prowadziła przede wszystkim działania o charakterze wywiadowczym, a nie zbrojnym¹⁰⁷.

Do grupy „Oseta” weszli znani mu sprzed wojny miejscowi harcerze, którzy – ze względu na młody wiek – w 1940 r. nie działali w Orle Białym i przeżyli likwidację organizacji. Początkowo członkowie oddziału, podzieleni na mniejsze sekcje, niszczyli elementy wyposażenia wagonów stojących

¹⁰³ Polska Niepodległa – konspiracyjna apolityczna organizacja wojskowo-cywilna działająca od jesieni 1939 r. do połowy 1945 r. na terenie większości województw centralnej Polski. W 1942 r. pion wojskowy został podporządkowany AK. Organizacja zachowała samodzielność w działaniach o charakterze wywiadowczym, chociaż uzyskane dane również przekazywane były AK. Szerzej: J. Rell, *Podobwód ZWZ-AK „Morwa” Skarżysko-Kamienna*, Kielce 1993, s. 26–29; F. Wojciechowski, *Polska Niepodległa. Organizacja konspiracyjna*, Warszawa 1997.

¹⁰⁴ S. Piątkowski, *Skarżysko-Kamienna w latach wojny...*, s. 311–312; S. Pietras, *POZ. Polska Organizacja Zbrojna. Siew – Raclawice – POZ – AK*, Warszawa 1996, s. 245–246; L. Popiel „Antoniewicz”, *Był „Oset” i była „Poranek”*, „Wrocławski Tygodnik Katolików” 1964, nr 3, s. 5; E.M. Tomczak, *Polska Organizacja Zbrojna...*, s. 163–170.

¹⁰⁵ „Szare Szeregi” – kryptonim konspiracyjnej Organizacji Harcerzy ZHP podczas II wojny światowej, potocznie nazwa całego zakonspirowanego ZHP, chociaż Organizacja Harcererek przyjęła krypt. „Bądź Gotów” i „Związek Koniczyn”). Organizacja założona została 27 IX 1939 r. Jej struktura opierała się o przedwojenny podział ZHP. Kryptonimami nawiązywała do pszczoł (Główna Kwatera – pasieka, chorągwie – ule, hufce – roje, drużyny – rodziny oraz zastępy – pszczoły). Na terenie dzisiejszego województwa świętokrzyskiego działały Chorągiew Kielecka krypt. „Ul Skąły” oraz Chorągiew Radomska krypt. „Ul Rady”. Organizacja podzielona była ze względu na wiek i podejmowane przez harcerzy zadania: Zawisza (12–14 lat), Bojowe Szkoły (15–17 lat) i Grupy Szturmowe (powyżej 18 lat). Program „Szarych Szeregów” zawierał się w hasle „Dziś – Jutro – Po jutrze”. Szerzej: S. Broniewski, *Całym Życiem. „Szare Szeregi” w relacji naczelnika*, Warszawa 1983; J. Jabrzemski, *Harcerze z Szarych Szeregów*, Warszawa 1997.

¹⁰⁶ Por.: W. Borzobohaty, „*Jodla*”. *Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945*, Warszawa 1988, s. 55; J. Seredyński, Z. Pawlak, *Zastępy cieni. Opowieść o walce harcerzy Ziemi Radomskiej w latach 1939–1945*, Warszawa 1982, s. 52; J. Seredyński, „*Rady*” w służbie Wielkiej Gry [w:] *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, t. I: *Materiały – relacje*, red. J. Jabrzemski, Warszawa 1988, s. 363, 372.

¹⁰⁷ K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 10.

na bocznicach kolejowych na stacji w Skarżysku-Kamiennej. Sypali piach i opiłki metalu do maźnic wagonów, rozkręcali śruby itp. Po kilku takich udanych działaniach podjęli się napadów na pociągi towarowe w poszukiwaniu broni, sprzętu i odzieży. Wspinali się na wagony towarowe i otwierali drzwi. Dostawszy się do środka, wyrzucali wszystko, co mogło się przydać – broń, amunicję, koce, niemieckie mundury itp.¹⁰⁸

Można przypuszczać, że to właśnie w tym okresie „Oset” podjął się interesującej inicjatywy. Skontaktował się z pracownikami Huty „Ludwików” w Kielcach (*Maschinen-und Waggonbau GmbH Werke Ludwigshütte*), w której pod niemieckim nadzorem produkowano granaty obronne. Polscy robotnicy rozpoczęli równoległe nielegalną produkcję na rzecz opisywanego oddziału. *Ludzie „Oseta” zaopatrywali robotników w potrzebne do produkcji granatów materiały i byli głównymi ich odbiorcami. Ładunki kruszące, detonatory, słonki, lonty i częściowo materiały na odlewy dostarczali do „Ludwikowa” ppor.¹⁰⁹ Wasilewski („Oset”) [...] i inni. Przy większości prób granatów z każdej partii obecny był ppor. Wasilewski. Później za pośrednictwem tych samych ludzi zaopatrywano w granaty oddział „Ponurego”¹¹⁰.* To kolejny dowód na znaczące zaangażowanie młodego harcerskiego instruktora w konspiracyjną działalność na rzecz odzyskania niepodległości.

¹⁰⁸ B. Piątek, J. Sieczka, *Konspiracja*, cz. 5, „Nasze Słowo” 1985, b.nr., b.s.

¹⁰⁹ Błąd autorów opracowania. W. Wasilewski nie był podporucznikiem.

¹¹⁰ A. Massalski, S. Meducki, *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2007, s. 269.

Epizod z Gwardią Ludową

Dzisiaj po 70 latach od zakończenia II wojny światowej może dziwić fakt, że wychowany w patriotycznej polskiej rodzinie instruktor harcerski dołączył do oddziału partyzanckiego kierowanego przez komunistów z Polskiej Partii Robotniczej (PPR)¹¹¹. Tymczasem w listopadzie 1942 r. była to jedna z pierwszych zbrojnych grup działających na terenie Kielecczyny. AK swe prace prowadziła wówczas jeszcze w konspiracji i tylko w ograniczonej formie w powołanych pionach dywersyjnych – „Związku Odwetu”¹¹² i „Wachlarzu”¹¹³. Siły Zbrojne w Kraju przygotowywały się do zorganizowanego podjęcia bezpośredniej walki z okupantem w ramach planowanego powstania powszechnego. Oddziały partyzanckie AK wyjść w teren miały dopiero kilka miesięcy później, po 22 stycznia 1943 r., gdy zlikwidowano

¹¹¹ Polska Partia Robotnicza – partia komunistyczna utworzona w 1941 r. w Moskwie na polecenie Józefa Stalina, ściśle kontrolowana przez władze ZSRR. Pomimo głoszonych patriotycznych haseł, jej celem było pełne podporządkowanie Polski Moskwie i utworzenie „Polskiej Republiki Radzieckiej”. Od kwietnia 1943 r. PPR wrogo występowała przeciwko Rządowi RP w Londynie i Polskiemu Państwu Podziemnemu. W 1943 r. PPR powołała Krajową Radę Narodową, która w lipcu 1944 r. uzurpowała sobie miano „legalnych” władz państwowych. W latach 1944–1945 PPR siłą przejęła pełnię władzy w Polsce. Wykorzystując wojska wewnętrzne NKWD i Armii Czerwonej, „polski” Urząd Bezpieczeństwa Publicznego i Wojsko Polskie, komuniści zlikwidowali fizycznie polskie podziemie niepodległościowe. W 1947 r. po sfałszowanych wyborach PPR przejęła pełnię władzy, a w 1948 r. wchłonęła Polską Partię Socjalistyczną, przekształcając się w Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą. Szerzej: M.J. Chodakiewicz, P. Gontarczyk, L. Żebrowski, *Tajne oblicze GL–AL i PPR. Dokumenty*, t. 1–3, Warszawa 1997–1999; P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2003; *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014.

¹¹² „Związek Odwet” – wydzielona organizacja dywersyjna ZWZ–AK, powołana 20 IV 1940 r., działająca na terenie Generalnego Gubernatorstwa.

¹¹³ „Wachlarz” – wydzielona organizacja dywersyjna ZWZ–AK, utworzona latem 1941 r. w związku z wybuchem wojny niemiecko-radzieckiej. Działała na terenach na wschód od Bugu, aż po granicę Polski z 1939 r.

wspomniane powyżej struktury i powołano pion Kierownictwa Dywersji krypt. „Kedyw”. Sytuację tę wykorzystywali komuniści, aktywizując młodych ludzi, którzy rwali się do walki z Niemcami nie zważając na bieżącą sytuację na wojennych frontach. W propagandowych odezwach komuniści głosili m.in., że „AK stoi z bronią u nogi zamiast walczyć z niemieckim okupantem”. Ten z pozoru prosty argument był dla wielu osób zachętą do wstępowania w szeregi GL¹¹⁴.

O aktywności grupy „Oseta” zrobiło się głośno wśród członków konspiracji. Informacje te dotarły także do ppor. Ignacego Robba „Narbutta”¹¹⁵, który w październiku 1942 r. skierowany został przez PPR do formujących się na Kielecczyźnie struktur Gwardii Ludowej¹¹⁶. Mianowany został komendantem Okręgu¹¹⁷ GL Kielce i jednocześnie dowódcą Oddziału GL im. Ziemi Kieleckiej¹¹⁸.

Tak tę sytuację opisał Leszek Popiel de Choszczak „Antoniewicz”, adiutant „Ponurego”: *pod koniec 1942 roku [„Oset”] zetknął się wreszcie z wymarzoną partyzanckim krajem. Przebywając w rejonie Bodzentyna poznał w Ciekotach dowódcę oddziału GL „Narbutta” utrzymującego z władzami AK (poprzez „Błyska” – [Włodzimierza] Kofronia, oficera Obwodu AK Kielce) oficjalne kontakty. I tak jak kiedyś, tak obecnie nazwa organizacji była dla niego sprawą nieistotną. Liczyła się tylko szansa bliskiego spełnienia pragnień. „Narbutt” stworzył mu możliwości walki zbrojnej z okupantem. Został więc gwardzistą i to w dodatku nie sam¹¹⁹.*

¹¹⁴ Szerzej o powołaniu „Kedywu”, jego celach i zadaniach realizowanych w poszczególnych obszarach okręgach AK [w:] *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 63–81.

¹¹⁵ Ppor./plk Ignacy Robb (właśc. Ignacy Rosenfarb) „Narbutt”, „Sławek”, „Krystian” (1912–1958) – literat, członek Zespołu Literackiego „Przedmieście”, reporter Polskiego Radia, od 1935 r. działacz Komunistycznej Partii Polski, od 1942 r. członek PPR. Od października 1942 r. dowódca Okręgu GL Kielce i oddziału GL im. Ziemi Kieleckiej. Odwołany z funkcji w kwietniu 1943 r. i przeniesiony na stanowisko dowódcy Okręgu GL Warszawa Lewa Podmiejska. W sierpniu 1944 r. podjął służbę w „ludowym” Wojsku Polskim. Po 1945 r. komendant główny Służby Ochrony Kolei, członek redakcji „Bellony”, działacz Związku Literatów Polskich i Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. W latach 1946–1947 prezes I Wojskowego Klubu Sportowego „Legia” Warszawa. Za: P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 173, 236–237, 247, 262–263; L. Kaczanowski, *Narbutt, „Przemiany”* 1987, nr 2, s. 5–8; A.K. Kunert, *Robb-Narbutt Ignacy (1912–1958)* [w:] *PSB*, t. XXXI/2, z. 129, red. E. Rostworowski, Kraków–Wrocław–Warszawa 1988, s. 323–325.

¹¹⁶ Gwardia Ludowa PPR – utworzony w 1942 r. zbrojny pion PPR. W 1944 r. GL przemianowano na Armię Ludową. Do końca wojny była wyłącznie formacją realizującą priorytety radzieckiej racji stanu i narzędziem polityki Józefa Stalina wobec Polski. Ani GL, ani AL nigdy nie były częścią sił zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego. Za: P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 167–194; *Polska Partia Robotnicza, Gwardia Ludowa/Armia Ludowa na ziemiach polskich 1942–1944/1945*, red. K. Kaczmarski, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2013.

¹¹⁷ Okręg w GL był tym, czym obwód w AK i odwrotnie – obwód GL był odpowiednikiem okręgu AK.

¹¹⁸ B. Hillebrandt, *Działalność Gwardii Ludowej i Armii Ludowej na Kielecczyźnie* [w:] *Z działalności PPR, GL i AL w Kielecczyźnie (1942–1945). Referaty na sesję popularnonaukową w Kielcach poświęconą 20-leciu PPR*, [b. red.], Kielce 1962, s. 35–36.

¹¹⁹ L. Popiel „Antoniewicz”, *Był „Oset”...*

Ppor. Ignacy Robb w drugiej połowie listopada 1942 r., za pośrednictwem Stanisława Olesińskiego, skontaktował się ze Stanisławem „Mrozem” i Władysławem „Osetem” Wasilewskimi. Z ich pomocą prowadził dalsze prace organizacyjne na omawianym terenie. Longin Kaczanowski tak opisał aktywność „Narbutta” od jesieni 1942 r.: *nawiązał kontakty z Władysławem [właśc. Stanisławem – przyp. MJ] Wasilewskim i Józefem Szmidtem, starymi działaczami socjalistycznymi, byłymi robotnikami Państwowej Fabryki Amunicji w Skarżysku[-Kamiennej]. Oni z kolei zapoznali go z grupą młodych ludzi pracujących w zakładach, którzy podjęli się przemytu amunicji dla oddziału. W skarżyskiej dzielnicy Kolonia Robotnicza, w mieszkaniach robotników fabryki HASAG miał „Narbutt” punkty kontaktowe, m.in. w mieszkaniu Jadwigi Sieradzkiej [„Ciotki”]*¹²⁰.

„Skrzynkę” kontaktową na potrzeby GL w swoim domu na Borze prowadził również Stanisław Wasilewski „Mróz”. W połowie sierpnia 1944 r. został aresztowany przez Niemców i wywieziony do obozu koncentracyjnego KL Oranienburg. Dalszą działalnością łącznikową zajęła się jego żona Konstancja, występująca pod pseudonimem „Katarzyna”¹²¹.

W materiałach pochodzących z kancelarii sztabu Obwodu III Kieleckiego GL można znaleźć informację, że w listopadzie 1942 r. oddział ppor. „Narbutta” liczył zaledwie 24 gwardzistów¹²². Informacje na temat stanu zorganizowania oddziału znaleźć możemy także w pracy Piotra Gontarczyka, który zacytował meldunek członkini Sztabu Głównego GL Heleny Wolińskiej „Leny”¹²³ z 1 listopada 1942 r.: *jeżeli idzie o zachowanie się N[arbutta] mogą podać jeszcze następujące charakterystyczne szczegóły: spał oddzielnie na kocu i pod kocem, zabierając często*

¹²⁰ L. Kaczanowski, *Hitlerowskie fabryki śmierci na Kielecczyźnie*, Warszawa 1984, s. 67–68.

¹²¹ MOB, KKW, sygn. 14, Księga pamiątkowa 1939–1945, s. 91–92.

¹²² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Gwardia Ludowa (dalej: GL), sygn. 191/XXIII-2, Raporty dowództwa Obwodu III Kieleckiego GL (dalej: sygn. 191/XXIII-2), Raport nr 1, Radom, [XI 1942 r.], s. 1.

¹²³ Ppłk dr Helena Wolińska-Brus *vel* Felicja (właśc. Fajga Mindla) Danielak „Lena” (1919–2008) – od 1936 r. działaczka komunistyczna. Podczas II wojny światowej zamknięta w getcie w Warszawie, z którego uciekła. W latach 1942–1944 kierowała biurem Sztabu Głównego GL–AL; 1944–1949 – szefowa Wydziału Kadr Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej; 1949–1954 – prokurator w Naczelnej Prokuraturze Wojskowej „ludowego” Wojska Polskiego; 1957–1968 – pracownik naukowy Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym PZPR. W 1968 r. jako osoba pochodzenia żydowskiego zmuszona do emigracji z Polski. Na stałe zamieszkała w Wielkiej Brytanii. Jako prokurator wojskowy w okresie stalinowskim oskarżała w procesach politycznych (w tzw. mordach sądowych), m.in. przyczyniła się do skazania na karę śmierci gen. bryg. Augusta Emila Fieldorfa „Nila”, komendanta „Kedywu” Komendy Głównej AK. Po 1989 r. ścigana przez polskie organy sprawiedliwości, lecz Wielka Brytania odmówiła jej ekstradycji. Za: T. Płuzański, *Helena Wolińska – potwór w mundurze* [w:] portal Wirtualna Polska, źródło: <http://historia.wp.pl/opage,19,title,Helena-Wolinska-potwor-w-mundurze,wid,16975764,wiadomosc.html?tica-id=116c44> (dostęp on-line 2 IV 2016 r.).

partyzantowi jedyny koc. Jadał oddzielnie. [...] Koncentracja oddziału ograniczyła się do przemówienia i wyrzucenia z oddziału Żydów (prócz kobiet). [...] Po drodze nie wykonano (przez 3 tyg[odnie]) ani jednej akcji. Miała tylko miejsce przypadkowa strzelanina zaraz pierwszej nocy, która zakończyła się zdobyciem 1 kbk, a mogła łatwo zakończyć się tragicznie. [...] Po strzelaninie N[arbutt] zjawił się ze strony lasu, gdzie prawdopodobnie przebywał przez cały czas strzelaniny¹²⁴.

Już z tego krótkiego fragmentu raportu widać, że oddział przez okres jesieni i zimy nie był aktywny. Według najnowszych ustaleń wynika, że W. Wasilewski ze skarżyską młodzieżą dołączył do partyzantki komunistycznej dopiero 1 lutego 1943 r. Taką datę zapisano w dokumentacji osobowej AK (przy pseudonimie każdego partyzanta podawano faktyczną datę przejścia do lasu, bez względu na charakter organizacji, do której należał nim przeszedł do AK)¹²⁵.

„Oset” wniósł do oddziału pewną liczbę broni, amunicji i wyposażenia, które zdobył ze swoimi ludźmi podczas akcji na pociągi towarowe. „Narbutt” w tym czasie nie byłby w stanie uzbroić i wyposażać kolejnych nowoprzybyłych gwardzistów. Rzeczywistość w tamtym okresie była trudna. Często „leśni” walczyli tym, co pozostało na pobojowiskach wojny obronnej 1939 r. lub też, tym co udało im się zdobyć na Niemcach. Broń i wyposażenie nie były jednolite, a często wręcz nie w pełni sprawne technicznie¹²⁶.

Bez względu na to, kiedy i jak wyposażony „Oset” dołączył do „Narbutta”, z całą pewnością brał udział w zbrojnej walce z niemieckim okupantem. Oddajmy jeszcze raz głos Leszkowi Popielowi de Choszczak „Antoniewiczowi”: *wrodzone cechy przywódcy i osobista odwaga sprawiły, że wybił się na czoło i został wkrótce dowódcą drużyny. [...] Był więc dowódcą, którego zrodziła konspiracja. Wyszkołenie bojowe zdobywał w akcjach i walkach. Działał przeważnie samodzielnie, urządzając wypadki po broń, atakując transporty kolejowe, karząc występujących się Niemcom sołtysów, rozpraszając spedy, przeganiając kolczykarzy¹²⁷. Odbicie w lutym 1943 roku na szosie Bodzentyn – Kielce aresztowanych chłopów, eskortowanych przez policję, przyniosło*

¹²⁴ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 172–173.

¹²⁵ Zbliżoną datę (wiosna 1943 r.) podali Wojciech Borzobohaty „Wojan” i Longin Kaczanowski, a także Adam Sienicki „Granit”, który 5 III 1943 r. dołączył do oddziału „Oseta”. Por.: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach (dalej: AIPN Ki), Archiwum Stowarzyszenia Pamięci Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt” (dalej: ASP), sygn. 212/435, Teczka osobowa Adama Sienickiego „Granita” (dalej: sygn. 212/435), Wspomnienia Adama Sienickiego [fragmenty], [b.m.], [b.d.], s. 11–12; MOB, Archiwum „Nurta”, sygn. 3, Zestawienie poległych żołnierzy Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”, [b.m.], [1943 r.], k. 47; W. Borzobohaty, „*Źodła*”..., s. 55; L. Kaczanowski, *Hitlerowskie fabryki...*, s. 68.

¹²⁶ M. Wasilewski: *Wasilewski Władysław* [w:] *HSBK*, s. 503.

¹²⁷ Kolczykarz – urzędnik lokalnych ekspozytur okupacyjnego Centralnego Urzędu Rolniczego (*Landwirtschaftliche Zentralstelle*) odpowiedzialny za znakowanie i rejestrowanie bydła i trzody chlewnej.

mu rozgłos w terenie¹²⁸. Wiele dowodów działalności „Oseta” mieli i Niemcy, którym co jakiś czas kierownicy *Liegeneschaftów*¹²⁹ dostarczali kwity rekwizycyjne o treści: „Był Oset, wziął świnię i poset”¹³⁰. Kwity te, tak charakterystyczne dla poczucia humoru i pogodnego usposobienia tego młodego dowódcy, były bardzo popularne¹³¹.

Ślad na temat akcji W. Wasilewskiego na majątki rolne pod niemieckim zarządem znalazł się również we wspomnianej już kartotece Placówki Zewnętrznej Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa dla dystryktu radomskiego w Kielcach. Wynika z niej, że „Oset” nie był osamotniony podczas swoich zbrojnych wypadów. Współpracował z nim m.in. członek GL (lub PPR) Jan Rola, właściciel sklepu w Klonowie k. Bodzentyna. Jan Rola biorąc udział w napadach wykorzystywał mundur Policji Polskiej Generalnego Gubernatorstwa (tzw. policji granatowej)¹³². Przebranie pozwalało dostać się do obiektów bronionych przez Niemców i obezwładnić ich wykorzystując element zaskoczenia. W ten sposób przeprowadzono m.in. akcję ekspropriacyjną¹³³ w majątku w Antoniowie¹³⁴.

Niestety nie wszystkie dokonania GL były wymierzone przeciwko okupantowi. Członkowie organizacji zbrojnej, której celem nigdy nie było odzyskanie przez Polskę niepodległości, mieli także na rękach ślady polskiej krwi. Cytowany już Piotr Gontarczyk tak napisał na temat oddziału „Narbutta”: *oddział „im. Ziemi Kieleckiej” dobrze dał się we znaki miejscowej ludności, dokonując wielu rabunków i zabójstw w okolicy. Tylko we wsi Kontrewers z rąk gwardzistów zginęło 8 osób. Miejscowa ludność szczególnie zapamiętała dość niekonwencjonalny sposób, w jaki członkowie oddziału „im. Ziemi Kieleckiej” zdobyli posterunek Policji*

¹²⁸ W lutym 1943 r. oddział „Oseta” odbił grupę chłopów aresztowanych przez Niemców za nielegalne przechowywanie broni. Za: „Gwardzista. Organ Gwardii Ludowej” 28 III 1943 r., R. II, nr 15 [w:] *Komunikaty Dowództwa Głównego Gwardii Ludowej i Armii Ludowej (dokumenty)*, wybór i oprac. H. Bortnowska, B. Hillebrandt, E. Markowa, R. Nazarewicz, Warszawa 1959 (dalej: *Komunikaty...*), s. 72.

¹²⁹ *Liegeneschaft* – posiadłość rolna (majątek ziemski) w Generalnym Gubernatorstwie znajdująca się pod niemiecką administracją.

¹³⁰ W ustnych przekazach zachowała się również inna wersja wierszyka: *Był Oset, wziął pieniądze i poset*.

¹³¹ L. Popiel „Antoniewicz”, *Był „Oset”...*

¹³² Policja Polska Generalnego Gubernatorstwa (*Polnische Polizei im Generalgouvernement*) – tzw. policja granatowa – podporządkowana dowódcom niemieckiej Policji Porządkowej (*Ordnungspolizei*) policja komunalna rekrutująca się w większości z przedwojennych funkcjonariuszy Policji Państwowej. Szerzej: Adam Hempel, *Pogrobowcy kłęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 1990.

¹³³ Akcje ekspropriacyjne – działania mające na celu zdobycie niezbędnego zaopatrzenia dla oddziału partyzanckiego. Zazwyczaj wykonywane były w majątkach pod zarządem niemieckim lub wobec osób sprzyjających okupantowi.

¹³⁴ *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 90–91.

Polskiej w Niewachlowie. Akcję tę wykonano bowiem przy użyciu „żywej tarczy” z miejscowej ludności polskiej: „około godz. 22 [12 lub 13 lutego 1943 r.] dokonano napadu zbrojnego na posterunek Policji Polskiej w Niewachlowie. Bandytów było ponad 100. Poprzerywali połączenia telefoniczne, następnie wywlekli z mieszkań rodziny policjantów i zgrupowali je pod posterunkiem. Okrzykiem zażądali poddania się całej załogi posterunku, zasłaniając się jednocześnie rodzinami na wypadek zaatakowania ze strony policji. [...] Rodziny policjantów wszczęły lament, ażeby ich ojcowie i mężowie poddali się. Rokowania trwały około 40 minut. W końcu bandytom udało się wyłamać drzwi posterunku. [...] Wśród bandytów byli chłopcy 15–16-letni z karabinami. Na ogół typy przestępcze”¹³⁵.

Dzisiaj nie można stwierdzić, czy wśród tych młodych napastników byli podkomendni „Oseta”. Nie można tego jednak także wykluczyć. Jeżeli jego pluton wszedł pod rozkazy „Narbutta”, prawdopodobnie musiał brać udział w wyznaczonych akcjach razem z innymi pododdziałami. Zmieniło się to dopiero w pierwszych miesiącach 1943 r., gdy oddział „Narbutta” liczył już – przynajmniej oficjalnie – ok. 230 gwardzistów. Dowódca podzielił go na pięć samodzielnych plutonów partyzanckich. Każdy z dowódców mógł we własnym zakresie prowadzić działania dywersyjne przeciwko okupantowi¹³⁶.

Dlatego jeszcze w lutym 1943 r. „Oset” zdecydował o przeprowadzeniu akcji, której celem było wykolejenie pociągu pod Szydłowcem. *Poszliśmy w piątkę – ja [Tadeusz Plenkiewicz „Lawina”], „Oset”, Aleksander Bogusz, czyli „Zarwada”, [Edward Szmidt] „Podmuch” i kolejarz [Władysław] Cichosz. Operacja była pozornie prosta, ale kosztowała nas sporo nerwów. Kluczem rozkręciliśmy szyny, a w powstałą lukę wbiiliśmy klin. Na tej nierówności idący zaraz niemiecki pociąg towarowy ze sprzętem, wyleciał niczym z procy, kładąc się na drugim torze. Dwie doby uprzętało tory i tyle samo trwała przerwa w ruchu pociągów*¹³⁷.

Podczas kolejnej akcji 4 marca 1943 r. żołnierze z plutonu „Oseta” zlikwidowali posterunek *Luftwaffe* (prawdopodobnie obrony przeciwlotniczej) w Dyminach pod Kielcami. Nazajutrz na stacji kolejowej w Górkach Szczukowskich zatrzymali transport jadący w kierunku Częstochowy i odbili z rąk niemieckich kilkadziesiąt osób wieszonych z Kielc na przymusowe roboty do III Rzeszy¹³⁸.

¹³⁵ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 262–263.

¹³⁶ B. Hillebrandt, *Działalność Gwardii Ludowej...*, s. 39.

¹³⁷ *Zwierzenia „Lawiny”*, notował L. Kaczanowski, „Magazyn Słowo Ludu” 28–29 IV 1975 r., b. nr., b.s.

¹³⁸ *Komunikaty...*, s. 82. Kilkanaście lat później B. Hillebrandt podał, że podczas tej akcji uwolniono aż ok. 300 osób [sic!]. Por. B. Hillebrandt, *Działalność Gwardii Ludowej...*, s. 39, 50; *idem, Partyzantka na Kielecczyźnie 1939–1945*, Warszawa 1970, s. 74.

Około 10 kwietnia 1943 r.¹³⁹ do Oddziału GL im. Ziemi Kieleckiej dołączyła grupa pod dowództwem kpt. NN „Kwebeka” *vel* „Kazbeka” (Gruzina). Pod swoją komendą miał 10 zbiegłych razem z nim z *Ostlegionu*¹⁴⁰ byłych żołnierzy Armii Czerwonej. Wśród nich było 8 Gruzinów: por. NN „Żorka”, ppor. NN „Simon” *vel* „Szymon”, ppor. NN „Sowa” (erkaemista), ppor. NN „Wołodzia” *vel* „Wołodzia”, NN „Iwan”, NN „Józef” *vel* „Lezgin” (Turek), NN „Wiktor”, NN „Wachtang” oraz 2 Rosjan: NN „Sergiej” i NN „Wańka”. Nieznane są ich prawdziwe imiona i nazwiska (choć w przypadku czerwonoarmistów ich imiona często służyły za pseudonimy). Po ucieczce z niemieckiego wojska, zapewne nawiązali kontakt z komórkami polskich komunistów, a ci skierowali ich do najbliższego oddziału partyzanckiego GL¹⁴¹.

Ppor. „Narbutt” przydzielił ich pod komendę kpr. pchor. „Oseta” jako 2 drużynę. W ten sposób pluton W. Wasilewskiego zaczął stanowić dobrze zorganizowaną, a przy okazji solidnie uzbrojoną, jednostkę. Większość gwardzistów posiadała bojowe doświadczenie, a w przypadku Gruzinów i Rosjan – także umiejętności wyniesione z bezpośrednich walk na froncie. Jak się okazało, było to nie bez znaczenia w związku ze zbliżającymi się wydarzeniami.

Tymczasem pod koniec kwietnia 1943 r. ppor. Ignacy Robb „Narbutt” został odwołany z pełnionych dotychczas funkcji komendanta Okręgu GL Kielce i dowódcy Oddziału GL im. Ziemi Kieleckiej. Odesłano go do Warszawy w celu powierzenia mu stanowiska komendanta Okręgu GL Warszawa Lewa Podmiejska. Nowym dowódcą oddziału został Henryk Kozubski „Kaliński”¹⁴².

W związku ze zmianami personalnymi, na połowę maja 1943 r. zarządzono koncentrację oddziałów GL w lesie w rejonie Zalezianki k. Zagnańska. Stawił się tam także pluton kpr. pchor. W. Wasilewskiego. Jak wspomniano powyżej, dowódcą 2 drużyny był kpt. NN „Kwebek” *vel* „Kazbek”. Natomiast dowódcą 1 drużyny był st. strz. Marian Pacan „Pistolet”, „Orzełek”. Pod swoimi rozkazami miał harcerzy ze Skarżyska-Kamiennej oraz innych gwardzistów. Byli to: sierż.

¹³⁹ Za datę dołączenia Gruzinów i Rosjan do oddziału GL można przyjąć datę „wstąpienia do partyzantki” zapisaną przy pseudonimie ppor. NN „Sowy” w dokumentach personalnych pochodzących z kancelarii Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”. Za: *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 275.

¹⁴⁰ Legiony Wschodnie (*Ostlegionen*) – formacje wojskowe utworzone w armii niemieckiej z żołnierzy z narodów nierosyjskich ZSRR pochodzących z Kaukazu i Azji Środkowej. Na terenie okupowanej Polski w 1943 r. operowało kilkanaście takich legionów, dowodzonych przez oficerów niemieckich.

¹⁴¹ Szerzej: I. Paczyńska, *O latach wspólnej walki. Obywatele radzieccy w ruchu partyzanckim na Ziemi Kieleckiej i Krakowskiej 1941–1945*, Warszawa–Kraków 1978. Należy jednak w tym miejscu uczulić młodszych czytelników, by z dużą dozą ostrożności i krytycyzmu podchodzili do lektury przywołanej pracy, która miała służyć komunistycznej propagandzie w okresie PRL.

¹⁴² B. Hillebrandt, *Działalność Gwardii Ludowej...*, s. 40.

Aleksander Bogusz „Zawada”, strz. Edward Cedro „Wilk”, Zbigniew Cybulski, kpr. Jan Czernikiewicz „Walter”, strz. Izaak Czyżyk *vel* Adam Salwowski „Adam”, strz. Bolesław Dryja „Dzięcioł”, strz. Józef Durlik „Longinus”, kpr. Józef Dziublin „Kozak”, strz. Stanisław Jagiełło „Urwis”, kpr. Wiesław Jaszewski „Dan”, Zbigniew Kacperski „Szrama”, strz. Witold Kałmuk „Kos”, strz. Karbownik „Motyl” (imię nieznanne), strz. Eugeniusz Kowalski „Łoś”, strz. Marian Stanisław Majewski „Narcyz”, strz. Leszek Betoni Olejnik „Leszek Żwawy”, strz. Edward Sękowski „Saturn”, Adam Sienicki „Granit” (nie przeszedł do oddziału „Ponurego”), strz. Józef Sierpień „Lewańczyk”, strz. Leon Skowron „Huragan”, strz. Edward Szmidt „Podmucha”, strz. Edward Tusznio „Ząbek”, strz. Eugeniusz Tyszkiewicz „Mikołaj” oraz strz. Bernard Zalisz „Ben”¹⁴³.

Na koncentrację przybyć miał także przedstawiciel dowództwa GL. Zdecydowano wówczas dokonać kolejnych zmian kadrowych. „Kaliński” 14 maja 1943 r. m.in. mianował kpr. pchor. W. Wasilewskiego „Oseta” na stanowisko oficera wywiadu Oddziału GL im. Ziemi Kieleckiej, lecz ten nie zdążył nawet podjąć swoich nowych obowiązków¹⁴⁴.

Następnego dnia z Warszawy na inspekcję przybył Franciszek Księżarczyk „Michał”, oficer Sztabu Głównego GL. Podczas dokonywanego przeglądu jednostki, gwardziści zostali otoczeni przez siły niemieckie. Obławę spowodował agent niemieckiej Tajnej Policji Państwowej (*Geheimstaatspolizei – Gestapo*) zakonspirowany w szeregach PPR i GL – Wincenty Smelcerz, posługujący się w kontaktach z Niemcami pseudonimem „Hugo Pierzyna” (miał na swoim koncie także inne denuncjacje, uderzające w struktury PPR, GL oraz AK na Kielecczyźnie). Z powodu zaskoczenia doszło do poważnych walk, w wyniku których Oddział GL im. Ziemi Kieleckiej został całkowicie rozbity¹⁴⁵.

Tak stoczoną bitwę relacjonował wspomniany Franciszek Księżarczyk „Michał”: *koncentracja była na ukończeniu, kiedy zostaliśmy otoczeni przez wojsko [niemieckie]. W pierwszym momencie powstała panika, później oddział rozbił się na 3 grupy i walczył mężnie z otaczającym go wrogiem od godz. 16 do 20. Niemcy użyli samolotu, z którego rzucali granaty. Straty oddziału 3 zabitych i 3 rannych,*

¹⁴³ AIPN Ki, ASP, sygn. 212/435, List Wacława Sienickiego „Granita” do Mariana Świdzkiego „Dzika”, Bielsko-Biała, 21 III 1992 r., s. 6; Wspomnienia Adama Sienickiego [fragmenty], [b.m.], [b.d.], s. 12; L. Kaczanowski, *Hitlerowskie fabryki...*, s. 68.

¹⁴⁴ AAN, GL, sygn. 191/XXIII-2, Raport nr 12, [b.m.], [b.d.], k. 29.

¹⁴⁵ B. Hillebrandt, *Działalność Gwardii Ludowej...*, s. 40, 51. Niemiecką obławę przeciwko oddziałowi GL im. Ziemi Kieleckiej odmiennie przedstawili uczestnicy tej walki, m.in. kpr./gen. dyw. Edwin Rozłubirski „Gustaw” w pracy *Wspomnienia partyzanta*, Warszawa 1954, s. 40–50 oraz Jan Kosko we wspomnieniu *Leśny bój (z notatnika gwardzisty Janka – maj 1943 r.)* [w:] Ignacy Robb-Narbutt, *Ludzie i wydarzenia*, Warszawa 1961, s. 126–128. Książki te są przykładami działania komunistycznej propagandy, która miała na celu uwydatnić znaczenie GL w walce z niemieckim okupantem.

2 [wziętych] do niewoli. Z Niemców padli: kapitan, porucznik i prawdopodobnie przeszło 30 żołnierzy. Po wycofaniu się wojska ja z 15 gw[ardzistami] poszliśmy do innego lasu, tam nawiązaliśmy kontakt z drugą grupą Staśka w sile 20 ludzi. Oset z jedną grupą odmaszerował w kierunku Św[iętej] Katarzyny. Połączyliśmy grupy w całość, podzieliliśmy na 3 drużyny Staśka, Waltera i Fulka, postanowiliśmy się połączyć z Ostem. Wydałem rozkaz każdej drużynie, by wymaszerowała w swoim dawniej wyznaczonym kierunku. Ja udałem się z rannymi do wsi Zagórze¹⁴⁶.

Zreorganizowane drużyny GL nie dołączyły już do plutonu „Oseta”. Dotarli do niego jedynie gwardzista z sekcji sztabowej Tadeusz Pleniewicz „Lawina”, również pochodzący ze Skarżyska-Kamiennej. Otrzymał przydział do 1 drużyny¹⁴⁷.

W. Wasilewski przeprowadził swoich ludzi w rejon Świętej Katarzyny. Tutaj założyli leśny obóz, w którym przebywali około dwóch tygodni. W tym okresie prawdopodobnie nie podejmowali żadnych działań dywersyjnych. Stracili też kontakt z kierownictwem GL. Był to czas, gdy oddział funkcjonował bez przydziału do którejkolwiek organizacji konspiracyjnej. Znow „Oset” był samodzielnym partyzanckim dowódcą¹⁴⁸.

¹⁴⁶ AAN, GL, sygn. 191/XXIII-2, Raport nr 12, [b.m.], [b.d.], k. 29. Franciszek Księżarczyk „Michał” we wspomnieniach wydanych po wojnie te same wydarzenia przedstawił w inny sposób: Trzeciego dnia koncentracji, tuż przed jej zakończeniem, zostaliśmy otoczeni przez Niemców. Przyjęliśmy nierówną walkę. Było nas 80 słabo uzbrojonych, a Niemców wspólnie z własowcami 1200. Od południa do nocy trwał bój. Była to i dla Niemców niełatwa walka. Niewiele pomógł im nawet samolot, który z niskiego lotu obrzucał granatami zarośla. O zmroku wycofali się z lasu, zabierając 17 zabitych i około 50 rannych. Nasze straty wynosiły 3 zabitych i 3 rannych. Wśród zabitych był sekretarz z Okręgu Kielce „Michał” z Ostrowca [Świętokrzyskiego]. Po walce oddział rozbił się na małe grupki po 15 ludzi i rozszedł się po terenie z zadaniem nękania wroga, paraliżowania transportu, niszczenia ośrodków gospodarczych, a jednocześnie zdobywania sobie zaufania i poparcia społeczeństwa, organizowania rezerw i tworzenia zaplecza. Za: *Wspomnienia żołnierzy GL i AL*, oprac. J. Garas *et al.*, Warszawa 1962, s. 409.

¹⁴⁷ List Jerzego Oskara Stefanowskiego „Habdanka” do Bronisława Strzelca „Brodzisz”, Łódź, 21 VII 1984 r., ze zb. B. Strzelca.

¹⁴⁸ C. Chlebowski, *Pozdrówcie Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 1988, s. 190–191 [w dalszej części pracy przywołane jest wydanie z 1988 r.].

W szeregach Armii Krajowej

W pierwszych dniach czerwca 1943 r., ze względów bezpieczeństwa, oddział „Oseta” przeniósł swój biwak w lasy siekierzyńskie, w rejon uroczyska Wykus na wzgórzu 326. W pobliżu stacjonował już oddział „Chłopcy z lasu” ppor. Euzebiusza Domoradzkiego „Zybka”, „Grota” z Podobwodu AK Bodzentyn¹⁴⁹. W tym czasie dołączyli do grupy W. Wasilewskiego strz. Józef Nikodem Czernikiewicz „Sęk”, strz. Stanisław Czernikiewicz „Michał” oraz ich ojciec kpr. Józef Czernikiewicz „Tatuś”, którzy zdołali ująć z życiem z pacyfikacji Bodzentyna, dokonanej przez Niemców 1 czerwca 1943 r.¹⁵⁰

Do bytujących na Wykusie partyzantów 8 czerwca 1943 r. dotarli por. cc. Eugeniusz Kaszyński „Nurt” i ppor. cc. Waldemar Szwiec „Robot” – inspektorzy „Kedywu” AK. Przedstawili nową koncepcję dalszej walki z niemieckim okupantem i propozycję połączenia dotychczas rozproszonych sił pod dowództwem por. cc. Jana Piwnika „Ponurego”, który 4 czerwca został komendantem „Kedywu” Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK. Po naradzie, 11 czerwca 1943 r. oddziały „Grota” i „Oseta” podporządkowały się por. Piwnikowi, tworząc tym samym – razem z grupą dywersyjną z Michniowa – załączek Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” w Górach Świętokrzyskich¹⁵¹.

¹⁴⁹ Wojciech Königsberg zwrócił uwagę, że istnieją rozbieżności dotyczące przybycia oddziału „Oseta” na Wykus. Marian Świdorski „Dzik” stwierdził, że Wasilewski podporządkował się Domoradzkiemu, zaś Jerzy Oskar Stefanowski „Habdank” uważał, iż „Oset” uznał zwierzchnictwo dopiero „Ponurego”. Por.: M. Świdorski, *Wśród lasów...*, s. 23; J.O. Stefanowski, *Uwagi dotyczące partyzantki na Kielecczyźnie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1989, nr 4, s. 125; W. Königsberg, *Droga „Ponurego”...*, s. 141.

¹⁵⁰ M. Jedynak, *Mieszkańcy gminy Bodzentyn w oddziałach partyzanckich Armii Krajowej „Ponurego” i „Nurta”* [w:] *Z dziejów Bodzentyna...*, s. 141–157.

¹⁵¹ M. Jedynak, W. Königsberg, Sz. Mróz, *Pułkownik Jan Piwnik „Ponury”*, Warszawa 2013, s. 24; L. Popiel „Antoniewicz”, *Zgrupowania Partyzanckie AK „Ponury”*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1988, nr 3, s. 227–228; M. Świdorski, *Wśród lasów...*, s. 23.

Informacja na temat przejścia „Oseta” do AK znalazła potwierdzenie w zachowanych źródłach. W meldunku z 18 czerwca 1943 r. płk dypl. Stanisław Dworzak „Daniel”, komendant Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK napisał: *Z grupy Narbu[t]ta – Oset z 24 ludźmi jest u nas. Dzięki tej lakonicznej, ale i precyzyjnej informacji wiemy, z jaką liczbą żołnierzy dołączył do Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*¹⁵².

Ten słynny oddział dywersyjny zorganizowany został w połowie 1943 r. w wyniku wprowadzenia w życie rozkazu nr 84 komendanta głównego AK dot. uporządkowania odcinka walki czynnej (utworzenia „Kedywu”). Nowa strategia zakładała wzmocnienie sił i zwiększenie dyspozycyjności oddziałów dywersyjnych, działających przy wsparciu miejscowej ludności (tzw. taktyka małej wojny). Miała usprawnić i zintensyfikować na szczeblu okręgów dowodzenie całością walki w okresie poprzedzającym powstanie¹⁵³.

Zgrupowania Partyzanckie AK „Ponury” w największym stadium rozwoju, latem 1943 r., liczyły od 300 do 350 żołnierzy. Podzielone były na trzy pododdziały: I Zgrupowanie – por. cc. Eugeniusza Kaszyńskiego „Nurta”, II – ppor. cc. Waldemara Szwieca „Robota” i III – ppor. Stanisława Pałaca „Mariańskiego”. Celem partyzanckich ataków stały się linie kolejowe, drogi, urządzenia telekomunikacyjne, przemysł wojenny, administracja, urzędy pocztowe, magazyny i inne miejsca o znaczeniu strategicznym dla okupanta. Do najważniejszych akcji oddziału należy zaliczyć: zasadzki na pociągi w pobliżu przystanków kolejowych w Łącznej (2/3 lipca), Berezowie (12/13 lipca), Wąsoszu Koneckim (19/20 sierpnia), Wólce Plebańskiej (4 września), Sufragańcu (3/4 października); zasadzkę na szosie pod Szydłowcem (31 lipca); opanowanie Posterunku Policji Polskiej Generalnego Gubernatorstwa w Pawłowie i zdobycie broni (18 sierpnia); walkę III Zgrupowania z niemiecką Żandarmerią w okolicy Michniowa (23 sierpnia); akcję „główek” na niemieckich konfidentach w Skarżysku-Kamiennej (30/31 sierpnia) i w Wąchocku (14/15 września); słynny w okupowanej Polsce skok na Końskie (31 sierpnia/1 września), rozbitcie plutonu Żandarmerii pod Smarkowem (13 września) i kilkanaście innych pomniejszych starć ogniowych i potyczek z Niemcami. Ponadto latem i jesienią 1943 r. Zgrupowania Partyzanckie AK „Ponury” stawiały czoła trzem dużym niemieckim obławom, zorganizowanym w celu zlikwidowania polskiej partyzantki¹⁵⁴.

¹⁵² *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 96.

¹⁵³ M. Jedynek, *Zgrupowania Partyzanckie AK „Ponury” w świetle instrukcji dla „Kedywu”*, „Wykus” 2012, nr 17, s. 4.

¹⁵⁴ Szerzej m.in.: C. Chlebowski, *Cztery z tysiąca*, Warszawa 1983, s. 9–110; *idem*, *Pozdrowcie...*; M. Jedynek, *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*; *idem*, *Robotowcy 1943. Monografia II Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*, Końskie 2007; W. Königsberg, *Droga „Pomurego”...*

Jak wynika z przywołanego w skrócie bogatego dorobku bojowego tylko jednego oddziału, podporządkowanie się „Oseta” Armii Krajowej stanowiło diametralną zmianę w jego dotychczasowej działalności. Z samodzielnego partyzanckiego dowódcy, został jednym z wielu podchorążych w dużym oddziale dywersyjnym Sił Zbrojnych w Kraju. Zmieniając przydział, musiał także ze względów bezpieczeństwa obrać nowy pseudonim. Od tego czasu występował oficjalnie jako „Odrawąż”, lecz ani przełożeni, ani podkomendni tak go nie nazywali. Nowe miano pozostało wyłącznie w ocalałych dokumentach personalnych pochodzących z kancelarii Zgrupowań¹⁵⁵.

Po przyłączeniu się do Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”, oddziały „Grotą” i „Oseta” zostały rozdzielone. „Grot” i jego podwładni przydzieleni zostali jako 1 pluton do I Zgrupowania por. cc. Eugeniusza Kaszyńskiego „Nurta”, zaś żołnierze „Oseta” utworzyli 1 pluton w III Zgrupowaniu pod dowództwem ppor. Stanisława Pałaca „Mariańskiego”. W strukturze plutonu nie nastąpiły żadne zmiany. Nadal 1 drużyną dowodził st. strz. Marian Pacan „Pistolet”, „Orzełek”, zaś 2 drużyną – kpt. NN „Kwebek” *vel* „Kazbek”. W skład III Zgrupowania wszedł także 2 pluton zorganizowany z oddziału AK ppor. Władysława Czerwonki „Jurka”, działającego wcześniej w rejonie Iłży¹⁵⁶.

W szeregach Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” walka z niemieckim okupantem nabrała większego rozmachu. Żołnierze „Oseta” wzięli udział m.in. w dużych kolejowych akcjach dywersyjnych. Sprawdzianem współdziałania scalonych oddziałów była zasadzka na pociąg w rejonie przystanku kolejowego Łączna koło Suchedniowa nocą 2/3 lipca 1943 r.¹⁵⁷

O wynikach i rozmiarze czynu zbrojnego świętokrzyskiej partyzantki AK najlepiej świadczy odnaleziony niemiecki tajny meldunek Dowództwa Okręgu Wojskowego w Generalnym Gubernatorstwie (*Wehrkreiskommando in Generalgouvernement*) do Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych w Berlinie (*Oberkommando des Heeres*). Okupacyjna administracja wojskowa donosiła: *2/3 lipca na trasie Kielce – [Skarżysko-]Kamienna, między Łączną a Suchedniowem, spowodowano wykolejenie pociągu towarowego. Jadący z tyłu pociąg osobowy najechał na pociąg towarowy. Nadjeżdżający z naprzeciwka pociąg pospieszny Warszawa – Kraków najechał na minę i wykoleił się. Obydwa pociągi osobowe ostrzelane przez bandytów. 8 zabitych, z tego 1 żołnierz i 3 legionistów. 30 do 40 rannych, w tym 11 żołnierzy. Ruch jednorodowy podjęty po 12 godzinach. Dwutorowy ruch przewidywany od godz. 24.00*¹⁵⁸.

Treść suchego raportu nie oddaje jednak ducha walki harcercyjskiego plutonu. Ich udział w akcji pod Łączną opisał Leszek Popiel de Choszczak „Antoniewicz”:

¹⁵⁵ *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 275.

¹⁵⁶ C. Chlebowski, *Pozdrótwie...*, s. 504–508; *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 46–47.

¹⁵⁷ „Biuletyn Informacyjny”, Warszawa 5 VIII 1943 r., R V, nr 31 (186), s. 1.

¹⁵⁸ *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 102.

wyznaczona z jego oddziału sekcja, po przerwie ogniowej miała zaatakować czwarty wagon od końca. „Oset” skoczył do przodu razem ze swoimi chłopcami. Stoczył w przedziałach zażartą walkę. Wycofując się wyniósł na rękach ciężko rannego [strz. Wiesława Jaszewskiego] „Dana”¹⁵⁹.

Drugą dużą akcją była zasadzka na pociągi pod Berezowem nocą 12/13 lipca 1943 r. Był to odwet za spacyfikowaną 12 lipca 1943 r. przez Niemców wieś Michniów k. Suchedniowa. Kierownictwo Walki Cywilnej na temat tych działań informowało: *w ramach akcji odwetowej za bestialstwa niemieckie w rej[on]ie Skarżyska[-Kamiennej] i Suchedniowa nasze oddziały partyzanckie dokonały w lipcu pod st[acją] kol[ejową] Łączna drugiego napadu na pociąg pociąg pospieszny. W akcji zabito i raniono ok. 180 Niemców*¹⁶⁰. Niestety nocna akcja na pociąg doprowadziła do eskalacji wydarzeń i następnego dnia – 13 lipca 1943 r. – Niemcy dokończyli dzieła zniszczenia w Michniowie. Podczas dwudniowej pacyfikacji łącznie zginęło 204 cywilnych mieszkańców w wieku od 9 dni do 63 lat, w tym 102 mężczyzn, 54 kobiety i 48 dzieci¹⁶¹.

Poza bezpośrednią walką z Niemcami, żołnierze III Zgrupowania ppor. Stanisława Pałaca „Mariańskiego” otrzymali zadanie przywrócenia porządku na terenie wokół Wykusu. Likwidowali miejscowych konfidentów, ścigali bandytów i złodziei, a także przeprowadzali akcje ekspropriacyjne – rekwizycje z majątków, spółdzielni i piekarni pod niemieckim zarządem. Działalność oddziałów „Ponurego” w reportażowym stylu i z rozmachem przedstawił Cezary Chlebowski w książce *Pozdrowcie Góry Świętokrzyskie*¹⁶².

Dla kpr. pchor. „Oseta” znamienne były wydarzenia z drugiej połowy lipca 1943 r., gdy za sprawą ppor. Jerzego Wojnowskiego „Motora” (agenta *Gestapo* o pseudonimach „Mercedes” i „Garibaldi”) przeciwko Zgrupowaniom urządzona została niemiecka obława. Rozpoczęła się nad ranem 18 lipca 1943 r. Partyzanci zdołali niepostrzeżenie opuścić obozowisko na Wykusie i przedrzeć się w kierunku lasów starachowickich i iłżeckich. Stąd wyruszyli na zachód, w kierunku Skarżyska-Kamiennej, lasów majdowskich i koneckich. Dopiero po dwóch tygodniach walk z niemiecką szpicą i kluczeniu po okolicy, oddziały „Ponurego” 31 lipca 1943 r. zdołali zgubić pościg¹⁶³.

Pod koniec obławy kpr. pchor. „Oset” otrzymał specjalne zadanie. Z patrolem wydzielonym z jego plutonu miał dokonać napadu na samochód z pieniędzmi.

¹⁵⁹ L. Popiel „Antoniewicz”, *Był „Oset”...*

¹⁶⁰ „Biuletyn Informacyjny”, Warszawa 26 VIII 1943 r., R. V, nr 34 (189), s. 1.

¹⁶¹ Szerzej: „*I nie widziałem ich więcej wśród żywych...*”. *Pacyfikacja Michniowa 12–13 lipca 1943 r. w dokumentach i relacjach*, wstęp i oprac. T. Domański, Kraków 2013; L. Kaczanowski, *Zagłada Michniowa*, Warszawa 2013.

¹⁶² C. Chlebowski, *Pozdrowcie...*, *passim*.

¹⁶³ M. Jedynak, *Robotowcy 1943...*, s. 81–85.

Leszek Popiel de Choszczak „Antoniewicz” tak zapamiętał te wydarzenia: *3 sierpnia [...] nastąpił odskok w lasy osieczyńskie. W czasie tego marszu odtoczył [się] „Oset” z zadaniem wykonania specjalnej akcji. Na skutek niedokładnego rozpoznania, zamierzona akcja nie doszła jednak do skutku i zawiedziony „Oset”, zwinąwszy swoją zasadzkę na szosie Skarżysko[-Kamienna] – Końskie, pomaszzerował w kierunku miejsca postoju Zgrupowania¹⁶⁴.*

Następnego dnia, 6 sierpnia 1943 r. odpoczywający w lasach dalejowskich oddział zaatakował zmotoryzowany pluton niemieckiej Żandarmerii. Prawdopodobnie o ich pobycie w kompleksie leśnym doniósł któryś z pracowników Nadleśnictwa w Bliżynie lub niemieckiej Inspekcji Leśnej (*Forstinspektion*). Informacja została przekazana komendantowi Posterunku Policji Polskiej GG w Bliżynie Stefanowi Materce, któremu nakazano zadzwonić po stacjonującą w Kielcach Żandarmerię i powiadomić o znajdującym się na tym terenie oddziale „bandytów”¹⁶⁵.

Wydarzenia te opisał Teofil Obara „Teoś”: *po nieudanej akcji na samochód z pieniędzmi odpoczywał „Oset” w dalejowskich lasach na tzw. Górze Piekło. Była godzina jedenasta przed południem. Na szczęście nie zdążył sen zamknąć powiek zmęczonych partyzantów. Jeden z żołnierzy, stojący na posterunku [Gruzin „Józef”], zauważył skradającego się nieprzyjaciela, o czym natychmiast zarządził dowódcę. „Chłopczy do broni, Niemcy podchodzą”. W mgnieniu oka sprawny oddział rozwinął tyralierę i zajął stanowiska. Dowódca pośrodku ze Stenem¹⁶⁶. Na skrzydłach rkm-y. Prawym dowodzi [sierż.] pchor. [Jerzy Józef Krajewski] „Zabawa” zaś lewym – Gruzin ppor. Wołodia. Po wymianie pojedynczych strzałów bitwa rozgorzała na dobre. Nasi chłopcy, na rozkaz swego dowódcy, ruszyli do ataku, nacierając na pięciokrotnie*

¹⁶⁴ L. Popiel „Antoniewicz”, *Był „Oset”...*

¹⁶⁵ O denuncjację oddziału „Oseta” podejrzewany był nadleśniczy z Bliżyna Karol Thomas, podejrzewany również o współpracę z Niemcami. Tymczasem już w czerwcu 1944 r. wywiad AK oczyścił go z zarzutu kolaboracji. Również po wojnie dwukrotnie prowadzone były przeciwko niemu śledztwa z tego powodu. W 1947 r., wobec niestwierdzenia faktu przestępstwa, Prokuratura Sądu Okręgowego w Radomiu umorzyła dochodzenie. W 1950 r. Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Kielcach umorzyła śledztwo z powodu braku materiałów obciążających. Należy dodać, że po wojenne sądy surowo traktowały osoby podejrzane o współpracę z niemieckim okupantem. Por.: AIPN Ki, Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Kielcach, sygn. 130/237, Akta w sprawie przeciwko Kazimierz Adamczyk i Karolowi Thomasowi; R. Falarowski, *Gmina Bliżyn w czasie II wojny światowej* [w:] *Dzieje Bliżyna*, red. K. Zemela, P. Kardyś, Bliżyn 2010, s. 330–331; K. Zemela, *Władysław „Oset” Wasilewski...*, s. 11–12; Odpowiedź NN „Sosnowskiego” na pismo Referatu II Komendy Obwodu AK Kielce z 31 V 1944 r., [b.m.], [b.d.], kopia w zb. autora.

¹⁶⁶ Sten – brytyjski pistolet maszynowy, kaliber 9 mm, dostosowany do niemieckiej amunicji. Produkowany od 1941 r., stanowił podstawową broń strzelecką żołnierzy brytyjskich. Był znakomity w walce na krótkim dystansie. Posiadał maksymalnie uproszczoną konstrukcję, dzięki czemu Steny były pożądanym uzbrojeniem żołnierzy Armii Krajowej. Ze względu na prostotę budowy, podczas II wojny światowej Steny produkowano w co najmniej 23 warsztatach konspiracyjnych na terenie Polski. Szerzej: S. Kochański, *Pistolet maszynowy Sten*, Warszawa 1986.

silniejszego wroga, doskonale uzbrojonego w broń maszynową. Prawe skrzydło zatacza podkowę. Grzmią okrzyki: Hurra! i Hurra!... Świszczą pociski. Lecą minuty... „Oset” siecze ze swojego Stena, zakłada trzeci magazynek. Wtem zacięcie. Podnosi się. Opiera na kolanach. Manipuluje... Zauważył jeden z Niemców wysuniętego do przodu „Oseta” – naszego dowódcę. Wie i nieprzyjaciel, że nim jest, słyszał jego rozkazy. Przyłożył się do MPi¹⁶⁷ i puścił długą serię. Kilka kul utkwilo w szerokiej piersi. Upadł na twarz. Pierwszy podskoczył strzelec [Zygmunt Manecki] „Wrzos” i dźwignął go nieco. Żył jeszcze. Przedśmiertną ostatnią komendę „chłopcy...” już ciałkiem cicho wyszeptaly blade usta. W ramionach strzelca „Wrzosa” zamknął powieki na zawsze¹⁶⁸.

Po śmierci dowódcy, komendę nad patrolem przejął kpr. Jan Czernikiewicz „Walter”. Nakazał odwrót. Ostrzeliwując się, partyzanci uskoczyli w głąb lasu, unosząc ciało zabitego. Również Niemcy zaprzestali dalszej walki i wycofali się w przeciwnym kierunku. Według Teofila Obarę „Teosia”, na Górze Piekło poległo 8 nieprzyjaciół¹⁶⁹.

W książkowej wersji swoich wspomnień „Teos” dopisał krótką charakterystykę poległego: *duszą i sercem oddany najświętszej sprawie, złożył największą ofiarę na ołtarzu Ojczyzny, ofiarę swojego życia. Kochał swoje młode wojsko, sam będąc młodym znał duszę młodego partyzanta – żołnierza Leśnej Polski. Odczuwał jego pragnienie, uszanował indywidualność każdego, swoją odwagą i męstwem imponował wszystkim w wielu przeprowadzonych akcjach. Jego walory wewnętrzne oraz reprezentacyjna postawa z dziecinnie uśmiechniętą twarzą, która czasem mogła być i surową, wszystko to wpływało na miłą atmosferę i serdeczny stosunek między żołnierzem a dowódcą¹⁷⁰.*

Z okolicznościami śmierci W. Wasilewskiego jest jednak związany pewien dysonans. Według żołnierzy towarzyszących „Osetowi”, po walce pochowali go w leśnej mogile¹⁷¹. Istnieje jednak w tej kwestii znacząca rozbieżność. Prawdopodobnie wycofujący się pod ostrzałem akowcy zdołali tylko ukryć zwłoki poległego towarzysza broni w wykrocie przewróconego drzewa, a miejsce prowizorycznie zamaskowali. Pochowany został dopiero kilka dni później

¹⁶⁷ MP 40, MP 41 – niemieckie pistolety maszynowe (popularnie nazywane empi), kaliber 9 mm. Produkowane od 1940 r. na podstawie wcześniejszego modelu MP 38, stanowiły podstawowe uzbrojenie żołnierzy Wehrmachtu. MP 40 cechowały dobra celność i mały rozrzut. Była to broń niezwykle pożądana przez żołnierzy AK. Szerzej: L. Erenfeicht, Piotr G. Krajewski, *Niemiecki pistolet maszynowy MP 40*, Warszawa 1992.

¹⁶⁸ APK, Zarząd Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Kielcach, sygn. 119, T. Obara, *Wspomnienia. Powstanie i działalność oddziału partyzanckiego „Ponurego”*, mps, [b.m.], 1961, s. 19.

¹⁶⁹ W. Borzobohaty, „Jodla”..., s. 57; T. Obara „Teos”, *Dziennik z Wykusu*, Kielce 1989, s. 21–23; L. Popiel „Antoniewicz”, *Zgrupowania Partyzanckie AK...*, s. 235.

¹⁷⁰ T. Obara „Teos”, *Dziennik...*, s. 23.

¹⁷¹ AIPN Ki, ASP, sygn. 212/268, Teczka osobowa Jana Władysława Czernikiewicza, List Jana Czernikiewicza do Zarządu Środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK [„Ponury”–„Nurt”], Radom, 15 III 1999 r., s. 13–16.

przez Kubalę (lub Kubalę, Kabałę) z pobliskiej wsi Wojtyniów. Grób urządził kilkadziesiąt metrów od miejsca walki, ok. 50 m w głąb od leśnego duku¹⁷².

Po „Osecie” komendę nad 1 plutonem III Zgrupowania na krótko przejął obecny przy śmierci dowódcy kpr. Jan Czernikiewicz „Walter”. Kilka dni później okazało się, że zaledwie dzień przed wypadkami w lasach dalejowskich, 5 sierpnia 1943 r. w Pawłowie w starciu z Policją Polską zginął st. strz. Marian Pacan „Pistolet”, „Orzełek”, dowódca 1 drużyny 1 plutonu III Zgrupowania¹⁷³. Jan Czernikiewicz objął jego funkcję, a na dowódcę 1 plutonu por. „Ponury” wyznaczył por. Stanisława Mroczkowskiego „Wilczyńskiego”, oficera dyspozycyjnego III Zgrupowania¹⁷⁴.

O śmierci syna i brata rodzina Wasilewskich nie dowiedziała się od razu. W pierwszych dniach września 1943 r. na podskarżyski Bór dotarł podkomendny i kolega „Oseta” strz. Edward Tusznió „Ząbek”. Nie zdobył się jednak na poinformowanie rodziców. Tragiczną wiadomość przekazał jedynie siostrze swojego dowódcy – Józefie. Na koniec wręczył jej list por. cc. Jana Piwnika „Ponurego” adresowany do Stanisława Wasilewskiego¹⁷⁵.

W datowanej na 2 września 1943 r. korespondencji partyzancki dowódca napisał: *Szanowny Panie, Z przykrością wielką przychodzi mi skreślić do Pana tych parę słów. Z przykrością, gdyż wiem jak bardzo one Pana jako ojca Władka dotkną. Syn Pana poległ na Polu Chwały z ręki wrogiego nam okupanta. Śmierć miał piękną, tak piękną jak całe jego piękne było życie partyzanckie. W czasie gdy był moim podkomendnym znałem go zawsze jako najmłodszego, a zarazem najbardziej subordynowanego dowódcę oddziału, najdzielniejszego żołnierza. Toteż wysłałem jeszcze przed śmiercią jego wniosek o awansowanie do stopnia ppor. stanu wojny¹⁷⁶ oraz wniosek o odznaczenie Krzyżem Walecznym. Z syna takiego może być Pan dumny i dlatego żywię nadzieję, że lżej Pan zniesie ten cios, jaki Pana dotknął. Z uwagi na to, że przez ten fakt stracił zarazem pomoc materialną w jego osobie pozwalam sobie przestać Panu w formie zapomogi zł 2500 – Łączę żołnierskie pozdrowienie. Ponury¹⁷⁷.*

¹⁷² M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 60–61; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie” Wasilewskim*, cz. 2, „Nasze Słowo” 1985, nr 3–4, s. 2.

¹⁷³ *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 277. C. Chlebowski w *Pozdrowcie...* na s. 487 podał błędną datę śmierci st. strz. M. Pacana „Orzełka”.

¹⁷⁴ *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 46.

¹⁷⁵ M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 66–68.

¹⁷⁶ W zachowanych materiałach archiwalnych nie udało się odnaleźć bezpośredniego potwierdzenia pośmiertnego mianowania W. Wasilewskiego na stopień podporucznika czasu wojny, jednak w zestawieniu poległych żołnierzy Zgrupowań powstałym w końcu 1943 r. przy pseudonimie „Odrawąż” widnieje stopień podporucznik. Por.: *Dokumenty do dziejów Zgrupowań...*, s. 275.

¹⁷⁷ AIPN Ki, ASB, sygn. 212/167, List por. cc. Jana Piwnika „Ponurego” do Stanisława Wasilewskiego, [b.m.], 2 IX 1943 r.

Wiadomość do adresata nie dotarła. List przejęła i ukryła siostra „Oseta”. Na wieść o śmierci brata, zdecydowała sama na stałe dołączyć do oddziału. Jako przeszkolona w zakresie pierwszej pomocy, została przydzielona do plutonu ochronnego dowódcy Zgrupowań. Od tej pory występowała pod pseudonimem „Poranek”. O śmierci syna i ciężkim zranieniu córki (podczas III przeciwpartyzanckiej oblawy na Wykusie 28 października 1943 r.) rodzice dowiedzieli się dopiero w ostatnich dniach listopada lub w grudniu 1943 r.¹⁷⁸ Tym samym partyzancka historia dobiegła smutnego końca.

Ze względu na trwające działania zbrojne i obawę przed dekonspiracją, grób w lasach dalejowskich pozostał do końca wojny. Zwłoki W. Wasilewskiego zostały ekshumowane 14 kwietnia 1945 r. i przeniesione na cmentarz przy parafii św. Józefa w Bzinie (obecnie w Skarżysku Zachodnim). Ekshumacją zajęła się siostra „Oseta” – Józefa. Natomiast w miejscu leśnego pochówku, Stanisław Wasilewski (po powrocie z obozu koncentracyjnego) usypał symboliczną mogiłę.¹⁷⁹

¹⁷⁸ M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 68–117, 131–133; M. Wasilewski, *Wspomnienie o „Osecie” Wasilewskim*, cz. 2, „Nasze Słowo” 1985, nr 3–4, s. 2.

¹⁷⁹ M. Piechowska, *Od „Ponurego”...*, s. 61–63. W innym źródle znajdują się informacje, że ekshumacją zajęł się inny weteran Zgrupowań Zbigniew Lange „Bór”, zaś w celu sporządzenia aktu zgonu w Urzędzie Stanu Cywilnego w Skarżysku-Kamiennej stawiły się Kazimiera Jaszewska (l. 40) i Wanda Świt (l. 21) z Kolonii Robotniczej (nr aktu zgonu 56/45/I). Za: APK, Urząd Wojewódzki w Kielcach III, sygn. 52, Cmentarnictwo wojenne. Gmina Bliżyn 1980–2000, Pismo Urzędu Gminy w Bliżynie do Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach, Bliżyn, 17 II 1994 r., k. 10.

Partyzancka legenda

Śmierć W. Wasilewskiego mocno zapamiętana została przez żołnierzy Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”. Jeszcze w 1943 r. sierż. pchor. Andrzej Gawroński „Andrzej” jego osobie poświęcił dwie strofy piosenki pt. *Więc szumcie nam jodły piosenkę*. Utwór ten stał się hymnem oddziału.

Raz kiedy na patrol szedł oddział zuchwały,
Rozpętał się ogień i kule zagrały,
Na trawie, na polu dowódca patrolu
Padł kulą śmiertelnie rażony.
Już oczy swe zamknął pobladły jak chusta
I tylko wiatr polny całuje go w usta.
Na miękkim z traw leżu, śpij polski żołnierzu,
Coś wolnej nie dożył Ojczyzny.

Rok później, pod koniec II wojny światowej, przypomniano sobie o wojennych zasługach poległych towarzyszy broni. Pismem L. 142 z 7 grudnia 1944 r. ppłk Antoni Żółkiewski „Lin”, dowódca 2 Dywizji Piechoty Legionów AK przedstawił komendantowi Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK wykaz 100 żołnierzy, *którzy polegli w walce z oddziałów podporządkowanych ob. „Ponuremu”, a obecnie ob. „Nurtowi”*¹⁸⁰. Pisał dalej: *stawiam wniosek o odznaczenie ich Krzyżem Walecznych*. Pod pozycją 57 ujęty został strzelec „Oset”. Pseudonim ten nosiło jeszcze kilku innych partyzantów, ale tylko W. Wasilewski poległ w 1943 r. Komendant okręgu odręcznie zadekretował pismo do szefa Wydziału I (organizacyjnego)

¹⁸⁰ Wiosną 1944 r. Zgrupowania Partyzanckie AK „Ponury” pod nowym dowództwem por./kpt. cc. Eugeniusza Kaszyńskiego „Nurta” zostały przekształcone w Oddział Partyzancki 2 Pułku Piechoty Legionów AK, a następnie w I batalion 2 Pułku Piechoty Legionów AK, wchodząc tym samym w skład 2 Dywizji Piechoty Legionów AK.

Komendy Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK: *Wo/Ama. Wo/Kam odznaczył wszystkich w/w stu pośmiertnie Krzyżem Walecznych*¹⁸¹.

Po 1945 r. odznaczenie Krzyżem Walecznych zostało pozytywnie zweryfikowane także przez władze Polski „ludowej”. Minister obrony narodowej w rozkazie personalnym nr 31 z 21 września 1948 r. również odznaczył go pośmiertnie Krzyżem Partyzanckim 1939–1945 (nr leg. 016769), przekazany na ręce rodziny¹⁸².

Po zakończeniu w Polsce epoki stalinowskiej i nastaniu politycznej „odwilży” po wydarzeniach Października 1956 r. miało miejsce pierwsze upamiętnienie. W okresie, gdy można było już wspominać o czynie zbrojnym AK, na Wykusie w lasach siekierzyńskich weterani z oddziałów „Ponurego” i „Nurta” ufundowali pomnik. Na obelisku w kształcie kapliczki Matki Bożej Bolesnej na wszystkich ścianach wyryto pseudonimy poległych towarzyszy. Na frontonie znalazł się m.in. pseudonim „Oseta” – jednego z najważniejszych żołnierzy wspomnianych formacji¹⁸³.

O ostatniej potyczce żołnierza AK pojawiły się także informacje w przewodnikach turystycznych. Dzięki aktywności Mieczysława Wasilewskiego, Tymoteusz Wróblewski już w 1977 r. w swoim kompendium o szlakach w Górach Świętokrzyskich wspominał na temat mogiły znajdującej się przy czarnym szlaku turystycznym w lasach dalejowskich¹⁸⁴.

W 1982 r. ci sami weterani, skupieni już w kombatanckim Środowisku Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt” odznaczyli pośmiertnie W. Wasilewskiego odznaką swojego środowiska o numerze 13¹⁸⁵.

Trzy lata później, rozkazem specjalnym naczelnika ZHP z 28 września 1985 r., phm. W. Wasilewski został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Za zasługi dla ZHP z Rozetą – Mieczami. Jest to najwyższe harcerskie odznaczenie za udział w II wojnie światowej¹⁸⁶.

Przez cały okres PRL wspomnianym leśnym pierwszym grobem zajmował się ojciec „Oseta”, a po jego śmierci – brat Mieczysław. Trwałego upamiętnienia W. Wasilewski doczekał się w sierpniu 1990 r. Wtedy to jego brat, z pomocą

¹⁸¹ AIPN Ki, ASP, sygn. 212/197, Wnioski na odznaczenia Krzyżami Walecznych i Orderami Wojennymi Virtuti Militari, Pismo L. 142 dowódcy 2 Dywizji Piechoty Legionów AK do komendanta Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK, [b.m.], 7 XII 1944 r., s. 8.

¹⁸² Legitymacja Krzyża Partyzanckiego 1939–1945, ze zb. M. Wasilewskiego; A. Fersten, *Oset*, „Motywy” 11 XII 1985 r., b. nr., b.s.

¹⁸³ M. Jedynek, *Kapliczka na Wykusie. Wokół powstania Środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt”*, Kielce 2009.

¹⁸⁴ T. Wróblewski, *Góry Świętokrzyskie. Przewodnik*, Warszawa 1977, s. 216.

¹⁸⁵ AIPN Ki, ASP, sygn. 212/202, Ewidencja odznak Środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt”, [b.m.], 1982, poz. 13.

¹⁸⁶ A. Fersten, *Oset*, „Motywy” 11 XII 1985 r., b. nr., b.s.

Rolanda Szczepańskiego, odnowił kurhan, obmurowując go kamieniami. Nagrobek zwieńczony został mosiężną tablicą. Podkomendni i towarzysze broni „Oseta” we wrześniu 1990 r. zamienili epitafium na wiszącą do dzisiaj, wykonaną ze stali nierdzewnej tablicę (jednolitą dla większości pomników Środowiska „Ponury”–„Nurt”)¹⁸⁷.

W. Wasilewski „Oset”, „Odrowąż” był obierany także za patrona ulic, drużyn harcerskich i szkół. Co najmniej od lat siedemdziesiątych XX w. w Skarżysku-Kamiennej znajduje się ulica jego imienia. Do końca lat dziewięćdziesiątych XX w. jego imię nosiła 12 Drużyna Harcerska z Hufca ZHP w Skarżysku-Kamiennej¹⁸⁸.

Od 22 października 2010 r. jest także patronem Zespołu Szkół Samochodowo-Uługowych w Skarżysku-Kamiennej, mieszczącego się przy ul. W. Wasilewskiego „Oseta”. Od tego momentu ślubowania pierwszoklasistów odbywają się na symbolicznym grobie bohatera w lasach dalejowskich. Ponadto z inicjatywy Mieczysława Wasilewskiego i ówczesnej dyrektor szkoły Teresy Jezierskiej ufundowane zostało dla uczniów Stypendium „Oseta”, które od roku 2010/2011 przyznawane jest rokrocznie uczniowi wyróżniającemu się postawą moralną i dobrymi wynikami w nauce¹⁸⁹.

W chwili składania niniejszej pracy do druku, realizację zadań w ramach Kampanii „Bohater” zakończyli harcerze ze Skarżyskiego Hufca Harcerzy „Gniazdo” Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej. Za swojego patrona obrali W. Wasilewskiego „Oseta”, „Odrowąza”. W ten sposób, ponad 70 lat po zakończeniu II wojny światowej, pamięć o jej bohaterach nie tylko nie gaśnie, ale trwa – przekazywana coraz młodszym pokoleniom.

¹⁸⁷ M. Jedynak, *Niezależni...*, s. 425.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 396.

¹⁸⁹ A. Nowak, A. Malik, *Historia Zespołu Szkół Samochodowo-Uługowych w Skarżysku-Kamiennej* [lub: *50 lat Zespołu Szkół Samochodowo-Uługowych im. Władysława „Oseta” Wasilewskiego w Skarżysku-Kamiennej*], Skarżysko-Kamienna 2012, s. 11–16.

Zakończenie

Miejmy nadzieję, że ten zbiór pieczołowicie odtworzonych faktów pozwoli czytelnikowi wyrobić samodzielny osąd o głównym bohaterze i jego życiowej postawie. Duże znaczenie dla ukształtowania jego światopoglądu miało wychowanie w wielopokoleniowej rodzinie o powstańczych tradycjach, naznaczonej doświadczeniem zesłania na Syberię. Wpływ na przyszłe postawy miało również środowisko lokalne, w którym dorastał, m.in. postawy pracowników (często weteranów minionych konfliktów zbrojnych) Państwowej Fabryki Amunicji w Skarżysku-Kamiennej. Nie bez znaczenia na formowanie propaństwowej, prospołecznej i patriotycznej postawy miał model kształcenia realizowany w szkołach w latach trzydziestych XX w. Głównym celem było wychowanie młodych ludzi, dla których duże znaczenie miała mieć służba dla ojczyzny i narodu polskiego, odradzającego się po 123 latach zaborów.

Skarżyskie gimnazjum, do którego uczęszczał młody W. Wasilewski stanowiło znakomitą kuźnię charakterów. Nie trzeba było czekać do wybuchu wojny, by uaktywnił swoje talenty. Pomimo młodego wieku był bardzo ambitnym uczniem, drużynowym i instruktorem harcerskim. Animował i angażował się w różnego rodzaju działania artystyczne, kulturalne, turystyczne i patriotyczne. Posiadał naturalny dar przewodzenia grupie, nie tylko młodszych od siebie, ale i rówieśników.

Wreszcie ważnym czynnikiem kształtującym charakter młodego człowieka było prężnie działające harcerstwo doby II Rzeczypospolitej. Nabyte w ZHP umiejętności kierownicze doskonale wykorzystał podczas II wojny światowej. Świadomie dokonywał wyborów, potrafiąc zadbać o bezpieczeństwo i byt swoich najbliższych. Inicjował jednocześnie działania mające na celu podtrzymanie ducha wśród mieszkańców Skarżyska-Kamiennej, dotkniętych tragedią organizacji Orzeł Biały.

W chwilach zagrożenia umiał usunąć się w bezpieczne miejsce, a jednocześnie podjąć nowe wyzwania. Zaangażował się w organizację i prowadzenie tajnego nauczania. Sam w tym czasie szukał drogi do konspiracyjnych sprzyśnięć, by aktywnie wziąć udział w podziemnej walce przeciwko niemieckiemu okupantowi. Jego bezkompromisowość w realizacji wytyczonych celów była widoczna w aliansie z różnymi organizacjami zbrojnymi, których celem było odzyskanie niepodległości przez Polskę.

Najważniejszą rolą życiową, jaką przyjął na siebie było stanowisko dowódcy partyzanckiego oddziału. Umiejętności dowódcze oraz odwaga pozwoliły mu skupić wokół siebie młodych ludzi, którzy wierzyli w podobne jak on ideały. Poszli za nim do lasu, tworząc oddział. Przez ponad pół roku partyzanckiej służby dał się po raz kolejny poznać – jak napisał por. cc. Jan Piwnik „Ponury” – jako najbardziej subordynowany dowódca oddziału i najdzielniejszy żołnierz.

Konsekwencją otrzymanego przed wojną wychowania była pełna ofiarności postawa i odwaga w walce o niepodległość ojczyzny. Do końca na pierwszej linii stawał czoła w walce z Niemcami. Nastęstwem tej zdeterminowanej aktywności była jego przedwczesna śmierć. Zginął w wieku zaledwie dwudziestu dwóch lat. Pozostawił po sobie nie tylko ulotne wspomnienia. Jego czyny przeszły do historii i zakorzeniły się w niej na dobre. Władysław Wasilewski był jednym z najwartościowszych przedstawicieli pokolenia Kolumbów. Podobnie jak wielu jego rówieśników za wolną Polskę oddał to, co miał najcenniejsze – swoje życie. Jego życiorys, dokonania i poświęcenie potwierdzają, że mieliśmy do czynienia z jednostką wybitną. Z jednostką, którą warto upamiętnić i naśladować. Wszystko to stanowi świadectwo obcowania z historią człowieka wyjątkowego.

Bibliografia

1. Źródła

1.1. Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Gwardia Ludowa

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach

Archiwum Stowarzyszenia Pamięci Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich
Armii Krajowej „Ponury”–„Nurt”
Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Kielcach

Archiwum Komendy Hufca ZHP w Końskich

Rozkaz L. 2 komendanta Chorągwi Radomskiej Harcerzy ZHP, Radom, 5 XI
1938 r.

Archiwum Państwowe w Kielcach

II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Skarżysku-Kamiennej
Publiczna Szkoła Powszechna nr 2 w Skarżysku-Kamiennej (Kolejówka)
Urząd Wojewódzki Kielecki III (od 1975 r.)
Zarząd Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Kielcach

Muzeum im. Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej

Archiwum „Nurta”
Kolekcja Krystyny Wojciechowskiej

Skarżysko-Kamienna
Zbiór Stary

Narodowe Archiwum Cyfrowe w Warszawie
Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji

Zbiory Bronisława Strzelca
List Jerzego Oskara Stefanowskiego „Habdanka” do Bronisława Strzelca „Brodziszka”, Łódź, 21 VII 1984 r.

Zbiory Mieczysława Wasilewskiego
Legitymacja Krzyża Partyzanckiego 1939–1945
Uwagi Mieczysława Wasilewskiego do opracowania „Władysław »Oset« Wasilewski”, rkps, Gdynia, X 2010 r.

1.2. Źródła drukowane

Chodakiewicz Marek Jan, Gontarczyk Piotr, Żebrowski Leszek, *Tajne oblicze GL–AL i PPR. Dokumenty*, t. 1–3, Warszawa 1997–1999.
Dokumenty do dziejów Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”, wstęp, wybór i oprac. Marek Jedynek, Kielce–Kraków 2014.
„I nie widziałem ich więcej wśród żywych...”. Pacyfikacja Michniowa 12–13 lipca 1943 r. w dokumentach i relacjach, wstęp i oprac. Tomasz Domański, Kraków 2013.
Komunikaty Dowództwa Głównego Gwardii Ludowej i Armii Ludowej (dokumenty), wybór i oprac. Hanna Bortnowska, Bogdan Hillebrandt, Edwarda Markowa, Ryszard Nazarewicz, Warszawa 1959.

1.3. Pamiętniki i wspomnienia

Broniewski Stanisław, *Całym Życiem. „Szare Szeregi” w relacji naczelnika*, Warszawa 1983.
Kosko Jan, *Leśny bój (z notatnika gwardzisty Janka – maj 1943 r.)* [w:] Ignacy Robb-Narbutt, *Ludzie i wydarzenia*, Warszawa 1961.
Obara Teofil „Teoś”, *Dziennik z Wykusu*, Kielce 1989.
Piechowska Maria, *Od „Ponurego” do białego fartucha. Zapis wspomnień dr Józefy Stefanowskiej-Rybus*, Warszawa 1998.
Rozłubirski Edwin, *Wspomnienia partyzanta*, Warszawa 1954.

Świderski Marian, *Wśród lasów, wertepów*, Bodzentyn 2010.
Wspomnienia żołnierzy GL i AL, oprac. Józef Garas et al., Warszawa 1962.

1.4. Normatywy

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 31 marca 1931 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o zaopatrzeniu byłych skazańców politycznych (Dziennik Ustaw 1931 nr 47 poz. 406).

Zarządzenie Rady Ministrów z 8 kwietnia 1936 r. o nadaniu statutu stowarzyszeniu „Związek Harcerstwa Polskiego” (Monitor Polski 1936, nr 92, poz. 173).

2. Literatura

2.1. Opracowania

Balbus Tomasz, „Korab”. *Wilniuk klasyczny. Doktor Roman Korab-Żebryk (1916–2004). Biografia Wilnianina, oficera Armii Krajowej, więźnia NKWD, historyka Polski Podziemnej (na tle dziejów XX wieku)*, Wrocław 2012.

Balbus Tomasz, *Major „Zbroja”*, Wrocław 2013.

Biografia, historiografia, dawniej i dziś. Biografia nowoczesna – nowoczesność biografii, red. Ryszard Kasperowicz, Elżbieta Wolicka, Lublin 2005.

Borzobohaty Wojciech, „Jodła”. *Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945*, Warszawa 1988.

Całek Anita, *Biografia naukowa: od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Kraków 2013.

Chlebowski Cezary, *Cztery z tysiąca*, Warszawa 1983.

Chlebowski Cezary, *Pozdrówcie Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 1968, 1988.

Dominicé Pierre, *Uczyć się z życia. Biografia edukacyjna w edukacji dorosłych*, Łódź 2006.

Drozdowski Marian Marek, *Rotmistrz Józef Garliński*, Warszawa 2013.

Dzieje Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Mickiewicza d. Augusta Witkowskiego, red. Adam Massalski, Skarżysko-Kamienna 1995.

Drucka Nadzieja, *Szkoła w podziemiu. Z dziejów polskiego tajnego nauczania w latach okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1973.

- Erenfeicht Leszek, Krajewski Piotr G., *Niemiecki pistolet maszynowy MP 40*, Warszawa 1992.
- Falarowski Roman, *Gmina Bliżyn w czasie II wojny światowej* [w:] *Dzieje Bliżyna*, red. Krzysztof Zemeła, Piotr Kardyś, Bliżyn 2010.
- Faszczka Dariusz, *54 pułk piechoty Strzelców Kresowych*, Pruszków 2010.
- Fieldorf Maria, Zachuta Leszek, *Generał „Nil” August Emil Fieldorf. Fakty, dokumenty, relacje*, Warszawa 1993.
- Garbacz Jan, *Dni września 1939 na Ziemi Koneckiej*, Końskie 1994.
- Gołębiowski Jerzy, *COP. Dzieje industrializacji w rejonie bezpieczeństwa 1922–1939*, Kraków 2000.
- Gontarczyk Piotr, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy (1941–1944)*, Warszawa 2003.
- Hausner Wojciech, Wierzbicki Marek, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015.
- Hempel Adam, *Pogrobowcy klęski. Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 1990.
- Hillebrandt Bogdan, *Działalność Gwardii Ludowej i Armii Ludowej na Kielecczyźnie* [w:] *Z działalności PPR, GL i AL w Kielecczyźnie (1942–1945). Referaty na sesję popularnonaukową w Kielcach poświęconą 20-leciu PPR*, [b. red.], Kielce 1962.
- Hillebrandt Bogdan, *Partyzantka na Kielecczyźnie 1939–1945*, Warszawa 1970.
- Jabrzmowski Jerzy, *Harcerze z Szarych Szeregów*, Warszawa 1997.
- Jankowski Andrzej, *Akcja AB na Kielecczyźnie* [w:] *Ausserordentliche Befriedungsaktion 1940. Akcja AB na ziemiach polskich. Materiały z sesji naukowej (6–7 listopada 1986 r.)*, red. Zygmunt Mańkowski, Warszawa 1992.
- Jankowski Andrzej, *Masowe egzekucje na terenie miasta Skarżyska-Kamiennej w latach 1939–1945* [w:] *Kronika Orła Białego*, red. Tadeusz Sikora, Albert Gajewski, Skarżysko-Kamienna 2009.
- Jarzemowski Kazimierz, Kuprianowicz Ludmiła, *Harc mistrzyni i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920–1949*, Kraków 2006.
- Jedynak Marek, *Kapliczka na Wykusie. Wokół powstania Środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt”*, Kielce 2009.
- Jedynak Marek, Königsberg Wojciech, Mróz Szczepan, *Pułkownik Jan Piwnik „Ponury”*, Warszawa 2013.
- Jedynak Marek, *Mieszkańcy gminy Bodzentyn w oddziałach partyzanckich Armii Krajowej „Ponurego” i „Nurta”* [w:] *Z dziejów Bodzentyna w okresie II wojny światowej. W 70. rocznicę pacyfikacji 1943–2013*, red. Lidia Michalska-Bracha, Marek Przeniosło, Marek Jedynak, Kielce 2013.
- Jedynak Marek, *Niezależni kombatancki w PRL. Środowisko Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury”–„Nurt” (1957–1989)*, Kielce–Kraków 2014.

- Jedynak Marek, *Robotowcy 1943. Monografia II Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*, Końskie 2007.
- Jedynak Marek, *Zgrupowania Partyzanckie AK „Ponury” w świetle instrukcji dla „Kedywu”*, „Wykus” 2012, nr 17.
- Juchniewicz Bolesław, *Kronika. Państwowa Fabryka Amunicji w Skarżysku-Kamiennej*, t. II, Skarżysko-Kamienna 2014.
- Kaczanowski Longin, *Hitlerowskie fabryki śmierci na Kielecczyźnie*, Warszawa 1984.
- Kaczanowski Longin, *Zagłada Michniowa*, Warszawa 2013.
- Kamiński Aleksander, *Kamienie na szaniec*, [przedm. Stanisław Broniewski „Orsza”], Katowice 1993.
- Kochański Stanisław, *Pistolet maszynowy Sten*, Warszawa 1986.
- Königsberg Wojciech, *Droga „Ponurego”. Rys biograficzny majora Jana Piwnika*, Warszawa 2014.
- Kozłowski Patryk, *Zygmunt Szendzielarz „Łupaszko” 1910–1951*, Warszawa 2013.
- Krajewski Kazimierz, *Jan Borysewicz „Kryśka”, „Mściciel” 1913–1945*, Warszawa 2014.
- Krasuski Józef, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977.
- Kronika Orła Białego*, red. Tadeusz Sikora, Albert Gajewski, Skarżysko-Kamienna 2009.
- Kutiłowa Larysa A., Nam Iraida W., Naumowa Natalia I., Safonow Włodzimierz A., *Polacy w guberni tomskiej. Kronika życia społecznego i kulturalnego (1893–1919)*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2008, nr 34.
- Lalak Danuta, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010.
- Leończyk Sergiusz, *V Syberyjska Dywizja Strzelców Polskich i zakończenie jej działalności w guberni jenijskiej (1919–1921)*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2011, nr 49.
- Massalski Adam, Meducki Stanisław, *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2007.
- Massalski Adam, *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939–1945*, Warszawa–Kraków 1975.
- Matusak Piotr, *Edukacja i kultura Polski Podziemnej 1939–1945*, Siedlce 1997.
- Mazurkiewicz Stanisław, *Jan Mazurkiewicz. „Radostaw”, „Sęp”, „Zagłoba”*, Warszawa 1994.
- Miernik Grzegorz, Wijaczka Jacek, *Żydowscy robotnicy przymusowi w zakładach zbrojeniowych HASAG w Generalnym Gubernatorstwie w czasie II wojny światowej [w:] Z przeszłości Żydów polskich. Polityka – gospodarka – kultura – społeczeństwo*, red. Grzegorz Miernik, Jacek Wijaczka, Kraków 2005.

- Minczykowska Katarzyna, *Cichociemna. Generał Elżbieta Zawacka „Zo”*, Warszawa 2014.
- Niedzieluk Tatiana, *Dokumenty syberyjskiego przedstawicielstwa Delegacji Rzeczypospolitej Polskiej jako źródło do analizy demograficznej polskiej ludności katolickiej na Syberii na początku lat 20. XX wieku*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2009, nr 28.
- Nowak Agata, Malik Artur, *Historia Zespołu Szkół Samochodowo-Uługowych w Skarżysku-Kamiennej [lub: 50 lat Zespołu Szkół Samochodowo-Uługowych im. Władysława „Oseta” Wasilewskiego w Skarżysku-Kamiennej]*, Skarżysko-Kamienna 2012.
- Nowiński Franciszek, *Sybiracy i polscy zesłańcy w pamiętniku Benedykta Dybowskiiego*, „Zesłaniec. Organ Rady Naukowej Zarządu Głównego Związku Sybiraków” 2014, nr 58.
- Paczyńska Irena, *O latach wspólnej walki. Obywatele radzieccy w ruchu partyzantkim na Ziemi Kieleckiej i Krakowskiej 1941–1945*, Warszawa–Kraków 1978.
- Piątkowski Sebastian, *Radom w latach wojny i okupacji niemieckiej (1939–1945)*, Lublin–Radom 2016.
- Piątkowski Sebastian, *Skarżysko-Kamienna w latach wojny i okupacji (1939–1945) [w:] Dzieje Skarżyska-Kamiennej. Monografia z okazji 90-lecia nadania praw miejskich*, red. Krzysztof Zemeła, Piotr Kardyś, Skarżysko-Kamienna 2013.
- Piątkowski Sebastian, Sołtysiak Marcin, *Antoni Heda „Szary”. Biografia*, Kielce 2011.
- Piątkowski Sebastian, *Życie codzienne mieszkańców Skarżyska-Kamiennej w okresie okupacji niemieckiej [w:] Skarżysko-Kamienna. Panorama dziejów miasta*, [b. red.], Skarżysko-Kamienna 2011.
- Pietras Stanisław, *POZ. Polska Organizacja Zbrojna. Siew – Raclawice – POZ – AK*, Warszawa 1996.
- Piwko Robert, *Ppor. Raoul Madela „Paproć” (1914–1945). Biografia ostatniego szefa wywiadu Obwodu AK Sandomierz*, Kielce [w druku].
- Pluta-Czachowski Kazimierz, *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*, Warszawa 1987.
- Podziemski Marian, *Harcerstwo męskie w Skarżysku w okresie międzywojennym [w:] Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982. Materiały z sesji historycznej*, red. Andrzej Rembalski, Kielce–Sielpia 1982.
- Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. Mariusz Krzysztofiński, Rzeszów 2014.
- Polska Partia Robotnicza, Gwardia Ludowa/Armia Ludowa na ziemiach polskich 1942–1944/1945*, red. Krzysztof Kaczmarski, Mariusz Krzysztofiński, Rzeszów 2013.

- Popiel Leszek „Antoniewicz”, *Zgrupowania Partyzanckie AK „Ponury”, „Wojskowy Przegląd Historyczny”* 1988, nr 3.
- Rachtan Stefan, *Szkołnictwo w Bodzentynie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1945 (ze szczególnym uwzględnieniem tajnego nauczania)* [w:] *Z dziejów Bodzentyna w okresie II wojny światowej. W 70. rocznicę pacyfikacji 1943–2013*, red. Lidia Michalska-Bracha, Marek Przeniosło, Marek Jedynak, Kielce 2013.
- Rachtan Zdzisław „Halny”, „Nurt”. *Major Eugeniusz Kaszyński 1909–1976*, Warszawa 2008.
- Rell Józef, *Podobwód ZWZ–AK „Morwa” Skarżysko-Kamienna*, Kielce 1993.
- Rell Józef, *Zarys historii Koedukacyjnego Gimnazjum i Liceum im. Augusta Witkowskiego obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Skarżysku-Kamiennej*, Skarżysko-Kamienna 1993.
- Rembalski Andrzej, *Kalendarium Harcerstwa na Kielecczyźnie 1911–1981*, Kielce 1982.
- Rozdżestwieński Paweł, *Armata Bofors 40 mm i ciągnik C2P*, Warszawa 2013.
- Runyan William McKinley, *Historie życia a psychobiografia. Badania teorii i metody*, Warszawa 1992.
- Samecki Wiesław, *Centralny Okręg Przemysłowy 1936–1939. Wstępna faza programu uprzemysłowienia Polski*, Wrocław 1998.
- Seredyński Jan, Pawlak Zacheusz, *Zastępy cieni. Opowieść o walce harcerzy Ziemi Radomskiej w latach 1939–1945*, Warszawa 1982.
- Seredyński Jan, „Rady” w służbie Wielkiej Gry [w:] *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, t. I: *Materiały – relacje*, red. Jerzy Jabrzemski, Warszawa 1988.
- Sikorski Eugeniusz, *Szkice z dziejów harcerstwa polskiego w latach 1911–1939*, Warszawa 1989.
- Stan i perspektywy rozwoju biografistyki polskiej. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego w dniach 23–25 września 1997 r.*, red. Leszek Kuberski, Opole 1998.
- Stefanowski Jerzy Oskar, *Uwagi dotyczące partyzantki na Kielecczyźnie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1989, nr 4.
- Sulewski Wojciech, *Leśne fronty*, Lublin 1971.
- Szkoła starsza niż miasto. 100-lecie II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza d. Augusta Witkowskiego*, [red. Krzysztof Zemeła], Skarżysko-Kamienna 2015.
- Tomczak Edward Marian, *Polska Organizacja Zbrojna w Łowiczu*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1998.
- Wais Kamil, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1918–1939. Studia z dziejów organizacji młodzieżowej w II RP*, mps, Rzeszów 2007.
- Weber Maria, *Emilia Malessa „Marcysia” 1909–1949. Wybawieniem jest śmierć*, Warszawa 2013.

- Wiernie Ciebie będziemy strzec. Związki Skarżyska-Kamiennej z polskim morzem*, red. Marcin Medyński, Tadeusz Wojewoda, Skarżysko-Kamienna 2012.
- Wojciechowski Franciszek, *Polska Niepodległa. Organizacja konspiracyjna*, Warszawa 1997.
- Wojciechowski Jerzy S., *Stowarzyszenia i związki kombatanckie 1919–1939*, Pruszków [2007].
- Wojewoda Tadeusz, *Szkoły powszechne w Skarżysku-Kamiennej w okresie międzywojennym* [w:] *Skarżysko-Kamienna. Panorama dziejów miasta*, [b. red.], Skarżysko-Kamienna 2011.
- Wojewódzki Michał, *O Polskiej Organizacji Zbrojnej „Znak”, „Wojskowy Przegląd Historyczny”* 1967, nr 2.
- Wróblewski Tymoteusz, *Góry Świętokrzyskie. Przewodnik*, Warszawa 1977.
- Zachuta Leszek, *51 pułk piechoty Strzelców Kresowych im. Giuseppe Garibaldi*, Pruszków 1992.
- Zawadzki Henryk Seweryn, *U boku „Ponurego”. Toruńczyk Waldemar Szwiec ps. „Robot” – bohater Kielecczyzny*, Toruń 1992.
- Zemeła Krzysztof, *Andrzej Bałtruszajtis. Rzecz o pionierze skarżyskiej oświaty i orędowniku nadania praw miejskich Kamiennej*, Skarżysko-Kamienna 2005.
- Zemeła Krzysztof, *Skarżyska siłaczka. Marta Schuberth Bałtruszajtis*, Skarżysko-Kamienna 2015.
- Zemeła Krzysztof, *Szkoła w okresie wojny i okupacji 1939–1945* [w:] *Dzieje szkół ekonomicznych w Skarżysku-Kamiennej 1927–1997*, red. Krzysztof Zemeła, Skarżysko-Kamienna 1997.
- Zemeła Krzysztof, *Władysław „Oset” Wasilewski. Patron Zespołu Szkół Samochodowo-Uslugowych. Opracowanie historyczne*, Skarżysko-Kamienna 2010.
- Zieliński Zbigniew, *„Marcin”. Major Mieczysław Tarchalski 1903–1981*, Warszawa 2008.
- Zürn-Zahorski Zbigniew, *Pogotowie Harcerek i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 roku*, Kraków 1999.
- Związek Harcerstwa Polskiego na Wołyniu. Chorągiew Harcerek i Harcerzy 1918–1939*, t. I, cz. 2, red. Aleksander Pśnik, Londyn 1998.

2.2. Encyklopedie i słowniki

- Biber Tadeusz, *Małowicz Józef Wacław* [w:] *Harcerski słownik biograficzny Kielecczyzny*, red. Andrzej Rembalski, Kielce 2012.
- Chrzanowska-Pawłowska Celestyna, Ośko Stanisław, *Mędyk Józef* [w:] *Słownik nauczycieli tajnego nauczania – uczestników ruchu oporu 1939–1945 (województwo kieleckie)*, red. Stanisław Ośko *et al.*, Kielce 2010.

- Kosk Henryk Piotr, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. I: A–Ł, Pruszków 1998.
- Kunert Andrzej Krzysztof, *Robb-Narbutt Ignacy (1912–1958)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXI/2, z. 129, red. Emanuel Rostworowski, Kraków–Wrocław–Warszawa 1988.
- Markiewicz Robert, *Dawidowicz Ignacy* [w:] *Świętokrzyski słownik biograficzny*, t. 2: 1795–1918, red. Jerzy Szczepański, Kielce 2009.
- Markiewicz Robert, *Dawidowicz Jan* [w:] *Świętokrzyski słownik biograficzny*, t. 2: 1795–1918, red. Jerzy Szczepański, Kielce 2009.
- Markiewicz Robert, *Dawidowicz Józef* [w:] *Świętokrzyski słownik biograficzny*, t. 2: 1795–1918, red. Jerzy Szczepański, Kielce 2009.
- Patkowski Aleksander, *Dawidowicz Ignacy (1816–1873)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IV, red. Władysław Konopczyński *et al.*, Kraków 1938.
- Puchała Stanisław, *Poczet harcmistrzyń i harcmistrzów*, t. II: M–Ż, Warszawa 2014.
- [Red.], *Bandurski Władysław (1865–1932)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. I, red. Władysław Konopczyński *et al.*, Kraków 1935.
- Skarżyski słownik biograficzny*, red. Krzysztof Zemeła, Skarżysko-Kamienna 2008.
- Sobczyk Stanisław, *Wasilewski Władysław* [w:] *Słownik nauczycieli tajnego nauczania – uczestników ruchu oporu 1939–1945 (województwo kieleckie)*, Stanisław Ośko *et al.*, Kielce 2010.
- Sokulski Justyn, *Czachowski Dionizy (1810–1863)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IV, red. Władysław Konopczyński *et al.*, Kraków 1938.
- Szczepański Jerzy, *Langiewicz Marian Antoni Melchior* [w:] *Świętokrzyski słownik biograficzny*, t. 2: 1795–1918, red. Jerzy Szczepański, Kielce 2009.
- Wasilewski Mieczysław, *Wasilewski Władysław* [w:] *Harcerski słownik biograficzny Kielecczyzny*, red. Andrzej Rembalski, Kielce 2012.

2.3. Prasa

- „Biuletyn Informacyjny” 1943
- „Magazyn Słowo Ludu” 1975
- „Motywy” 1985
- „Nasze Słowo” 1984, 1985
- „Ostra Brama nad Kamienną” 2006
- „Przemiany” 1987
- „Wrocławski Tygodnik Katolików” 1964
- „Za Wolność i Lud” 1963

3. Inne

3.1. Materiały zaczerpnięte z Internetu

Płużański Tadeusz, *Helena Wolińska – potwór w mundurze* [w:] portal Wirtualna Polska, źródło: <http://historia.wp.pl/opage,19,title,Helena-Wolinska-potwor-w-mundurze,wid,16975764,wiadomosc.html?ticaid=116c44> (dostęp on-line 2 IV 2016 r.).

Portal Miejsca pamięci powstania styczniowego 1863–1864, źródło: www.powstanie1863.muzeumhistoriikielc.pl (dostęp on-line 28 XI 2015 r.).

Indeks osobowy

A

- „Adam” – *patrz:* Czyżyk Izaak
 Adamczyk Kazimierz 53
 „Aleks” – *patrz:* Dawidowski Ma-
 cieja Aleksy
 „Andrzej” – *patrz:* Gawroński
 Andrzej
 „Antoniewicz” – *patrz:* Popiel
 de Choszczak Leszek

B

- Balbus Tomasz 10
 Bałtruszajtis Andrzej 16, 17, 31
 Bałtruszajtis Marta Alojza,
 z d. Schubert 16, 17, 34, 35
 Bandurski Władysław 23
 Baran-Barański Marian 90
 Baran-Barański Mariusz 90, 93,
 95, 96
 Barański Józef 23, 94
 „Basia” – *patrz:* Rzeszowska Barbara
 „Ben” – *patrz:* Zalisz Bernard
 Berus Władysław, „Brzask” 92
 Biber Tadeusz 22
 „Błysk” – *patrz:* Kofroń Włodzimierz
 Bochenek Tadeusz 17, 34
 Bogusz Aleksander, „Zawada” 44, 46
 Bortnowska Hanna 43
 „Boruta” – *patrz:* Idzikowski Józef
 Borysewicz Jan, „Krysia”, „Mści-
 ciel” 10
 Borzobohaty Wojciech, „Wojan”
 37, 42, 54
 „Bór” – *patrz:* Lange Zbigniew
 Bratny Roman 19
 „Brodzisz” – *patrz:* Strzelec Bronisław
 Broniewski Stanisław, „Orsza” 35,
 37
 „Brzask” – *patrz:* Berus Władysław

- Butrym Barbara – *patrz:* Stańko
 Barbara
 Bytnar Jan, „Rudy” 35

C

- Całek Anita 10
 Cedro Edward, „Wilk” 46
 Chlebowski Cezary 9, 47, 50–52, 55
 Chodakiewicz Marek Jan 39
 Chrzanowska-Pawłowska Celesty-
 na 24
 Cichosz Franciszek 33
 Cichosz Józef 33, 35
 Cichosz Stanisława, „Sława” 92
 Cichosz Władysław 44
 „Ciotka” – *patrz:* Sieradzka Jadwiga
 „Cis” – *patrz:* Swajdo Jakub Feliks
 Cybulski Zbigniew 46
 Czachowski Dionizy Feliks 26
 „Czajka” – *patrz:* Lenard Franciszek
 Czech Henryk, „Śmigły” 19
 Czernikiewicz Jan Władysław,
 „Walter” 46, 54, 55
 Czernikiewicz Józef Nikodem,
 „Sęk” 49
 Czernikiewicz Józef, „Tatuś” 49
 Czernikiewicz Stanisław, „Michał” 49
 Czerwonka Władysław, „Jurek”
 51, 95
 Czyżyk Izaak *vel* Salwowski Adam,
 „Adam” 46

D

- „Dan” – *patrz:* Jaszewski Wiesław
 „Daniel” – *patrz:* Dworzak Stanisław
 Danielak Fajga Mindla – *patrz:* Wo-
 lińska-Brus Helena
 Danielak Felicja – *patrz:* Woliń-
 ska-Brus Helena

Dawidowicz Ignacy 26, 27
 Dawidowicz Jan *vel* „Niewiadomski” 26, 27
 Dawidowicz Józef 27
 Dawidowski Maciej Aleksy, „Alek” 35
 Dąbrowska-Tabor Magdalena 32
 Domagała Mieczysław, „Rysiek” 92
 Domański Tomasz 52
 Dominicé Pierre 10
 Domoradzki Euzebiusz, „Zybek”, „Grot” 49
 Drozdowski Marian Marek 10
 Drucka Nadzieja 34
 Dryja Bolesław, „Dzieciół” 46
 Durlik Józef, „Longinus” 46
 Dworzak Stanisław, „Daniel” 50
 Dybowski Benedykt 13
 „Dzieciół” – *patrz*: Dryja Bolesław
 „Dzik” – *patrz*: Świdzki Marian
 Dziublin Józef, „Kozak” 46

E

Erenfeicht Leszek 54
 Ergietowski Witold 29, 90, 91

F

Falarowski Roman 53
 Faryński Stanisław 34
 Faszczka Dariusz 30
 Fersten Andrzej 23, 58
 Fieldorf August Emil, „Nil” 9, 41
 Fieldorf Maria 9
 „Fizyk” – *patrz*: Mędyk Józef
 Frańczak Leon 36

G

Gajewski Albert 33
 Garas Józef 47
 Garbacz Jan 30

„Garibaldi” – *patrz*: Wojnowski Jerzy
 Garliński Józef 10
 Gawroński Andrzej, „Andrzej” 57
 Gębski Jan 16
 Gołębiowski Jerzy 15
 Gontarczyk Piotr 39–44
 „Granit” – *patrz*: Sienicki Adam
 Grażyński Michał 21
 „Grot” – *patrz*: Domoradzki Euzebiusz
 „Gryf” – *patrz*: Lipiński Grzegorz Włodzimierz
 „Gustaw” – *patrz*: Rozłubirski Edwin

H

„Habdank” – *patrz*: Stefanowski Jerzy Oskar
 „Halny” – *patrz*: Rachtan Zdzisław
 Hausner Wojciech 21, 22, 24
 Heda Antoni, „Szary” 10
 Hempel Adam 43
 Hillebrandt Bogdan 40, 43–46
 „Hugo Pierzyna” – *patrz*: Smelcerz Wincenty
 „Huragan” – *patrz*: Skowron Leon

I

Idzikowski Józef, „Boruta”, „Zagłoba” 36
 „Iskra” – *patrz*: Krajewski Mieczysław
 „Iwan”, NN 45

J

Jabrzemski Jerzy 37
 Jagiełło Stanisław, „Urwis” 46
 Jankowski Andrzej 33
 Jarzembowski Kazimierz 22, 24
 Jaszewska Kazimiera 56
 Jaszewski Wiesław, „Dan” 19, 46, 52

Jedynak Marek 9, 10, 12, 27, 35, 41,
49, 50, 52, 58, 59, 101–103
„Jerzy” – *patrz*: Konderko Feliks
Jezierska Teresa 59
Jędrzejewicz Janusz 17
„Józef” (Gruzin), NN 53
„Józef” *vel* „Lezgin” (Turek), NN 45
Juchniewicz Bolesław 31
„Jurek” – *patrz*: Czerwonka Władysław

K

Kacperski Zbigniew, „Szrama” 46
Kaczanowski Longin 40–42, 44,
46, 52
Kaczmarski Krzysztof 40
Kalinowski Witold 34
„Kaliński” – *patrz*: Kozubski Henryk
Kałmuk Witold, „Kos” 46
Kamiński Aleksander 35
Karbownik, „Motyl” 46
Kardyś Piotr 31, 53
Kasperowicz Ryszard 10
Kaszyński Eugeniusz Gedymin,
„Nurt” 10, 49, 50, 51, 57
„Katarzyna” – *patrz*: Wasilewska
Konstancja
Kiełczewscy, rodzina 16
Kierkowska Halina – *patrz*: So-
chacka Halina
Kochański Stanisław 53
Kofroń Włodzimierz, „Błysk” 40
Konderko Feliks, „Jerzy” 92–96
Königsberg Wojciech 10, 49, 50
Konopczyński Władysław 23, 26, 27
Korab-Żebryk Roman 10
„Kos” – *patrz*: Kałmuk Witold
Kosk Henryk Piotr 26
Kosko Jan 46
Kowalski Eugeniusz, „Łoś” 46

Kowalski Mieczysław, „Michał” 92
„Kozak” – *patrz*: Dziublin Józef
Kozłowski Patryk 10
Kozubski Henryk, „Kaliński” 45, 46
Krajewski Jerzy Józef, „Zabawa” 19, 53
Krajewski Kazimierz 10
Krajewski Mieczysław, „Iskra” 19
Krajewski Piotr G. 54
Krasuski Józef 34
„Krysia” – *patrz*: Borysewicz Jan
„Krystian” – *patrz*: Robb Ignacy
Krzysztofiński Mariusz 39, 40
Księżarczyk Franciszek, „Michał”
46, 47
Kuberski Leszek 10
Kunert Andrzej Krzysztof 40
Kuprianowicz Ludmiła 22, 24
Kutiłowa Larysa A. 13
„Kwebek” *vel* „Kazbek”, NN 45,
51, 93
Kwiatkowski Eugeniusz 15

L

Lalak Danuta 10
Lange Zbigniew, „Bór” 56
Langiewicz Marian Antoni Mel-
chior 26, 27
„Lawina” – *patrz*: Plenkiewicz
Tadeusz Marian
„Lena” – *patrz*: Wolińska-Brus Helena
Lenard Franciszek, „Czajka” 36
Leończyk Sergiusz 14
„Leszek Żwawy” – *patrz*: Olejnik
Leszek Betoni
„Lewańczyk” – *patrz*: Sierpień Józef
„Lin” – *patrz*: Żółkiewski Antoni
Lipiński Grzegorz Włodzimierz,
„Gryf” 19
„Longinus” – *patrz*: Durlik Józef

Ł

„Łoś” – *patrz*: Kowalski Eugeniusz
 „Łupaszko” – *patrz*: Szendzielarz
 Zygmunt

M

Madela Raoul, „Paproć” 10
 Majewski Marian Stanisław, „Narcyz” 46
 Malessa Emilia, „Marcysia” 10
 Malik Artur 59
 Małowicz Józef Wacław 22, 27, 90
 Manecki Zygmunt, „Wrzos” 54
 Mańkowski Zygmunt 33
 „Marcin” – *patrz*: Tarchalski Mieczysław
 „Marcysia” – *patrz*: Malessa Emilia
 „Marianiński” – *patrz*: Pałac Stanisław
 Markiewicz Robert 27
 Markow Edward 43
 Massalski Adam 16, 34, 38
 Materka Stefan 53
 Matusak Piotr 34
 Mazurkiewicz Jan „Radosław”,
 „Sęp”, „Zagłoba” 9
 Mazurkiewicz Stanisław 9
 Meducki Stanisław 38
 Medyński Marcin 33
 Mendyk Franciszek 18, 34
 „Mercedes” – *patrz*: Wojnowski Jerzy
 Mędyk Józef, „Fizyk” 24
 Michalska-Bracha Lidia 35
 „Michał” – *patrz*: Czernikiewicz
 Stanisław; *zobacz też* Kowalski Mieczysław; *zobacz też* Książarczyk Franciszek
 Miernik Grzegorz 31
 „Mikołaj” – *patrz*: Tyszkiewicz
 Eugeniusz

Minczykowska Katarzyna 10
 „Motor” – *patrz*: Wojnowski Jerzy
 „Motyl” – *patrz*: Karbownik
 Mroczkowski Stanisław, „Wilczyński” 55
 „Mróz” – *patrz*: Wasilewski Stanisław
 Mróz Szczepan 10, 49
 „Mściciel” – *patrz*: Borysewicz Jan

N

Nam Iraida W. 13
 „Narbutt” – *patrz*: Robb Ignacy
 „Narcyz” – *patrz*: Majewski Marian Stanisław
 Naumowa Natalia I. 13
 Nazarewicz Ryszard 43
 Niedzieluk Tatiana 13, 14
 „Niewiadomski” – *patrz*: Dawidowicz Jan
 „Nil” – *patrz*: Fieldorf August Emil
 Nowak Agata 59
 Nowiński Franciszek 13
 „Nurt” – *patrz*: Kaszyński Eugeniusz Gedymin

O

Obara Tadeusz, „Zbyszek”,
 „Szczupak” 11, 92
 Obara Teofil, „Teoś” 53, 54
 „Odrowąż” – *patrz*: Wasilewski
 Władysław
 Olejnik Leszek Betoni, „Leszek
 Żwawy” 46
 „Orsza” – *patrz*: Broniewski Stanisław
 Orzechowski Jan 33–35
 „Orzełek” – *patrz*: Pacan Marian
 „Oset” – *patrz*: Wasilewski Władysław
 Ośko Stanisław 24, 35

P

- Pacan Marian, „Pistolet”, „Orze-
łek” 45, 51, 55
 Paczyńska Irena 45
 Pałac Stanisław, „Mariański”
 50–52, 95, 96
 Pałysiewicz Józef 23
 „Paproć” – *patrz*: Madela Raoul
 Patkowski Aleksander 27
 Pawlak Zacheusz 37
 Piątek Barbara 35, 38
 Piątkowski Sebastian 10, 30–32,
 35, 37
 Piechowska Maria 11, 19, 25, 31,
 34, 35, 55, 56
 Pietras Stanisław 37
 „Pistolet” – *patrz*: Pacan Marian
 Piwko Robert 10
 Piwnik Jan, „Ponury” 9, 10, 49,
 55, 57, 62, 98
 Plenkiewicz Tadeusz Marian,
 „Lawina” 19, 44, 47
 Pluta-Czachowski Kazimierz 31
 Płużański Tadeusz 41
 „Podmuch” – *patrz*: Szmidt Edward
 Podziemski M. 23, 24, 26, 27
 „Ponury” – *patrz*: Piwnik Jan
 Popiel de Choszczak Leszek, „An-
 toniewicz” 37, 40, 42, 43,
 49, 51–54
 „Poranek” – *patrz*: Stefanowska-
 Rybus Józefa
 Poziomski Witold 32
 Przeniosło Marek 35
 Pśnik Aleksander 22
 Puchała Stanisław 24
 Purzyńscy, rodzina 34
 Pytlowie, rodzina 34

R

- Rachtan Stefan 35
 Rachtan Zdzisław, „Halny” 10
 „Radosław” – *patrz*: Mazurkiewicz
 Jan
 „Red” – *patrz*: Stępiński Józef
 Rell Józef 37
 Rembalski Andrzej 11, 22, 23, 25, 27
 Robb Ignacy (właśc. Rosenfarb
 Ignacy), „Narbutt”, „Sła-
 wek”, „Krystian” 40–42,
 45, 46, 92
 „Robot” – *patrz*: Szwiec Waldemar
 Rola Jan 43
 Rosenfarb Ignacy – *patrz*: Robb Ignacy
 Rostworowski Emanuel 40
 Rozdżestwieński Paweł 29
 Rozłubirski Edwin, „Gustaw” 46
 Róg Edward 23
 „Rudy” – *patrz*: Bytnar Jan
 Runyan William McKinley 10
 „Rysiek” – *patrz*: Domagała Mie-
 czysław
 Rzeszowska Barbara, „Basia” 19
- S**
- Safonow Włodzimierz A. 13
 Salwowski Adam – *patrz*: Czyżyk
 Izaak
 Samecki Wiesław 15
 „Saturn” – *patrz*: Sękowski Edward
 Seredyński Jan 37
 „Sergiej”, NN 45
 „Sęk” – *patrz*: Czernikiewicz Józef
 Nikodem; *zobacz też* Woj-
 ciechowski Henryk
 Sękowski Edward, „Saturn” 46
 „Sęp” – *patrz*: Mazurkiewicz Jan
 Sieczka Janusz 35, 38

Sienicki Adam, „Granit” 24, 42, 46
 Sieradzka Jadwiga, „Ciotka” 41
 Sierpień Józef, „Lewańczyk” 46
 Sikora Tadeusz 33
 Sikorski Eugeniusz 25
 „Simon” *vel* „Szymon”, NN 45
 Skowron Leon, „Huragan” 46
 „Sława” – *patrz*: Cichosz Stanisława
 „Sławek” – *patrz*: Robb Ignacy
 Smelcerz Wincenty, „Hugo Pierzyna” 46
 Sobczyk Stanisław 35
 Sochacka Halina, *I. voto* Kierowska 18, 19
 Sokulski Justyn 26
 Sołtysiak Marian 10
 „Sosnowski”, NN 53
 „Sowa”, NN 45
 Stalin Józef 40
 Stańko Aleksandra 13
 Stańko Barbara, z d. Butrym 13
 Stańko Bronisława 13
 Stańko Helena 13
 Stańko Ignacy 13
 Stańko Józef 13
 Stańko Konstancja – *patrz*: Wasilewska Konstancja
 Stańko Regina 13
 Stefanowska-Rybus Józefa, z d. Wasilewska, „Poranek” 11, 14, 19, 25, 30, 34, 55, 56, 88, 89
 Stefanowski Jerzy Oskar, „Habdank” 47, 49
 Stefański Mirosław 22
 Stępiński Józef, „Red” 95
 Strzelec Bronisław, „Brodzisz” 47
 Sulewski Wojciech 11
 Swajdo Jakub Feliks, „Cis” 36
 „Szary” – *patrz*: Heda Antoni

Szczepański Jerzy 26, 27
 Szczepański Roland 59
 „Szczupak” – *patrz*: Obara Tadeusz
 Szendzielarz Zygmunt, „Łupaszk” 10
 Szmidt Edward, „Podmuch” 44, 46
 Szmidt Józef 41
 „Szrama” – *patrz*: Kacperski Zbigniew
 Szwiec Waldemar, „Robot” 10, 49, 50

Ś

„Śmigły” – *patrz*: Czech Henryk
 Świdorski Marian, „Dzik” 36, 46, 49
 Świt Wanda 56

T

Tarchalski Mieczysław, „Marcin” 10
 „Tatus” – *patrz*: Czernikiewicz Józef
 „Teoś” – *patrz*: Obara Teofil
 Thomas Karol 53
 Tomczak Edward Marian 36, 37
 Tuszni Edward, „Ząbek” 46, 55
 Tyszkiewicz Eugeniusz, „Mikołaj” 46

U

„Urwis” – *patrz*: Jagiełło Stanisław

W

„Wachtang”, NN 45
 Wais Kamil 22, 24
 „Walter” – *patrz*: Czernikiewicz Jan Władysław
 „Wańka”, NN 45
 Wańkiewicz Zygmunt 24
 Wasilewska Emilia 13, 14
 Wasilewska Józefa – *patrz*: Stefanowska-Rybus Józefa

- Wasilewska Konstancja, z d. Stańko,
„Katarzyna” 13, 14, 41, 88
- Wasilewska Maria 13
- Wasilewski Adam 13
- Wasilewski Jan 13, 14
- Wasilewski Józef 13–15
- Wasilewski Mieczysław 11, 14–16,
18, 19, 23, 24, 26, 27, 30–32,
34, 35, 42, 55, 56, 58, 59, 85,
86, 87, 89
- Wasilewski Piotr 13, 14
- Wasilewski Stanisław, „Mróz” 13,
14, 15, 31, 41, 55, 56, 88, 92, 98
- Wasilewski Władysław, „Oset”,
„Odrowąż” 10–16, 18, 19,
22–27, 29–38, 40–42, 44–46,
49, 51–55, 57–59, 61, 62,
85–87, 90–92, 94–97, 101–103
- Weber Maria 10
- Wierzbicki Marek 21, 22, 24
- Wijaczka Jacek 31
- „Wiktor”, NN 45
- „Wilczyński” – *patrz*: Mroczkow-
ski Stanisław
- „Wilk” – *patrz*: Cedro Edward
- „Wojan” – *patrz*: Borzobohaty
Wojciech
- Wojciechowska Krystyna 11, 30, 63
- Wojciechowski Franciszek 37
- Wojciechowski Henryk, „Sęk” 36
- Wojciechowski Władysław 35
- Wojewoda Tadeusz 16, 33
- Wojewódzki Michał 36
- Wojnowski Jerzy, „Motor”, „Mer-
cedes”, „Garibaldi” 52
- Wolicka Elżbieta 10
- Wolińska-Brus Helena,
z d. Danielak, „Lena” 41
- „Wołodzia” *vel* „Wołodzia”, NN 45, 53
- Wójcik J. 30
- Wróblewski Tymoteusz 58
- „Wrzos” – *patrz*: Manecki Zygmunt
- Z**
- „Zabawa” – *patrz*: Krajewski Jerzy
Józef
- Zachuta Leszek 9, 30
- „Zagłoba” – *patrz*: Idzikowski Józef;
zobacz też Mazurkiewicz Jan
- Zalisz Bernard, „Ben” 46
- Zawacka Elżbieta, „Zo” 10
- „Zawada” – *patrz*: Bogusz Alek-
sander
- Zawadzki Henryk Seweryn 10
- Zawadzki Tadeusz, „Zośka” 35
- „Ząbek” – *patrz*: Tusznió Edward
- „Zbyszek” – *patrz*: Obara Tadeusz
- Zemeła Krzysztof 11, 13–18, 23,
27, 29, 31, 32, 34–37, 53
- Zieliński Zbigniew 10
- Zienkiewicz Jarosław 24
- „Zo” – *patrz*: Zawacka Elżbieta
- „Zośka” – *patrz*: Zawadzki Tadeusz
- Zürn-Zahorski Zbigniew 28
- „Zybek” – *patrz*: Domoradzki
Euzebiusz
- Ż**
- Żebrowski Leszek 39
- „Żmijka” – *patrz*: Żwinis Maciej
- „Żorka”, NN 45
- Żółkiewski Antoni, „Lin” 57
- Żwinis Maciej, „Żmijka” 19

Indeks geograficzny

A

Azja Środkowa 45

B

Barakowka 13
 Baranowska Góra 30
 Baranów 30
 Berezów 50, 52
 Beskid Zachodni 27
 Beskid Żywiecki 27
 Będzin 22
 Białaczów 26
 Bielsko-Biała 46
 Bliżyn 30, 53, 56
 Bodzentyn 22, 26, 27, 32, 34, 36,
 42, 43, 49
 Bór 16, 30, 32, 36, 55
 Brzask 33
 Bug 39
 Busko-Zdrój 22
 Bzin 56

C

Częstochowa 22, 44

D

Dalejów 101
 Dąbrowa Górnicza 22
 Dębica 15
 Dyminy 44

F

Firlej 32
 Francja 27

G

Galicja 27
 Garbatka 27
 Gilów 30

Góra Piekło 53, 54
 Górkki Szczukowskie 44
 Góry Świętokrzyskie 26, 49, 58
 gubernia permska 27
 gubernia tomska 13

H

Holandia 26

I

Iłża 51

J

Jawor Solecki 26
 Jędrzejów 22
 Jura Krakowsko-Częstochowska 26

K

Kamienna 15
 Kamionka 26
 Karpaty 15
 Katowice 35
 Kaukaz 45
 Kielce 9, 10, 11, 12, 22, 24, 31, 37,
 38, 40, 42, 43, 44, 51, 53, 54,
 56, 58
 Kielecczyzna 10, 15, 22, 26, 36, 39,
 40, 46
 Klonów 43
 Kolonia Robotnicza 35, 41, 56
 Kontrewers 43
 Końskie 22, 30, 50, 53, 97
 Kostopol 14, 22
 Kozienice 22
 Kraków 9, 17, 23, 24, 28, 31, 38,
 40, 52
 Kresy Wschodnie 14
 Krosno 27
 Kruk 30

Kunów 26

Kuźminka 13

L

lasy dalejowskie 53, 58, 59, 97

lasy koneckie 52

lasy majdowskie 52

lasy osieczyńskie 53

lasy siekierzyńskie 58

Litwa Środkowa 23

Londyn 22

Lubelszczyzna 15

Lublin 10, 11, 30

Ł

Łączna 50, 51, 52

Łódź 13, 47

M

Małogoszcz 27

Maryńsk 13

Michniów 49, 50, 52

Miechów 22

Mielec 15

Moskwa 39

Myszków 22

N

Narew 30

Niedomice 15

Niewachłów 44

O

Olkusz 22

Opatów 22

Opole 10

Ostojów 30

Ostrowiec Świętokrzyski 22, 47

P

Parszów 30

Pawłów 50

Pińczów 22

Polska 14, 15, 17, 21, 25, 29, 40, 50, 62

Połągiew 26

Popowe Kolano 27

Pruszków 30

R

Radom 15, 22, 24, 26, 27, 30, 41,
53, 54

Rejów 26, 92

Równe 22

Ryga 14

Rzeszów 15, 39

Rzucew 25

S

San 15

Sandomierz 22

Skarżysko-Kamienna 11, 12, 15,
16, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 26,
27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,
36, 37, 38, 41, 45, 47, 50, 51,
52, 53, 56, 59, 61, 88, 90, 92

Skarżysko Zachodnie 23, 31, 56, 103

Smarków 50

Sola 27

Sosnowiec 22

Spała 26

Stalowa Wola 15

Starachowice 15, 26

Staszów 27

Suchedniów 22, 27, 30, 51, 52, 101

Sufraganiec 50

Syberia 14, 61

Szwecja 29

Szydłowiec 30, 31, 44, 50

Ś

Święta Katarzyna 26, 47

Święty Krzyż 27

T

Tarnopol 30

Tomsk 13

V

Vogelenzang 26

W

Warszawa 10, 21, 23, 24, 29, 30,
37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 46,
47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58

Wąchock 50

Wąsosz Konecki 50

Węgierska Górka 26

Wielka Brytania 41

Wisła 15, 30

Włodzimierz Wołyński 27

Włoszczowa 22

Wojtyniów 55

Wólka Plebańska 50

Wrocław 15, 38, 40

Wykus (Wzgórze 326) 49, 50, 52,
54, 56, 58, 93, 94, 95, 96

Z

Zagnańsk 45

Zagórze 47

Zakopane 26

Zalezianka 45

Zatoka Pucka 25

Zawiercie 22

Zwardoń 27

Aneksy

Ryc. 1. Władysław Wasilewski, ok. 1933 r. Zbiory Mieczysława Wasilewskiego.

Ryc. 2. Władysław Wasilewski, ok. 1939 r. Zbiory Mieczysława Wasilewskiego.

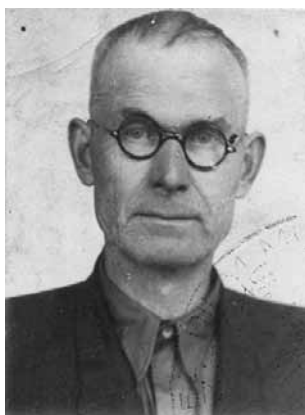
Ryc. 3. Władysław Wasilewski „Oset”, „Odrowąż”, 1942 r. Zbiory Mieczysława Wasilewskiego.

Ryc. 4. Władysław Wasilewski „Oset”, „Odrowąż”, maj 1943 r. Zbiory Mieczysława Wasilewskiego.

Ryc. 5. Matka „Oseta” – Konstanca Wasilewska z d. Stańko, 1936 r. Zbiory Józefy Stefanowskiej-Rybus.

Ryc. 6. Ojciec „Oseta” – Stanisław Wasilewski „Mróz”, Skarżysko-Kamienna ok. 1939 r., Źródło: MOB, ZS, sygn. 260.

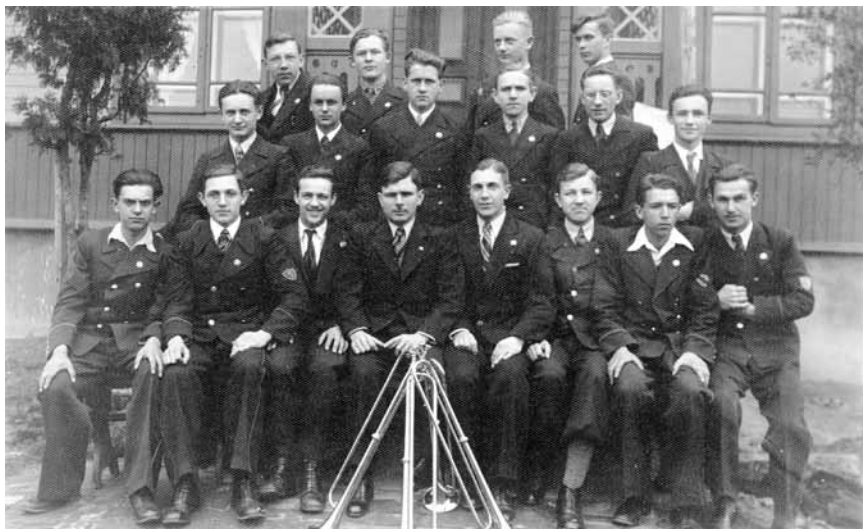
Ryc. 7. Siostra „Oseta” – Józefa Wasilewska (1. *voto* Stefanowska, 2. *voto* Rybus)
„Poranek”. Źródło: MOB, KKW, sygn. 14.

Ryc. 8. Brat „Oseta” – Mieczysław Wasilewski. Zbiory Mieczysława Wasilewskiego.

Ryc. 9. Skarżyscy harcerze na obozie hufca w Popowym Kolanie k. Włodzimierza Wołyńskiego, 1939 r. Kolumnę prowadzi hm. Józef Wacław Małowicz, komendant Hufca Harcerzy ZHP w Skarżysku-Kamiennej. W pierwszej dwójce idą od lewej: phm. Władysław Wasilewski i Witold Ergietowski. Źródło: MOB, KKW, sygn. 46.

Ryc. 10. Pluton starszych harcerzy I DHy, Skarżysko-Kamienna 1937/1938 r. Siedzą: 2 od lewej Marian Baran-Barański, 3 od lewej Witold Ergietowski (prawdopodobnie), 4 od lewej hm. Józef Wacław Małowicz, 3 od prawej Władysław Wasilewski. Ze zbiorów Mariusza Baran-Barańskiego.

Ryc. 11. Drużynowy phm. Władysław Wasilewski (stoi trzeci od lewej) z VI Drużyną Harcerzy im. ks. bp. Władysława Bandurskiego, 1938 r. Źródło: MOB, KKW, sygn. 46.

Ryc. 12. Władysław Wasilewski i Witold Ergietowski. Źródło: MOB, KKW, sygn. 46.

14. dnia 30. X. 1942

Pokwitowanie.

Kwituję odbiór 12 koszul
 sportowych i 12 krótkich spodni
 na służbę współpracę wyrazarni
 koleżankom serdeczne podziękowania.
 Oset.

Ryc. 13. Pokwitowanie Władysława Wasilewskiego „Oseta” dla Stanisławy Cichosz „Sławy” za koszule i spodnie przekazane na rzecz oddziału. Źródło: MOB, KKW, sygn. 46.

Ryc. 14. Posiedzenie sztabu oddziału GL im. Ziemi Kieleckiej, Rejów k. Skarżyska-Kamiennej, ok. 1942/1943 r. Siedzą od lewej: Władysław Berus „Brzask” – szef sztabu, Mieczysław Kowalski „Michał” – sekretarz Okręgu PPR Kielce, Władysław Wasilewski „Oset”, Mieczysław Domagała „Rysiek” – adiutant dowódcy, Stanisław Wasilewski „Mróz” [?], Ignacy Robb „Narbutt” – dowódca oddziału (ze słuchawkami), z tyłu stoi NN (prawdopodobnie Feliks Konderko „Jerzy”). Foto Feliks Konderko „Jerzy”. Zbiory Tadeusza Obarę „Szczupaka”.

Ryc. 15. Żołnierze 1 plutonu III Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” podczas szkolenia z obsługi broni, Wykus, czerwiec 1943 r. Siedzi pierwszy od lewej dowódca 1 drużyny 1 plutonu III Zgrupowania kpt. NN „Kwebek” *vel* „Kazbek”. Foto Feliks Konderko „Jerzy”. Zbiory Mariusza Baran-Barańskiego.

Ryc. 16. Kpt. NN „Kwebek” *vel* „Kazbek” (Gruzin) – dowódca 1 drużyny 1 plutonu III Zgrupowania, Wykus czerwiec 1943 r. Foto Feliks Konderko „Jerzy”. Zbiory Mariusza Baran-Barańskiego.

Ryc. 17. Kpr. pchor. Władysław Wasilewski „Oset” – dowódca 1 plutonu III Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”, Wykus, 22 VI 1943 r. Foto Feliks Konderko „Jerzy”. Zbiory Mariusza Baran-Barańskiego.

Ryc. 18. Oficerowie i podoficerowie III Zgrupowania: ppor. Stanisław Pałac „Mariański”, ppor. Władysław Czerwonka „Jurek”, plut. Józef Stępiński „Red” (dowódca 1 drużyny 2 plutonu) i kpr. pchor. Władysław Wasilewski „Oset”, Wykus, 22 VI 1943 r. Foto Feliks Konderko „Jerzy”. Zbiory Mariusza Baran-Barańskiego.

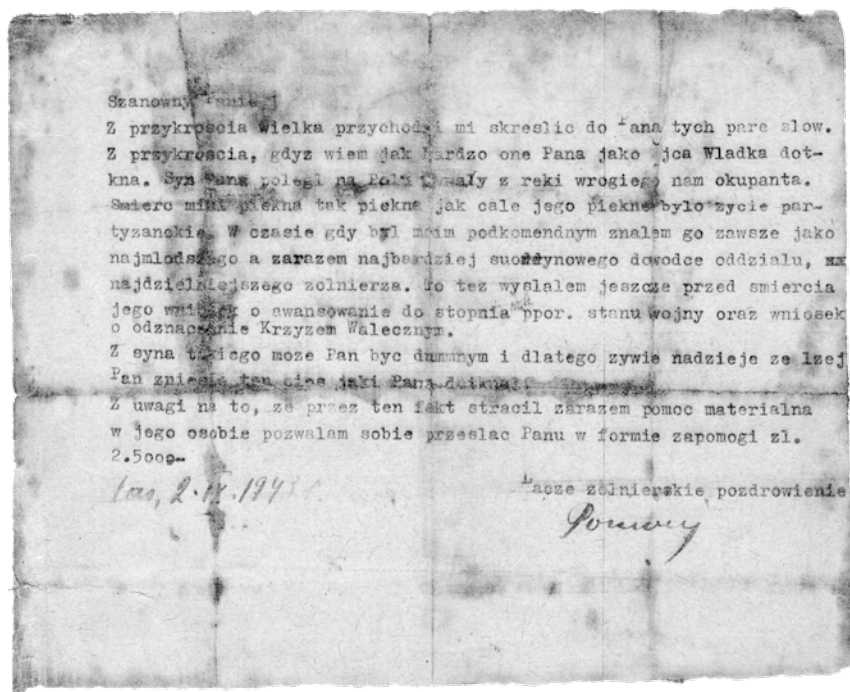
Ryc. 19. Kpr. pchor. Władysław Wasilewski „Oset” – dowódca 1 plutonu III Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”, Wykus, 22 VI 1943 r. Foto Feliks Konderko „Jerzy”. Zbiory Mariusza Baran-Barańskiego.

Ryc. 20. Dowódca III Zgrupowania ppor. Stanisław Pałac „Mariański” i dowódca 1 plutonu III Zgrupowania kpr. pchor. Władysław Wasilewski „Oset”, Wykus, 22 VI 1943 r. Foto Feliks Konderko „Jerzy”. Zbiory Mariusza Baran-Barańskiego.

Ryc. 21. Lasy dalejowskie, gdzie zginął Władysław Wasilewski „Oset”. Mapa Końskie (pas 44 słupek 41), skala 1:100000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938.

Ryc. 22. List por. cc. Jana Piwnika „Ponurego” do Stanisława Wasilewskiego,
 2 IX 1943 r. Źródło: AIPN Ki, ASP, sygn. 212/167.

Lista zgonu

Lp.	Pseud i imię stopnia	Funkcja	data wst.	data do partyi	Uwagi
1	Odrowacz p por.	dłca 5-go plut.	1, 9, 43	6, 8, 43	Na górze Pięsto lasy Czechyński. z Niemcami
2	Czarny Zbig. strzel	—	1, 3, 43	3, 8, 43	Konstancja Stepanowowa Koneckie z Niemcami
3	Czajka H. strzel.	zobowiązany	7, 4, 43	5, 8, 43	Państwo z policja polska
4	Sowa gruzin	zobowiązany	10, 6, 43	23, 8, 43	Na kamieniu pod Niemcami. z Niemcami
5	Rozek H. strzel	—	20, 5, 43	13, 9, 43	Kobielki gm Państwo. zamordowany przez Niemc.
6	Adas	—	25, 5, 43	13, 9, 43	—
7	Stefan p por.	—	13, 7, 43	17, 8, 43	W Hary Stępi z 2 słu- czonny przez Niemców
8	Sierpień. narwal.	dłca 5-go plut.	5, 8, 43	30, 6, 44	Wies Tomaszów le Cpat- ostwa. zamordowany przez Niemców.
9	Mikołaj	—	—	1944	—

Ryc. 23. Zestawienie poległych żołnierzy Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”, [b.m.], [1943 r.]. Źródło: MOB, Archiwum „Nurta”, sygn. 3, k. 47.

Pogon
07121
L. 142

Wo/Kam

Zgodnie z poleceniem ustnym przedstawiam żołnierzy, którzy polegli w walce z oddziałów podporządkowanych ob. Ponuremu, a obecnie ob. Nurtowi.

Stawiam wniosek o odznaczenie ich Krzyżem Walecznych. Wnioski odznaczeniowe na poległych z innych oddziałów przedstawię dodatkowo.

1. strz. Grażyna	36. st. strz. Korner	71. łączn. Lotyszka
2. kpr. Adaś	37. strz. Lew	72. strz. Jasiek
3. strz. Azorek	38. pchr. Sylwester	73. " Ignac
4. pchr. Staszek	39. strz. Gryf	74. ppor. Dobosz
5. por. Robot	40. strz. Janusz	75. plut. Boruta
6. strz. Gryf	41. st. strz. Lis	76. insp. Jacek
7. plut. Szczerba	42. strz. Wisłok	77. strz. Mikołaj
8. strz. Bosman	43. strz. Paw	78. " Sokół
9. bosm. Katylina	44. kpr. Żbik	79. " Mariasz
10. kpr. Jablonka	45. strz. Kanarek	80. " Alfred
11. pchr. Wilk	46. " Zając	81. " Rom
12. kpr. Osarny	47. st. strz. Wilk	82. " Andrzej
13. strz. Andriew	48. strz. Kazik	83. " Skała
14. ppor. Rafał-Mocny	49. st. strz. Ryś	84. " Bruno
15. por. Stefan	50. strz. Tonko	85. " Sokół
16. por. Czarka	51. strz. Alan	86. " Budrys
17. sierż. Sierpień	52. st. strz. Wichor	87. " Emilia
18. strz. Silny	53. " Węgorz	88. " Jastrząb
19. strz. Oko	54. ogn. Żbik	89. " Tadek
20. strz. Noc	55. strz. Kappel	90. " Wacek
21. sier. Jeleń	56. st. strz. Wars	91. " Wicek
22. strz. Swit	57. strz. Oset	92. " Jurand
23. strz. Wąsik	58. strz. Orzełek	93. " Krzych
24. wach. Dobiecki	59. kpr. Jędrak	94. " Longin
25. pchr. Czarny	60. strz. Bartek	95. " Marek
26. " Póker	61. kpr. Czapiek	96. " Zdzich
27. kpr. Dąbek	62. strz. Pilot	97. " Zmora
28. st. strz. Borsuk	63. " Marynarz	98. " Zygmunt
29. " Dantes	64. " Sowa	99. kpr. Wojtek
30. " Pirat	65. " Kolcik	100. kapelan Marjan
31. " Orkan	66. " Szyling	
32. " Figul	67. " Kaptur	
33. " Olszyna	68. " Zława	
34. " Jeleń	69. " Adaś	
35. pchr. Komar	70. ppor. Alan	

*Wo/Kam odana
zgodnie z poleceniem
ustnym*

1-1 L3n

Ryc. 24. Pismo dowódcy 2 Dywizji Piechoty Legionów AK do komendanta Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK ws. odznaczenia poległych żołnierzy Krzyżem Walecznych, 7 XII 1944 r. Źródło: AIPN Ki, ASP, sygn. 212/197.

Ryc. 25. Drogowskaz prowadzący do leśnej mogiły Władysława Wasilewskiego „Oseta” przy czarnym szlaku turystycznym przy drodze z Suchedniowa do gajówki Dalejów. Foto Marek Jedynak, 15 V 2010 r.

Ryc. 26. Symboliczna mogiła Władysława Wasilewskiego „Oseta” przy czarnym szlaku turystycznym przy drodze z Suchedniowa do gajówki Dalejów. Foto Marek Jedynak, 15 V 2010 r.

Ryc. 27. Tablica na symbolicznej mogile Władysława Wasilewskiego „Oseta”.
Foto Marek Jedynak, 15 V 2010 r.

Ryc. 28. Grób Władysława Wasilewskiego na cmentarzu parafii pw. św. Józefa w Skarżysku Zachodnim. Foto Marek Jedynak, 21 III 2015 r.

Władysław Wasilewski „Oset”, „Odrowąż” do 1939 r. był harcerskim instruktorem i drużynowym. W czasie II wojny światowej działał w wielu konspiracyjnych organizacjach (Polska Organizacja Zbrojna, Polska Niepodległa, Gwardia Ludowa, Armia Krajowa). Był także dowódcą partyzanckiego oddziału GL i AK.

Niniejsza praca zawiera szczegółowy opis jego życia. Odpowiada na pytania, kim był, skąd pochodził i w jakich warunkach dorastał. Jakim był synem, bratem, kolegą, harcerzem, konspiratorem, nauczycielem i partyzanckim dowódcą? Jak zmieniała się jego osobowość oraz kto miał na nią wpływ? W jakim stopniu jego marzenia i dążenie do samorealizacji przez dokonanie wielkich czynów wyznaczały kierunki jego aktywności? Wreszcie, jakie role życiowe podejmował i która z nich była najważniejsza? I na koniec – czy i jak dalece powojenna legenda odpowiada prawdzie, a w jakiej mierze mitologizuje tę postać?

Chociaż był najmłodszym dowódcą plutonu w Zgrupowaniach Partyzanckich AK „Ponury”, osobistym przykładem zjednywał podkomendnych i towarzyszy broni. Jego ofiarna postawa, a także przedwczesna śmierć stanowią świadectwo obcowania z historią człowieka wyjątkowego, o którym pamięć nie przemija.
